

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİT DEVRİNDE OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİ

(YÜKSEKLİSANS TEZİ)

ABDULGAFFAR TORUN

BURSA – 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİT DEVRİNDE OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİ

(YÜKSEKLİSANS TEZİ)

ABDULGAFFAR TORUN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İLHAMİ ORUÇOĞLU

BURSA – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701622034 numaralı **Abdulgaffar TORUN**'un hazırladığı **II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Hint İlişkileri** konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 03/03/2020 günü 14:00-16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erdem TAŞ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

03/03/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 10/04/2020

Tez Başlığı / Konusu: II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Hint İlişkileri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 71 sayfalık kısmına ilişkin, 29/01/2020 tarihinde şahsım tarafından TURNITINadlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

10.04.2020

Adı Soyadı: Abdulgaffar TORUN

Öğrenci No: 701622034

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: İslam Tarihi

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
10.04.2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum *II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Hint İlişkileri* başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Abdulgaffar TORUN

Öğrenci No: 701622034

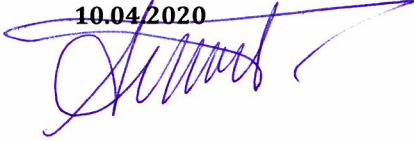
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: İslam Tarihi

Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

10.04/2020

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Abdulgaffar TORUN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xii + 106
Mezuniyet Tarihi	: .... / .... / 2020
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi İlhami Oruçoğlu

II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı-Hint İlişkileri

II. Abdülhamid devrine kadar İslamcılık politikası çok fazla kullanılmasa da var olduğu inkâr edilemez. Bunun en bariz örneği olarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasında Kırım'daki Müslümanların hakları konusunda görülmektedir. Balkanlarda yaşanan isyanların sonucunda İslamcılık politikasının önemini kavrayan II. Abdülhamid bu politika çerçevesinde yapmış olduğu çalışmaları arttırmıştır. II. Abdülhamid bu politikasının doğruluğunu 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Hindistan ve sair Müslümanlardan gelen yardımlarla görmüştür. Hindistan Osmanlı Devletine sadece 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında 120.000 Osmanlı lirasından fazla yardımda bulunmuştu. Bu İslam âlemi içerisinde en fazla yardım miktarını oluşturuyordu. İngiliz sömürgesi olan Hindistan Osmanlı hilafetine olan bağlılığını arşiv belgelerinde ne derece de olduğunu görülmektedir. Hindistan'ın Osmanlı Devletine olan bağlılığından rahatsız olan İngilizler Hindistan'ı daha rahat idare edebilmek amacıyla birçok defa hilafeti Araplara intikal ettirmek istemişlerdir. Bu politika çerçevesinde Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunarak Osmanlı Devletinin itibar kaybetmesini istemişlerdir. II. Abdülhamid İngilizlerin bu çalışmalarına karşılık olarak halifeliğinin meşruiyeti hususunda çalışmalar yaparak kendisinin ve Osmanlı Devletinin itibarını korumaya çalışmıştır. II. Abdülhamid İslam Birliğini sağlamak için çeşitli faaliyetlerde

bulunmuştur. Bunların en başında Hamidiyye Hicaz Demiryolu gelmektedir. Bu proje tüm dünya Müslümanları tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Hindistanlılar bu projeye içinde buldukları durumdan ötürü yeteri kadar yardımda bulunamamışlardır. Hamidiyye Hicaz Demiryolunun yapımına başlandığı sene Hindistan'da yaşanan kıtlık ve salgın hastalıklar sonucu Hindistan halkı zor duruma düşmüştür. Bu durumu öğrenen Sultan II. Abdülhamid devlet dâhilinde iane biletleri satılmasını sağlamıştır. İane biletlerinden elde edilen gelir ile Hindistan'a zahire yardımında bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler:II. Abdülhamid, Panislamizm, İttihad-ı İslam, İslam Birliği, Hindistan, 93 Harbi, Hicaz Demiryolu

ABSTRACT

Name and Surname : Abdulgaffar Torun
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : İslamic History And Arts
Branch : İslamic History
Degree Awarded : Master
Page Number : xii + 106
Degree Date : .... / .... / 2020
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi İlhami Oruçoğlu

Ottoman-Indian Relations in the Period of Abdulhamid II

Although Islamism policy was not used much until the reign of Abdulhamid II, it cannot be denied that it exists. As the most obvious example of this, we see the rights of Muslims in Crimea in the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774. Understanding the importance of Islamism policy as a result of the uprisings in the Balkans, Abdulhamid II has increased his work under this policy. Abdulhamid II saw the correctness of this policy in the 1877-1878 Ottoman-Russian war with the help of India and other Muslims. India provided more than 120,000 Ottoman lira aid to the Ottoman State only in the 1877-1878 Ottoman-Russian war. This was the highest amount of aid in the Islamic world. We see the extent to which the British colony, India, is committed to the Ottoman caliphate in the archive documents. The British, who are disturbed by the devotion of India to the Ottoman State, wanted to transfer the caliphate to the Arabs many times in order to manage India more comfortably. Within the framework of this policy, they wanted the Ottoman State to lose their reputation by carrying out activities against the Ottoman State. In response to these efforts of the British, Abdulhamid II tried to protect the reputation of himself and the Ottoman Empire by working on the legitimacy of his caliphate. Abdulhamid II has carried out various activities to provide the Islamic Union. Hamidiyya Hicaz Railway comes first among them. This project has been welcomed by Muslims all over the world. The Indians

have not been able to provide this project with enough assistance because of their current situation. The people of India have been in a difficult situation as a result of the famine and epidemic diseases in India when the Hamidiyya Hicaz Railway started to be built. Knowing this situation, Sultan Abdulhamid II made it possible to sell iane tickets within the state. With the income from Iane tickets, he helped appeal of India.

Key Words: AbdulhamidII, Pan-Islamism, Ittihad al-Islam, Islamic Union, India, The Russo-Turkish War of 1877–78, HicazRailway

ÖNSÖZ

Hindistan dünya tarihi ve İslam tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir. Milattan öncelere dayanan köklü ve çeşitli kültürleri bir arada barındıran bir tarihi mevcuttur. Ülkenin coğrafi olarak birçok ekonomik faaliyet için uygunluğu, ikliminin elverişliliği, birçok tarım ürünü ve baharatın elde edilebiliyor olması ülkeyi büyük imparatorluklar için vazgeçilmez bir yer yapıyordu. Makedonya krallığı Hindistan'a daha M.Ö. 300'lü yıllarda ayak basmıştı.

Hindistan'ın Türkler ile münasebet kurması yakın bir tarihe değil milattan öncelerine kadar dayanan bir zaman dilimini kapsar. Hindistan'ın Türklerle olan ilişkilerinin bu kadar eski olmasına rağmen İslam ile müşerref olmaları Gazneli Mahmud'un Hindistan üzerine gerçekleştirmiş olduğu 17 sefer ile meydana gelmiştir. Bu seferler sonucunda İslam dini Hindistan'da yayılmaya başlamış ve günümüzde üçüncü en fazla Müslüman barındıran devlet konumuna gelmiştir.

Hindistan'daki devletlerin Osmanlı ile ilk münasebetlerinin I. Mehmed zamanında vuku bulduğu görülmektedir. İlk münasebetler tebrik için olurken ilerleyen zamanlarda Portekiz, Hollanda ve İngiltere gibi devletlerin yapmış oldukları işgallerden dolayı yardım çağrısı şeklinde olmuştur. Osmanlı Devletinin giderek güç kaybetmesi Avrupalı devletler nezdinde "Hasta Adam" gözüyle bakılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devletinin gücünü kaybetmesi Avrupalı devletlerin dünya siyasetinde söz sahibi olmalarına neden olmuş, elbette Osmanlı Devleti de bu durumdan payını almıştır. Tîpû Sultan zamanında görüleceği üzere Osmanlı Devleti, İngiltere'nin baskısı sonucu Hindistanlılara nümayişte bulunmamaları yönünde nasihatler vermiştir. II. Abdülhamid döneminin ibtidasında Osmanlı Devletinin hali daha da vahim bir durum almasına rağmen Sultan'ın çabalarıyla devletin ömrü uzatılmaya çalışılmıştır. Daha tahta çıkmasıyla birlikte balkan isyanları ile meşgul olan II. Abdülhamid durumun aleyhe dönmemesi için İslam Birliği politikasını devreye sokarak içte ve dışta yaşayan Müslümanların tek bir fikir altında birleşerek İslam'ın yücelmesini amaçlıyordu. Bu sayede hem İslam dini hem de Osmanlı Devleti eski gücüne kavuşarak tüm Müslümanların haklarını koruyabilirdi.

Osmanlı Devletinin son zamanları özellikle II. Abdülhamid devri ve sonrası için Hindistan'ın çok önemli olduğunu unutmamalıyız. Hindistan'da yaşayan Müslüman

kardeşlerimiz gerek 93 Harbinde, gerek Yunan harbinde, gerekse Hicaz Demiryolu için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Kimi zaman çektikleri sıkıntılara rağmen Osmanlı Devletinin bekası için kendileri daha fazla sıkıntı çekmeyi kabullenmişlerdir. Onlara göre Osmanlı Devleti o dönem için İslam dininin bayraktarı durumundaydı ve hilafet kendilerindeydi. Bu sebepten ötürü Osmanlı Devletine yardımcı bir vecibe olarak telakki etmişlerdir. Bazı gazetelerde ve hutbelerde yardım edilmesinin farz olduğu dile getirilmişti.

Kimi zamansa Hindistan'ın çekmiş oldukları sıkıntıları fark eden ve yapmış oldukları iyilikleri unutmayan Osmanlı Devleti, Hindistan'ın yaşamış olduğu kıtlık zamanında elinden geldiğince yardımda bulunmaya çalışmıştır. Bu araştırma iki kardeş coğrafya ve kültür havzasının bu dayanışmasını incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Panislamizm, İttihad-ı İslam ve İslamcılık gibi kavramların yanında II Abdülhamid devri öncesinde Osmanlı-Hindistan ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Hindistan odaklı gerçekleşen faaliyetler ile 93 Harbi ve Hicaz Demiryolunun yapımında Hindistan'ın yardımları konuları incelenmiştir. Ekler bölümünde kullanmış olan arşiv belgelerinin bir kısmı konulmuştur.

Tezimi hazırlamamda desteklerini esirgemeyen danışmanım Dr. İlhami Oruçoğlu hocama sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca arşiv belgelerini bulup okumamda ve çevirmemde yardımcı olan, beni ilim yolunda gitmem konusunda teşvik eden babam Arif Torun'a ve annem Fatma Torun'a teşekkür ederim.

Abdulgaffar TORUN

2020 Ankara

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. Tezin Amacı.....	1
II. Tezin Muhtevası	1
III. Tezin Kaynakları	1
IV. Tezin Yöntemi	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİHÂD-I İSLAM, PANİSLAMİZM VE II. ABDÜLHAMİD ÖNCESİ OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİ

I. İttihad-ı İslam.....	4
II. Panislamizm.....	6
III. Abdülhamid Devri Öncesi Osmanlı-Hint İlişkileri	9
A. Behmeniler İle Olan Münasebetler.....	10
B. Babürler-Gurkanlılar İle Olan Münasebetler	11
C. Malabar ve Meysur Sultanlıkları İle Olan Münasebetler	15

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI-HİNT MÜNASEBETLERİ

I. İngiltere'nin Hindistan Üzerindeki Menfaatlerini Korumak İçin Yapmış Olduğu Faaliyetler	19
A. İngiltere'nin Osmanlı Devleti Aleyhine Gerçekleştirmiş Olduğu Faaliyetler.....	23
B. Hilafet Makamına Yöneltilen Eleştiriler ve II. Abdülhamid'in Tutumu	34

II. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlı-Hindistan İlişkilerine Yansımaları .39	
A. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını Hazırlayan Etkenler..... 39	
B. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Basındaki Yansımaları.....42	
C. 1877-1778 Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Hindistan'dan Gelen İaneler..... 44	
III. Hicaz Demiryolu'nun Osmanlı-Hint Müslümanları İlişkilerine Etkisi 53	
A. Hicaz Demiryolunun Yapılmasındaki Etkenler 53	
B. Hicaz Demiryolunun Finansmanları 56	
C. Hicaz Demiryolunun Basına Yansımaları..... 60	
IV. Osmanlı Devleti İle Hindistan Arasındaki İrtibatın Kuvvetlendirilmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar 62	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONU 68	
SONUÇ..... 85	
KAYNAKÇA 87	
EKLER..... 90	
ÖZGEÇMİŞ..... 120	
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU 121	

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
İA	İslam Ansiklopedisi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
Ts.	Tarihsiz
Yy.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. Tezin Amacı

Bu konuyu çalışmaktaki amaç, II. Abdülhamid devrinde uygulanma alanı genişletilen İslam Birliği fikrinin diğer Müslümanlar üzerindeki etkisini, Hindistan özelinde orada yaşayan Müslümanların Osmanlı Devletine olan manevi bağlılıkları ile yardım çabalarını ve bunun karşılığında kısmen de olsa Osmanlı Devleti'nin Hindistan'a olan yardımlarını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

II. Tezin Muhtevası

Konuya hazırlık amacıyla ilk olarak Panislamizm, İttihad-ı İslam ve İslamcılık konuları işlenerek konunun altyapısını oluşturan bu terimleri açıklamak, ardından II. Abdülhamid öncesi Osmanlı-Hint ilişkileri içerisinde Hindistan'da İslam'ın yayılması, İslam devletlerinin kurulması ve Osmanlı Devleti ile Hindistan'da kurulmuş devletler arasındaki ilişkilere genel olarak değinilmiştir.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin aleyhinde gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler, Sultan II. Abdülhamid hakkında yapmış oldukları eleştiriler ve onun bu eleştirele vermiş olduğu karşılıklar incelenmiş; 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sırasında Hindistan ile olan münasebetler ve oradan gelen ianeler hakkında bilgi verilmiştir. Hicaz Demiryolu projesinin Hindistan ile doğrudan bir irtibatı olmamakla birlikte, İslam Birliği için önemi ve Müslüman dünya ile irtibatı sağlama açısından dolaylı olarak ilgili olduğu için ele alınmış ve Osmanlı-Hindistan arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi için yapılan faaliyetler araştırılmıştır.

III. Tezin Kaynakları

Çalışmada Devlet Arşivlerinden alınmış belgelere mümkün mertebe yer verilmiştir. Arşiv belgelerinin haricinde II. Abdülhamid dönemine ışık tutan Basiret gazetesinden kısmen de olsa faydalanılmıştır. İkincil kaynak kitap ve makalelerden konuyla ilgili bilgiler tamamlanmıştır.

IV. Tezin Yöntemi

Tezde ilk olarak ikincil kaynakların taraması yapılarak konunun çerçeve ve muhtevası belirlendikten sonra Devlet Arşivlerinden edinilen belgeler ışığında konu temellendirilmiştir. Diğer güncel çalışmalardan istifade edilerek konu tamamlanmıştır.

Yabancı kaynaklardan yararlanılamaması ve konuyla ilgili tüm arşiv belgelerinin taranamamış olması çalışmanın eksikleri olarak zikredilmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
İTTİHÂD-I İSLAM, PANİSLAMİZM VE II. ABDÜLHAMİD
ÖNCESİ OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİ

Osmanlı-Hint münasebetlerine başlamadan önce aralarındaki ilişkinin hangi yolla tesis edildiğini bilmek gerekir. Elbette Osmanlı Devleti o dönem için birçok devlet tarafından yardım görmekteydi. İşte asıl mesele o devletlerin neden yardım ettiği sorusu. Sadece halifelik makamını elinde bulundurduğu için mi? Yoksa Müslüman bir devlet olduğu için mi? Ya da Avrupalı emperyalist devletlere karşı durabilecek son devletlerden biri olduğu için mi?

Aslında baktığımızda tüm İslam âleminde Osmanlı devletine İslam'ı tekrar eski şanına kavuşturarak tüm İslam devletlerini tek çatı altında toplayıp, Avrupalı emperyalist devletlerin sömürge krallıklarını yıkabilecek, esaret altında ezilen Müslüman ve sair din mensuplarını esaretten kurtarabilecek yegâne güç olarak bakılmaktaydı.

Bu başlık altında İslam'ı yüceltme ve Müslümanları olabildiğince tek bayrak altında toplayabilme hedefini gerçekleştirmek için ortaya çıkan ve zaman içerisinde çeşitli isimler alan Panislamizm ve İttihad-ı İslam (İslam Birliği) kavramalarına değinilecektir. Bu kavramlar genel olarak aynı manayı ihtiva ediyor gözükse de aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

I. İttihad-ı İslam

İttihad, kelime manası olarak birleşme, birlik oluşturma, fikir birliği oluşturma manalarına gelir¹. İttihad-ı İslam ideolojik akım olmazdan evvel daha çok Müslümanlar arasında Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye önderliğinde bir topluluk oluşturma, yaşam biçimi olarak telakki ediliyordu². Zaman geçtikçe İttihad-ı İslam tabiri önceki ifade etmiş olduğu mana kalıbından çıkmış farklı bir mana ifade etmeye başlamıştır, İslam âleminin kendilerini sömürmeye çalışan devletler, özellikle batılı devletlere karşı bir birleşme hareketi olarak kabul edilmiştir³. Panislamizm genel olarak İttihad-ı İslam'dan çok farklı olmasa da birçok tarihçi tarafından farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Kimi tarihçiler İttihad-ı İslam ve Panislamizm'i Kur'an-ı Kerim ve Sünnet çerçevesinde yenilenme, yani tekrardan Müslüman devletlerin eski zamanlardaki gibi güçlü olması için bir yol, kimisi medenileşme çabasında yol gösterici bir akım, kimisi ise batılı sömürgeci devletlere karşı bir güç oluşturma düşüncesi olarak görmüştür.

¹D. Mehmed Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Baskı, Ankara, Birlik Yayınları, 1986, s. 552

²Azmi Özcan, "İttihad-ı İslam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. 23, s. 470

³Özcan, "İttihad-ı İslam", 470

İttihad-ı İslam tabiri İslam coğrafyasında çoğunlukla dönemin Avrupalı devletlerinin sergilemiş oldukları sömürge faaliyetlerine karşı tekrar eski güce kavuşarak tehditleri savuşturma aracı olarak görülmüştür. İslam coğrafyasında özellikle 19. ve 20. yy'da Avrupalı devletlerin teknolojik gelişmelerinden geride kalmış bunun sonucunda Osmanlı Devleti haricindeki birçok Müslüman devlet sömürge olmak zorunda kalmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın erken zamanlarda gelişerek birçok Müslüman topraklarını ele geçirmesiyle Müslümanlar teknolojik ve ekonomik olarak geride kalmış bu durum onları Avrupalı devletlerin boyunduruğunda kalmasına neden olmuş ve bağımsızlıklarını kaybetmelerine neden olmuştur. Müslümanlar bu sömürgeleştirme faaliyetlerinden kurtulmak amacıyla ilmi çalışmalar yapmış olmakla beraber bu çalışmaların asıl sebebi geri kalmışlığın sebepleri araştırılarak gerekenin yapılması⁴ ve bu çözümler ışığında Avrupalı devletlerin boyunduruğundan kurtulmak olmuştur. İlhan Kutluer, bu geri kalmışlığın sebebini Müslümanların Kur'an ve Sünnet'in yolundan ayrılmaları olarak değerlendirmiş, gerekli olanın tekrardan dinin özüne dönerek Kur'an ve Sünnet'in yolundan giderek kurtuluşun aranması gerektiğini söylüyor⁵.

Sultan II. Abdülhamid İttihad-ı İslam ideolojisinin gerekliliğini Balkan ve Kuzey Afrika'da bulunan topraklarımızın kaybedilmesiyle anlamışsa da II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam düşüncesini gerçekleştirme isteği şehzadeligi dönemine kadar inmektedir. Sultan II. Abdülhamid şehzadeligi zamanında Ahmed Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu yazıların etkisine kapılarak bu ideolojiye kendisini adanmıştır⁶. Bu ideolojiye kendisini adanmasıyla birlikte neredeyse tüm İslam devletleri ile irtibat haline geçmiş elinden geldiğince aradaki iletişimi kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

İttihad-ı İslam kavramının tarihçesine bakacak olursak, İttihad-ı İslam kavramı elde edilen bilgilere göre ilk defa Namık Kemal tarafından Hürriyet Gazetesi'nin 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmıştır⁷.

---

⁴ Azmi Özcan, "İslamcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. 23, s. 63

⁵ İlhan Kutluer, "İslamcılık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. 23, s. 65

⁶ Özcan, "İttihad-ı İslam", s. 471

⁷ Mahmut Akpınar, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti" *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sivas, 2012, C. 36, S. 2, s. 83

II. Panislamizm

Panislamizm kavramına göz atacak olursak “*Pan*” kelimesi köken olarak aynı din, dil ve ırka mensup kişilerin oluşturmuş olduğu topluluğu ifade etmektedir⁸. İttihad-ı İslam ile kıyaslayacak olursak İttihad-ı İslam topluluğu oluşturmak için sadece Müslüman bireyler ararken, Panislamizm kavramında aynı din, dil ve ırka sahip olması gerekiyor. Panislamizm ve İttihad-ı İslam arasındaki farkların başında bu ayrım noktası dikkat çekmektedir. Tarihçilerin Panislamizm hakkında yapmış oldukları tanımlamalara gelecek olursak;

Selim Deringil’e göre Panislamizm; devlet dışında kalan ve Hıristiyan devletler tarafından sömürülen Müslüman halkın bir bayrak altında toplanması çabasıdır⁹.

Hee Soo Lee, Panislamizm’i Batı’nın emperyalist gücüne karşı koymak amacıyla 19. yy. sonlarında ve 20. yy. başlarında ortaya çıkan bir hareket olarak tanımlar¹⁰.

C. Nallino, Panislamizm’i “*modern İslam ’in ana akımı*” olarak tanımlar¹¹.

Panislamizm kavramının ortaya çıkış tarihlerine bakacak olursak tahminen ilk defa 1875 yılı içerisinde kullanılmıştır. Panislamizm kavramı daha sonraki zamanda Franz Van Werner’in 1877’de yayınlamış olduğu “*Türkische Skizzen*”de yer almıştır¹².

Panislamizm kelimesi Avrupa’da yayılmasıyla birlikte Pangermenizm ve Panslavizm ideolojileriyle özdeşleştirilerek hoş karşılanmayan bir tabir olarak kabul edilmiştir¹³. Bu yüzden bu ideoloji Batı’da Müslümanların Avrupalı devletlere karşı birleşmesi düşüncesi olarak ifade ediliyordu ve bu birleşme birçok Avrupa ülkesini endişelendiriyordu. 1872’de Basiret gazetesinde yer alan habere göre Panslavizm ve Pangermenizm fikrine karşı Panislamizm fikri uygulanmaya başlarsa Anadolu’dan Orta

---

⁸Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 3. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019, s. 27

⁹Akpınar, “Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti”, s. 82

¹⁰Akpınar, Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti, s. 82

¹¹Akpınar, “Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti”, s. 82

¹²Özcan, “İttihad-ı İslam”, s. 470

¹³Akpınar, “Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti”, s. 83

Asya'ya kadar birleşir. Bu birleşme karşısında Panславизм ve Pangermenizm ittifak dahi etseler Panislamizm'in gücüne karşı ayakta duramazlar¹⁴.

Tarihçiler arasında bir diğer ayrılık noktası ise genel manada İslam birliğinin veya Panislamizm'in ne zaman başladığıdır. Avrupalı tarihçiler ekseriyetle sadece II. Abdülhamid'in saltanatı ile özdeşleştirmiş olsalar da bu terimlerin ve yaşanan olaylar Panislamizm'i çok daha eski tarihlere götürmektedir. İttihad-ı İslam kavramı elde edilen bilgilere göre ilk defa Namık Kemal tarafından Hürriyet Gazetesi'nin 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmıştır¹⁵. Yine Avrupa ve Batı kültüründe İttihad-ı İslam'ın karşılığı mesabesinde olan Panislamizm ilk defa muhtemeldir ki 1875 yılı içerisinde kullanılmıştır. Panislamizm kavramı daha sonraki zamanda Franz Van Werner'in 1877'de yayınlamış olduğu "*Türkische Skizzen*"de yer almıştır¹⁶.

Birçok Avrupalı tarihçi Panislamizm faaliyetlerinin 1800'lü yıllarda başladığı özellikle II. Abdülhamid döneminde yoğunlaştığını ifade etmektedir¹⁷. Panislamik hareketlerin II. Abdülhamid devrinde yoğunlaştığı yadsınamaz bir gerçektir. Fakat başlangıç tarihlerine bakacak olursak burada Avrupalı tarihçilerinin görüşlerinden evvel tarihte yaşanmış olaylara bakmak elzemdir. Örneğin; 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine Ruslarla imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasına göre Kırım'da yaşayan Müslümanların hakları konusunda Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında sıkıntı yaşanmış Osmanlı Devleti bölgede yaşayan halkın ekseriyeti Müslüman olması dolayısı ile halifelik makamını kullanarak antlaşmanın 3. maddesine şu metni koydurmuştur. "*Tevâif-i Tatar ehl-i İslamdan olup zat-ı madâletsimât-ı şehriyaranem imamü'l mü'minîn ve halifetü'l-muvahhidîn olduğına binaen umur-ı diniye ve mezhebiyyelerini taraf-ı hümayûnun hakkında şeriat islamiyye muktezasınca tanzîm eder.*"¹⁸. Antlaşmanın bu maddesi ile Kırım'da yaşayan Müslümanlar Osmanlı halifesinin koruması altında kalacaktı. Bu maddenin koyulması bizlere Panislamik

---

¹⁴ Azmi Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, 2. Baskı, Ankara, İSAM Yayınları, 1997, s. 48

¹⁵ Akpınar, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti", s. 83

¹⁶ Özcan, "İttihad-ı İslam", s. 470

¹⁷ Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 33

¹⁸ Ercüment Kuran, "Panislamizmin Doğuşu ve Gelişmesi", *Tebliğler, III. Türk Tarihi*, İstanbul, 1985, C. 1, s. 396

çalışmalar sadece 19. yy.'ın son dönemlerinde ortaya çıkmamış bir şey olduğunu açıkça göstermektedir.

Yine bu konu hususunda başka bir örnek vermek gerekirse Osmanlı-İspanya arasında imzalanan ikili antlaşmada maddelerin birinde her iki devlette bir başka devlete saldırdığında diğer devlet tarafsız kalacaktır maddesi eklenmesi mevzu bahis olmuştur. Osmanlı Devleti bu maddenin ilerleyen zamanlarda Kuzey Afrika'da yaşanacak bir savaş neticesinde o bölgeye yardım edememesinin kendisi için sıkıntılar doğurabileceğini öngörerek bu maddeyi Fas ve Yemen ülkelerini dışarıda bırakacak şekilde değiştirerek kabul etmişlerdir¹⁹.

Tîpû Sultan ile III. Selim ve I. Abdülhamid arasında yaşanan mektuplaşmalara baktığımız zaman panislamik hareketlerin daha erken tarihlere kadar gittiğini görmekteyiz. Nitekim iki devlet arasında yaşanan mektuplaşmalarda Tîpû Sultan'ın İngilizlere karşı İstiklal hareketinde bulunma niyeti sebebiyle İngiliz yetkililer Halifeden yardım isteyerek Tîpû Sultan'a nasihat verilmesini istemişlerdir. Osmanlı Devletinin çabalarıyla Hindistan'da yaşanacak isyan bastırılmıştır²⁰.

Tîpû Sultan ile Osmanlı Devleti sultanları arasında yaşanan mektuplaşma aslında bize şu bilgiyi de vermektedir. İngilizler kimi zaman Osmanlı hilafetini kabul ederken kimi zaman ise bu makamı Osmanlı Devletinin sahip olmaması gereken bir makam olarak bakmış ve birçok defa bu makamı Osmanlı Devletinden almak için uğraşmıştır.

Sultan II. Abdülhamid devrine gelindiğinde Panislamik çalışmalar artarak devam etmiş adeta devletin politikası haline dönüşmüştü. Sultan II. Abdülhamid İttihad-ı İslam ideolojisinin gerekliliğini Balkan ve Kuzey Afrika'da bulunan topraklarımızın kaybedilmesiyle anlamışsa da II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam düşüncesini gerçekleştirme isteği şehzadeliği dönemine kadar inmektedir. Sultan II. Abdülhamid şehzadeliği zamanında Ahmed Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu yazıların etkisine kapılarak bu ideolojiye kendisini adanmıştır²¹. Sultan II. Abdülhamid en başlarda Panislamizm'i, Panslavizm ve Pangermenizm'e karşı olarak düşünmüşse de zaman

---

¹⁹Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 42

²⁰Yusuf Hikmet Bayur, "Maysor Sultanı Tîpû İle Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", *Bellekten*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948, C. 7, S. 47, s. 617-654

²¹Özcan, "İttihad-ı İslam", s. 471

içerisinde devletlerarası siyasetin getirmiş olduğu tecrübe olarak bu ideolojiyi sömürge halinde bulunan Müslümanları yönetenlere karşı kullanmıştır²².

Sultan II. Abdülhamid Panislamizm ideolojisini diğer devletlere karşı kullanırken bazı zamanlar abartma yoluna başvuruyordu. Bunun sebebi elbette diğer devletlerin üzerinde baskı kurarak kendi lehine çıkar sağlamak. Bu tarz abartma yöntemlerini kullanırken gözümüze iki isim çarpmakta bunlardan birisi İstanbul'da bulunan Özbekler Tekkesi Şeyhi Buharalı Süleyman Efendi ile Macarlı şarkiyatçı Arminius Vambery'di özellikle Vambery'nin İngiltere üzerinde fazlaca etkisi olduğunu görüyoruz. Fakat Sultan II. Abdülhamid ve Vambery'nin vermek istedikleri mesajların fazlaca abartıldığı birçok kereler İngilizlerce anlaşılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'den aktarılan bilgiye göre *"Halifenin bir sözü bütün İslam âlemini ayaklandırmaya yeterdi."*²³. Biliyoruz ki dünyanın birçok bölgesinde bulunan Müslümanların Osmanlı devletine karşı oldukça fazla sevgisi olduğunu kabul ediyoruz fakat ilerleyen tarihlerde görüleceği üzere yukarıda zikrettiğimiz görüş sadece diğer güçlü devletleri Osmanlı Devletine karşı daha mesafeli davranması yönünde uyarı niteliğinde söylenmiş bir sözdür. Nitekim maruftur ki I. Dünya harbinde İngilizler Hintlileri ve Arapları bizlere karşı kullanmışlardır.

III. Abdülhamid Devri Öncesi Osmanlı-Hint İlişkileri

Hindistan Kuzey yarım kürede 6-37 Kuzey enlemleri ve 68-97 Doğu boylamları arasında yer alan Güney Doğu Asya ülkesidir²⁴. İçerisinde barındırdığı zenginliklerden dolayı birçok ülke ve imparatorluk tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. Ülke gerek stratejik ticari yollar üzerinde gerek baharat üretimi olması sebebiyle ve gerekse yer altı kaynakları bakımından zengin olmasından dolayı tüm güçlü devletler nezdinde paha biçilemez olarak görülmüştür. Hindistan'ın Türklerle tanışması Müslüman Türklerle tanışmasına nazaran daha eski zamanlara dayansa da Müslüman Türklerle tanışması Gazneli Devleti(963-1186) zamanına rastlar. Gazneli Mahmut'un İslam şiarını elinden geldiğince yayma isteği doğrultusunda Hindistan'a yapmış olduğu seferler sonucunda Hindistan'da İslam'ı yayma çalışmaları başarılı olmuştur. Hindistan'da kurulan Müslüman devletlerle Osmanlı arasındaki münasebetlere bakacak olursak ilk defa

---

²²Kuran, "Panislamizmin Doğuşu ve Gelişmesi", s. 397

²³Özcan, "İttihad-ı İslam", s. 474

²⁴<https://www.akademikcoğrafya.com/hindistan-cumhuriyeti>

Behmeni Devleti(1347-1527) ilişkiye geçmiştir²⁵. Gerek Behmeniler olsun gerek diğer Hint devletleri olsun Osmanlı Devleti dönemin halifesi olması hasebiyle saygı değer konumda bulunmaktadır. Bu saygının sebebi sadece halifelik makamının Osmanlı Devletinin elinde olmasından değil ayrıca birçok ülkeye ve üç kıtaya İslam'ı yaymaya çalışmalarından dolayıdır. Osmanlı Devletinin bu saygıyı hak etmesini Grenard, özetle şu şekilde açıklıyor; İslam dini Osmanlıların hizmetinde hâkimiyet ve birliğin en emin şeklini teşkil etti. Osmanlı Devletine yeni bir ufuk açarak İslam yolunda cihat etmeyi amaç olarak algılamalarına sebep oldu. Bu sayede dünyanın birçok bölgesine ulaşarak İslam'ı tebliğ ettiler. Bölgede bulunan birçok mezhep ve dinin huzur içinde yaşamasına ve zamanla toplum içerisinde eriyerek yeni bir toplum oluşturdular²⁶.

A. Behmeniler İle Olan Münasebetler

Osmanlı Devleti ile Hintli devletlerin ilişkilerinin başlaması ise 15. yy. ortalarına tekabül eder. Fatih Sultan Mehmed(1451-1481)'in İstanbul'u 1453 tarihinde fethetmesinden sonra birçok İslam Devleti tebrik gönderdiği gibi Hint yarım adasında bulunan devletlerden de tebrik gelmiştir. Hint yarım adasından Osmanlıya ilk temaslar 1481-1482 yıllarında Behmeni Sultanı Muhammed Şah(1453-1481)'in veziri Hoca İmamüddin Mahmud Gavan'ı Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethini tebrik için göndermesiyle başlamıştır²⁷. Hoca İmamüddin Mahmud Gavan'ın kaleme almış olduğu Riyazü'l İnşa adlı eserde Mahmud Gavan, İstanbul-Hindistan arasına ait 4 adet mektubun olduğundan söz eder²⁸. Fatih Sultan Mehmed ise Behmeni Sultanlığına Molla Efdal oğlu Mehmed'i hediyelerle ve elçilik göreviyle göndermiştir.

Hintli Müslümanlar ile ikinci büyük ilişkiler Yavuz Sultan Selim(1512-1520)'in 1517-1518 tarihlerinde Hicaz bölgesini ele geçirmesiyle devam ettiğini görüyoruz. Gucerat Devleti(1400-1583) hâkimi II. Muzaffer Şah Yavuz Sultan Selim'in Irak-ı Acem olarak bilinen günümüz ismiyle Azerbaycan bölgesini fethinden dolayı 1518'de kendisine elçisiyle beraber kıymetli hediyelerde göndermiştir. Elçinin vermiş olduğu

---

²⁵Salim Cöhcce, "Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler", *Gazi Akademik Bakış*, Ankara, 2008, C. 11, S. 3, Kış, s. 71

²⁶Bekir Turgut, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası*, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 131

²⁷Cöhcce, "Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler", s. 71

²⁸H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2015, C. 2, S. 6, s. 63

mektupta ise kendisinin de Raçputlara(Hindu) karşı muharebe ettiğini ve bu muharebenin sonucunda “Mandu” kalesini aldığını yazmıştır²⁹.

Yavuz Sultan Selim ilişkileri kuvvetlendirmek için Gucerat hâkimi Muzaffer Şah’a Emir Kasım aracılığıyla mektup göndermiştir. Mektubun içeriğinde Hindistan’da büyümekte olan Portekiz tehlikesine karşı 50 gemilik bir donanma ile yardım edilmesini teklif etmiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim vefat ettiğinden dolayı bu yardım faaliyeti gerçekleştirilememiştir.

Portekizlilerin Hint yarımadasında giderek güçlenmesini engelleyemeyen Hintli hükümdarlar bu sıkıntılara karşı yardım arayışına girmiş, dönemin en güçlü İslam devleti olan Osmanlı Devletine yönelmişlerdir. Dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566) 1531’de 2000 kişiden oluşan ilk donanmayı Diu şehrine gönderdi. Hemen ardından da Hadım Süleyman Paşa öncülüğünde 1538 yılında 76 parça gemiden ve 20.000 kişiden meydana gelen ikinci donanmayı göndermişlerdir³⁰. Hadım Süleyman Paşa Diu şehrini muhasara altına aldığında Hiyle ve Aden emirlerini öldürdüğünden Hint Hükümdarı kendisine kızmış ve görüşmek istememiştir. Her iki taraftan da yardım alamayan Hadım Süleyman Paşa Portekizlilerin saldırmasından çekinmiş ve kıyıya sığınmak zorunda kalmıştır. Bunların peşinden 1554’te Piri Reis ile 1556’da ise Seydi Ali Reis öncülüğünde donanmalar gönderilmiştir.

B. Babürler-Gurkanlılar İle Olan Münasebetler

Hindistan’da uzun süre hâkimiyet süren Babür Devleti(1526-1858)ile ilişkilere kaynaklarda 16. yy.ın ilk yarısında rastlanmaya başlamıştır³¹. Seydi Ali Reis’in kaleme aldığı *Mir’atü’l-Memalik* adlı eserinde Seydi Ali Reis, Babür Şahı Hümayun(1530-1540)’un sarayına misafir olmuş, Hümayun ile sohbet esnasında Hümayun, Seydi Ali Reis’e Hindistan’ın mı yoksa Vilayet-i Rum’un mu büyük olduğunu sormuştur. Seydi Ali Reis ise Hümayun Şah’a cevap olarak “*Hindistan’ın, yedi iklim hükmeden Osmanlı padişahının mülkünün onda biri kadar bile olmadığı*” şeklinde cevap vermiştir. Daha sonrasındaki seyyahların kaleme almış oldukları eserlerde de Çin’de dahi Osmanlı padişahının isminin hutbelerde zikredildiği rivayet olunmuştur. Humayun, Seydi Ali

²⁹Azmi Özcan, “Osmanlı Hindistan Münasebetleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C. 18, s. 81

³⁰Şahin, “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış”, s.64

³¹Azmi Özcan, “Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler”, *Türkler*, Ankara, 2002, C. 8, s. 1347

Reis'e bu cevabı üzere “*Padişahlık makamı Devletlû Hudavendigâr'ın hakkıdır*”, demiştir³².

Hümayûn'dan sonra tahta geçen Celaleddin Ekberşah(1556-1605) hâkimiyetin ilk yıllarında Osmanlı devletine bağlılığını bildirirken ilerleyen zamanlarda olumsuz bir tavır takınmış, kendisini halife ilan etmiştir. Durumu daha da kötü bir hale sokmak adına Safevî(1501-1736) ve Özbek devletleri ile ittifak kurup, Portekizlerle birleşerek Yemen'e saldırmayı dahi düşünmüştür. Yemen Valisi Hasan Paşa Babür Devleti'nde bulunan bir casusunun haber vermesi üzerine bu bilgiye ulaşmıştır³³.

Ekberşah'tan sonra tahta çıkan Cihangir(1605-1627) ilk zamanlarda Safevilerle olan münasebetten dolayı Osmanlı'ya karşı kayıtsız kalmış, fakat ilerleyen zamanlarda Safevi Devleti ile arasında anlaşmazlıklar baş göstermesinden dolayı Osmanlı ve Özbeklerle birlikte bir Sünni birliği kurmayı planlamıştır. Her ne kadar Cihangir döneminde Osmanlı Devleti ile münasebetler çok olmamışsa da ordularında Osmanlı subaylarının bulundurulduğunu görüyoruz. Cihangir 1620'de oğlu Hürrem'i(Şah Cihan) Dekken'e karşı sefer yolladığında birlikleri arasında 1000 kadar “*berk endâz-ı Rumî*” diye adlandırılan fitilli tüfek kullanan asker bulunuyordu³⁴.

Cihangir'den sonra yerine geçen Şah Cihan(1627-1658) döneminde Osmanlı Devleti ile ilişkileri çok fazla olmamıştır. Şah Cihan tahta geçtikten sonra tahtta hakkı olan kim varsa hepsini öldürterek hâkimiyetini sağlama almaya çalışmıştır. Fakat amcası Dalyan'ın oğullarından Bay Sungur, Şah Cihan'ın elinden kaçarak önce İran'a daha sonra da Osmanlı Devletine kaçmıştır. IV. Murad(1623-1640)'tan tahtı ele geçirmek için yardım istemiştir. Fakat sultan bu durumu hoş karşılamamış Bay Sungur'a cevaben Şah Cihan'ın kendisine karşı herhangi kötü bir davranışı olmadığını belirtmiştir. Bu cevabıyla Bay Sungur'un teklifini reddetmiştir³⁵. Şah Cihan 1636 yılının son aylarında IV. Murad'a Mir Zaarif İsfahani adında elçi göndermiştir³⁶. Mir Zaarif İsfahani'nin getirdiği hediyeler arasında gergedan postundan yapıldığı ve delinemeyeceği söylenen bir zırh dikkatleri üzerine çekti. Rivayete göre IV. Murad o zırhı hedef noktasına koyup ok ile bir atış yapmış ve zırhı delmiş. Şah Cihan'ın Mir Zaarif İsfahaniyi göndermesindeki temel

³²Özcan, “Osmanlı Hindistan Münasebetleri”, s. 82

³³Özcan, “Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler”, s. 1348

³⁴Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, C.2, s.188

³⁵Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 196

³⁶Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 13

amaç Osmanlı ve Özbeklerle kurulması planlanan Sünni ittifakının gerçekleştirilmesiydi³⁷. Mektubunda kullanmış olduğu ifadeler bundan ötürüdür ki oldukça dikkat çekicidir. “ *Müslüman Sultanlarının hanı, Hilafet makamı için Allah tarafından seçilmiş ve Müslüman krallıklar arasında birliğin tesis edicisi*” gibi ifadeler kullanmıştır. Şah Cihan’ın veziri ise bu ifadeleri biraz daha abartmış ve “ *Hulefâ-yi Râşidîn’in halefi*” diyerek nitelendirmiştir³⁸. Aslında bu ifadeler Hintli Müslümanlar için alışılmadık bir durum değildi. Çünkü önceden beri Hintli Sultanlar halifeye saygı ve hürmet besliyorlardı. Bu onları hem halife nezdinde hem de halk nezdinde hükümdarlığını meşrulaştırıyor ve de otoritesini güçlü kılıyordu³⁹. Karşılık olarak IV. Murad, Şah Cihan’a Arslan Ağa adlı elçisini ve beraberinde kıymetli hediyeler göndermiştir. Fakat IV. Murad’ın gönderdiği mektubun üslubundan pek hoşlanmayan Şah Cihan gönderdiği elçi ile IV. Murad’ın gönderdiği mektupta küçültücü ifadeler kullandığını söylüyor. IV. Murad’da durumun böyle olmadığı aslında küçültücü ifadeler kullanmadığını izah ederek özürlerini iletiyor. Ama anlaşılan o ki Şah Cihan bu duruma bozulmuş ve elçi göndermemiştir⁴⁰. Osmanlı tahtına İbrahim(1640-1648)’in çıkmasından dolayı gönderilen elçiye de cevap verilmemiştir. Bu durum 11 sene boyunca devam etmiştir.

IV. Mehmed(1648-1687) tahta çıktığında Seyyid Muhyiddin ismindeki elçisini Şah Cihan’a gönderir. IV. Mehmed elçiyle birlikte göndermiş olduğu mektupta hanlıklar arasında bulunan karışıklıkları durdurmak amacıyla birlikte hareket edilmesi gerektiğini dile getirir ve kendisine yardım etmesini ister. Şah cihan ise Seyyid Hacı Mehmed adlı elçisini Osmanlı elçisiyle beraber gönderir. Şah Cihan ise IV. Mehmed’e gönderdiği mektupta hanlıklar arasındaki karışıklıklardan kendisinin de muzdarip olduğunu ifade eder ve gerekenin yapılmasında yardım edeceğini beyan eder. Fakat bu konu hususunda herhangi bir sonuç alınamamıştır⁴¹.

Şah Cihan 1658 yılında vefat etmesiyle beraber; Murad Bahş, Şuga, Dara ve Evrengzib adlı dört oğlu taht kavgasına tutuşmuşlar sonunda en küçük kardeş

---

³⁷Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 13

³⁸Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 13

³⁹Özcan, “Osmanlı Hindistan Münasebetleri”, s. 82

⁴⁰Şahin, “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış”, s. 69

⁴¹Özcan, “Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler”, s. 1349

Evrengzîb(1658-1707) mücadeleyi kazanmıştır⁴². Evrengzîb döneminde Osmanlı ile ilişkiler eskisi kadar sık olmasa da devam ediyordu. Bunun sebeplerinden birisi Evrengzîb'den sonra Hint yarım adasına hâkim olan karışıklık gösterilebilir⁴³. Diğer bir sebep olarak ise Evrengzîb her ne kadar siyasi ilişkiler azalmışsa da dini ve kültürel ilişkiler çoktan kuvvetli bir hal almıştı. Hacda bir araya gelen Müslümanlar birbirlerine bulunduğu bölgeler hakkında bilgiler vererek durumlarından haberdar oluyordu⁴⁴. Bunun dışında Hintli âlimlerin kitapları Osmanlı coğrafyasında, Osmanlı âlimlerinin kitapları ise Hint yarımadasında okunuyordu. Örnek verecek olursak İmam Rabbani'nin Mektubatı ve Evrengzîb'in hazırlattığı Fetâva'l-Âlemgîriyye, Osmanlı coğrafyasında meşhur olan ve medreselerde çokça okutulan eserlerden bazılarıdır. Hint yarımadasında ise Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevisi çokça tanınan ve okutulan eserlerden biridir. Hindistan'ın farklı bölgelerinde bulunan sultanlıklarda Türk komutanlar orduda görev alıyor, savaş düzen ve taktikleri bakımından Türk Devletlerini örnek alıyorlardı⁴⁵. Yani dememiz o ki devletlerarası siyasi ilişkiler azalsa da insanların kültürel bağı oluşmuş olduğundan iki bölge arasındaki insanların duygu ve düşünceleri bir olmuş sayılabilir⁴⁶. Osmanlıların Hıristiyanlara karşı kazanmış olduğu savaşlarda Hindistan Müslümanları, bu zaferi sanki kendi devletleri kazanmış gibi seviniyorlardı. Osmanlıda da durum farklı değildi. Evrengzîb döneminde Osmanlı Devleti ile ilişkiler önceki zamanlarda olduğu gibi sıkı bir şekilde olmamıştır. Bayur'a göre Osmanlı kaynaklarında 50 yıl içerisinde hiçbir elçi gitmemiştir. Hindistan kaynaklarında ise 1 kişinin geldiği geçmektedir. İlişkilerin az olmasının sebebini olarak Bayur, muhtemelen Evrengzîb'in kendisini ve devletini Timuroğullarından gördüğünü Osmanlıları ise Bayezidoğullarından gördüğünden dolayı bir kibir duygusuna kapılmış olmasıyla açıklar⁴⁷.

Evrengzîb'den sonra Babür Devleti de eski gücünü kaybetmeye başlamış, muhtelif yerlerde bağımsız sultanlıklar kurulmaya başlamıştır. Bu ise İngiltere'nin Hindistan'da hâkimiyet kurmasını kolaylaştırmış⁴⁸.

---

⁴²KhaliqAhmad Nızamı, "Evrengzîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 537-538

⁴³Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 16

⁴⁴ Abdülhamid Kayıhan Osmanoğlu, *Dedem Abdülhamid Hân*, 2. Baskı, İstanbul, Yediveren Yayınları, s. 77

⁴⁵Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 196

⁴⁶Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", s. 1350

⁴⁷Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 251

⁴⁸Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 16-17

Babürlülerden sonra Hindistan'da İngiliz tehlikesine karşı olan iki devleti daha zikretmek gerekir. Bunlar Malabar ve Meysur krallıkları idi. Birazdan anlatacağımız üzere Osmanlı ile ilişkileri oldukça sık olan bu devletler İngilizler için büyük endişe kaynağı olacaktır.

C. Malabar ve Meysur Sultanlıkları İle Olan Münasebetler

İngilizlere karşı kuvvetli bir direniş oluşturan Malabar Sultanı Ali Raca, Osmanlı Devletinden yardım istemek için elçi heyeti göndermiştir⁴⁹. Heyet Osmanlı devleti sınırlarına vardığı vakitlerde Osmanlı-Rus savaşı 1768-1774 başlamak üzere idi. Anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Ali Raca'nın yardımına gidememiştir. Ali Raca'dan sonra yerine geçen Bibi Sultan da Osmanlı Devletinden birkaç kez yardım istemiş fakat muhtelif sebeplerden ötürü umduğu yardımı bulamamıştır.

Yine İngilizlerin faaliyetlerine karşı faaliyet gösteren bir diğer devlet ise Meysur Sultanlığı idi. 1772'de Haydar Ali'nin yerine geçen oğlu Tîpû(1782-1799) Sultan zeki, kurnaz ve başarılı bir sultandı. İngilizlere karşı Avrupalı devletlerle siyasi ilişkiler başlatan ilk Hintli hükümdardır⁵⁰. Tîpû Sultan tahta geçtikten sonra Osmanlı Devleti ile olan siyasi kültürel ve ticari alanlardaki bağları kuvvetlendirmek için Osmanlı Devletine birçok kez heyet göndermiştir. Bunlardan 1786'da gönderilen 700 kişilik heyet bizim için çok önemlidir. Bu heyet Osmanlı devletinden berat istemiştir. Bu Hintliler arasında halifeden berat isteme hususunda ilk ve son örnektir⁵¹. Halifeden berat isteme mefhumu tarihimize yabancı bir olay veya olgu değildir. Halifeden berat isteme hem hükümdarın halife gözünde hem de halkının gözünde yücelmesiydi. Aynı zamanda Hükümdar bu olay ile merkezi otoritesini de güçlendiriyordu.

Tîpû Sultan, I. Abdülhamit(1774-1789)'e göndermiş olduğu mektupta; İngilizlerin memleketlerini kolonileştirdiğini Hintli hükümdarların yanlış politikaları sonucu İngilizlerin kısa sürede çok büyük miktarlarda kazanç elde ederek güçlendiğini söylüyor. Müslümanların çeşitli işkencelere tabi tutulup öldürüldüklerini, insanların zorla Hıristiyanlaştırıldığı, bazı camilerin kiliseye çevrildiğini beyan ediyordu⁵².

⁴⁹Özcan, "Osmanlı Hindistan Münasebetleri", s. 83

⁵⁰Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 18

⁵¹Azmi Özcan, "Tîpû Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C. 41, s. 192-193

⁵²Özcan, "Tîpû Sultan", s. 192

Osmanlı Devleti'nden İngilizlerin bu davranışlarına yönelik yardım isteyen Tîpû Sultan Osmanlı Devletinin rahatça kullanabilmesi amacıyla Mangala Limanını kendilerine tahsis edeceğinden bahsediyor. Tîpû Sultan Osmanlı Devleti'nden asker, silah, cam vb. malzeme ve ustalarını isterken Osmanlı Devleti'nin çağrısı üzerine askerleri geri göndereceğini taahhüt ediyor. Buna karşılık Tîpû Sultan Osmanlı Devletine ne ihtiyaçları varsa ellerinden geleni yapacağını söylüyor⁵³.

Son olarak Tîpû Sultan bazı kutsal beldelerin bakım ve onarımı için Osmanlı devletinden izin istiyordu⁵⁴. Fakat Osmanlı Devleti'nin durumuna bakacak olursak Tîpû Sultan'a yardım edebilme olasılığının olmadığını görebiliriz. Tîpû Sultan'ın gönderdiği heyet Osmanlı- Rus savaşının(1787-1792) başlangıcında Osmanlı Devletine varmıştır. Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle ittifak halinde olması, savaş telaşının bir taraftan sıkıştırması aynı zamanda İngilizler aleyhinde yapılacak hareketin savaş esnasında göstereceği olumsuz durum Osmanlı Devleti'nin Tîpû Sultan'a göndereceği yardımı neredeyse imkânsız kılıyordu⁵⁵. Osmanlı Devleti'nden umduğunu bulamayan Tîpû Sultan diğer Avrupalı devletlere yönelmiş, Fransızlar bu durumun kendileri için sağlayacağı kazanç neticesinde kabul etmişlerdir. Fransa'nın Tîpû Sultan'a giderken Mısır'a saldırması İngilizleri telaşlandırmış ve tekrardan Osmanlı Devletine başvurmuşlardır⁵⁶. Osmanlı Sultanı III. Selim Tîpû Sultana'a yazdığı mektupta Fransızlara güvenilmemesi gerektiğini onların tek amacı Hindistan'a hâkim olmak İslam'ı yok etmek olduğunu söylüyordu⁵⁷.

Tîpû Sultan III. Selim(1789-1807)' e cevaben eğer Fransızlar İslam düşmanı iseler onlarla dost olmamalıdır. Fakat İngilizlerde bizim ülkemizde işgalci durumundadırlar ve gereğini yapmalıyız diyerek mektubunu göndermiş fakat daha Osmanlı Devletine

---

⁵³ Bayur, "Maysor Sultanı Tipu İle Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", s. 627

⁵⁴ Bayur, "Maysor Sultanı Tipu İle Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", s. 627

⁵⁵ Özcan, "Osmanlı Hindistan Münasebetleri", s. 83

⁵⁶ Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere(1877-1924)*, s. 21

⁵⁷ Özcan, "Osmanlı Hindistan Münasebetleri", s. 83

ulaşmadan Lord Wellesley⁵⁸, Dekkenliler ve Marathalar ile birlikte Tîpû Sultan üzerine harekete geçtiler. Tîpû Sultan bu harekât sonucu hayatını kaybetmiştir⁵⁹.

İngilizlerin güçlenmesini engelleyecek son güçlü devlette ortadan kaldırıldıktan sonra İngilizler Müslümanlar için büyük tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Hindular için bu durum sadece iktidar değişikliğinden ibaret olsa da Müslümanlar için çok derin manalar ifade ediyordu. 1836'da İngilizcenin resmi dil oluşu, misyonerlik faaliyetlerinin başlaması gibi olaylar Hintli Müslümanları dönemin en güçlü bağımsız devleti olan Osmanlıya yöneltiyordu. Aynı zamanda hilafet makamı hala Osmanlıların hâkimiyetindeydi.

1853'te başlayan Osmanlı-Rus savaşı Hintli Müslümanların Osmanlılar için neler hissettiklerini ve neler yapabileceklerini göstermelerinde daha başlangıç sayılabilirdi. Savaş başladıktan sonra İngiltere Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti topraklarını nasıl paylaşılacağı hususunda ihtilafa düşmüşler Ruslar tek başına kalmıştır. İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla Osmanlı Devleti savaşı kazanmıştır.

Bu savaş esnasında İngiltere Hükümeti Hilafet makamının Hintli Müslümanlar için ne kadar önemli olduğunu öğrenmiş ve her fırsatta bu durumu lehine kullanmaya başlamıştır.

---

⁵⁸Lord Wellesley,Aslen İrlandalı olup İngiliz politikacı ve Hindistan valiliği görevini üstlenmiş aristokrattır.(1760-1842)

⁵⁹Bayur, "Maysor Sultanı Tipu İle Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", s. 640-641

İKİNCİ BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI-HİNT
MÜNASEBETLERİ

I. İngiltere'nin Hindistan Üzerindeki Menfaatlerini Korumak İçin Yapmış Olduğu Faaliyetler

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı Devletini kendi başına bırakma politikasını tercih eden İngiltere savaşın sonunda Osmanlı Devletinin yenilmesiyle beraber yapılan antlaşma sonucu endişeye kapılmıştır. Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Yeşilköy antlaşması Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar içeriyordu. Ayrıca İngiliz menfaatleri açısından oldukça tehlike arz ediyordu. Bunlardan bazıları;

1. *Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını kabul edecekti.*
2. *Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilecek ve sınırları Tuna'dan Ege denizine, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktı.*
3. *Osmanlı Devleti, savaş tazminatı olarak Rusya'ya 1.410.000.000 ruble verecekti.*
4. *Boğazlar savaş zamanı tüm gemilere açık olacak.*
5. *Ardahan, Artvin, Kars, Doğubayazıt, Eleşkirt ve Batum Rusya'ya bırakılacak⁶⁰.*

Bu maddelerin varlığı İngiltere'nin menfaatleri açısından büyük sorun teşkil ediyordu. Rusların boğazları kullanabilmesi ve Doğu Anadolu'da Ardahan, Artvin, Kars, Doğubayazıt, Eleşkirt ve Batum'un Ruslara verilmesi İngiltere'nin sömürge yolları için büyük tehlike arz ediyordu. Rusya'nın antlaşmaya göre elde ettiği yerlere dikkat edildiğinde Rusların İran üzerinden Basra Körfezine inmek için uygun yol güzergâhını oluşturmaya çalıştığı görülebilir⁶¹. İngiltere bu durumu düzeltmek için Paris Barış Konferansına katılan tüm ülkeleri toplayarak Osmanlı-Rusya arasında yeni bir antlaşma yapılması için Berlin'de bir konferans düzenlemiştir. Konferansın sonunda İngiltere yeni imzalanan Berlin Antlaşması ile kendi menfaatlerini koruma altına almıştır. Antlaşmanın maddelerini vermeden evvel İngiltere Osmanlı Devleti konferanstan önce Kıbrıs'ın İngilizlere üs olarak verilmesi ile ilgili görüşmüş eğer Kıbrıs İngilizlere verilirse İngilizler Berlin Konferansında Osmanlı'nın lehine kararlar alınması için çalışacağını belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngilizlere üs olarak devretmemesi durumunda Kıbrıs'ı

⁶⁰Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C. 4, s. 225

⁶¹Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası", *Bellekten*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, C. 63, S. 237, s. 567

zorla alacaklarını söylemişlerdir. Osmanlı Devleti 4 Haziran 1878'de Kıbrıs'ı İngilizlere üs olarak bırakacağını açıklamıştır⁶². Sultan II. Abdülhamid Kıbrıs'ı İngilizlere bırakırken bir takım şartlar öne sürmüştür. Bunlar;

1. Adada Mahkeme-i Şer'iyye bulunacak. Adada bulunan Müslüman halkın davalarına Mahkeme-i Sulhiyye bakacaktır.
2. Müslümanlara ait mezarlıklar, camiler, mektepler, diğer dini emlaklar, emval ve araziler için İngiliz yönetimi tarafından tayin edilecek bir memur ile Vakf-ı Hümayûn Nezareti tarafından adada yaşayan Müslüman halktan bir kişi görevlendirilecektir⁶³.

13 Haziran 1878'de başlayan konferans bir ay kadar sürmüştür. Konferansta Osmanlı Devletinin haklarını korumak ve isteklerini talep etmek için Müşir Mehmed Ali Paşa temsil etmiştir. Osmanlı Devleti, Berlin Konferansında İngiltere'nin etkisi ile Ruslarla Yeşilköy Antlaşmasında imzalamış olduğu maddelerin hafifleteceği düşüncesi varken aslında tüm devletlerin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki menfaatlerini korumak tabiri caiz ise Osmanlı Devletinden birer pay almak olduğunu anlaşılmıştır. İmzalanan Antlaşma ile ilgili olarak bazı maddeler şunlardır;

1. Yeşilköy Antlaşmasına göre kurulması planlanan Büyük Bulgar Devleti 3'e ayrılacaktır.
2. Yunanistan'a bir miktar toprak verilecek.
3. Bosna ve Hersek Avusturya tarafından işgal edilecek.
4. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından tanınacak.
5. Osmanlı Devleti Ruslara vermesi gereken savaş tazminatının bir kısmına karşılık olarak Kars, Ardahan ve Batum'u Ruslara bırakacaktı.
6. Boğazların akıbeti Paris Barış Konferansında düzenlendiği gibi kalacaktır⁶⁴.

Antlaşmanın sonunda İngiltere, Hindistan ticaret yollarını koruma altına almış ise de Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek için 4 Haziran 1878'de kendisine üs olarak verilen Kıbrıs'ı 1881 yılında resmen işgal etmiştir. Ayrıca Rusların Doğu Anadolu üzerinden Basra Körfezine inmesini engellemek için ilerleyen zamanlarda Doğu

---

⁶²Turgut, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası, s. 142

⁶³Turgut, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası, s. 142

⁶⁴Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992. C.5, s. 517

Anadolu’da bir Ermeni devleti kurmayı planlıyordu⁶⁵. Önceki sayfalarda belirttiğimiz üzere Ruslarla imzalanmış olan Yeşilköy Antlaşmasında elde ettiği yerlerin İngiltere’nin sömürgelerine giden yol için oldukça tehlikeli olduğunu belirtmiştik. Bu yüzden İngiltere Rusların Doğu Anadolu ve İran üzerinden Basra Körfezine inme planlarını manipüle edebilmek için Doğu Anadolu’da kendi himayesinde bir Ermeni devleti kurmak istemiştir.

İngiltere, Hindistan’a giden ticaret yolunu tekele almak ve güvenliğini kesin olarak sağlamak Akdeniz hâkimiyetini güçlendirmek için Mısır’ı işgal etme planı vardı. Mısır’ın bulunmuş olduğu jeopolitik konum itibariyle Hindistan’a giden en kısa yol üzerinde bulunması hatta Süveyş kanalına sahip olmasından dolayı İngilizlerce Mısır Hindistan’ı korumak için en kilit nokta idi. Fakat Mısır’da Fransızlar da nüfuz sahibi olmak istemekteydi. Fransa’yı Mısır politikasında kendi çıkarlarına ters düşmesinden dolayı yalnız bırakan İngiltere Avrupalı Devletlerin Fransızların Mısır’ı hâkimiyet altına almasını onaylamayacağı için kendisi hiç karışmamıştır. Hatırlatmak gerekir ki İngiltere ve Fransa arasında yaşanan bu sürtüşme tarihte ilk değıldir. Daha önceki dönemlerde de Fransa Hindistan’a ulaşmak için Mısırdan geçmek istemiş hatta Mısırlılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Fakat Fransa’nın bu amacı Cezzar Ahmet Paşa tarafından engellenmiştir⁶⁶.

Mısır hidivi İsmail Paşa(1863-1879)’nın artan borçlar sebebiyle Süveyş kanalına ait 1875’te satılığa çıkarmış olduğu 178.602 adet hisseyi İngiltere 3.978.582 sterlin karşılığında Mısır Hidiv’i İsmail Paşa’dan satın alarak Mısır’da olan nüfuzunu güçlendirmeye çalışmıştır⁶⁷. Hidiv İsmail Paşa 1876’da Avrupa’da meşruti devletlere özenerek istişare için mebuslar meclisi açmıştır. Meclisin içerisinde İngiliz ve Fransız mebuslarda bulunuyordu. Yabancı mebusların bulunması ve hükümet içerisinde söz sahibi olmaları Hidiv’in ve halkın hassasiyetini uyandırmış ve mebusların görevlerinden azli için nümayışler çıkarılmıştır. İngiliz ve Fransız bürokratlar bu durumu II. Abdülhamid’e bildirerek Hidiv İsmail Paşa’nın görevinden alınmasını istemişlerdir. Bunun üzerine İsmail Paşa’nın yerine oğlu Tefvik Paşa(1879-1892) hidivlik görevine

---

⁶⁵Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 162

⁶⁶İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Bonapart’ın Cezzar Ahmed Paşa’ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş”*Bellekten*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964, C.28, S. 111, s. 454

⁶⁷Turgut, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası*, s. 111

getirilmiştir⁶⁸. İngiliz ve Fransızların yardımıyla birlikte göreve gelen Hidiv Tevfik Paşa hem Mısır'ı yönetmekle hem de İngiliz ve Fransızların isteklerine yerine getirmekle uğraşmak zorunda kaldı. Devletin milli ve dini hislerini yeterince koruyamadığı düşünülen Çerkez ve Türk subaylar ile muhalif subaylar arasında kızışmalar baş göstermiştir. Bu sürtüşmeler neticesinde ordunun ileri gelenlerinden olan Urabî Paşa ve iki silah arkadaşı daha hapse atılmıştır. Zaman geçmeden kendi alaylarını yardımcılarıyla Harbiye Nezareti'nden kurtarılan Urabî Paşa⁶⁹ ve silah arkadaşları Abidin Sarayını basarak Harbiye Nazırının değiştirilmesini talep ettiler. Tevfik Paşa bu talebi kabul etmiş ve Harbiye Nazırlığına Mahmud Sâmî el-Bârûdî'yi atamışlardır. Muhaliflere yakın olan bir kimseyi Harbiye Nazırlığına atamaları Urabî Paşayı daha da güçlendirmiştir⁷⁰. Urabî Paşa yabancıların Mısır'da olmasından hoşlanmadığı aşikârdı. Urabî Paşa'nın milliyetçi bir duruş sergilemesi İngiliz yetkililerin hiç hoşuna gitmemiştir. Urabî Paşa İngilizlerin Mısır'ı işgal etmede kullanacakları stratejiyi değiştirmeye zorlamıştır. Çünkü İngilizler Mısır'ın işgali için Hindistanlı Müslümanları asker olarak kullanmayı düşünüyorlardı. Hindistanlı Müslümanlar Mısır'da savaşırken Mısırlı askerlerin kendi memleketlerinin özgürlüğü için savaştığını gördüklerinde belki de gönüllerinde bir bağımsızlık ateşi yanma ihtimali vardı. Bu ateş Hindistan'ı İngiliz hâkimiyetinden kurtarmak için ilerleyen zamanlarda iç isyana bile dönüşebilirdi. Bu endişesini Lord Ripon'a⁷¹ anlatan Lord Harrington, Lord Ripon'dan cevap olarak eğer ki Osmanlı Halifesi cihada izin vermez ise herhangi bir sıkıntı olmayacaktır⁷².

Bunun üzerine İngiltere'nin 11 Temmuz 1882'de Mısır'ın İskenderiye şehrini bombalamasıyla başlayan savaş Urabî Paşanın başarılı savunması ile ilk aşamada geri püskürtülmüştü. Fakat daha sonraları Osmanlı Devletinden yardım alamayan Urabî Paşa mecbur olarak teslim olmak zorunda kalmıştır. Mısır'da savaşın başlamasıyla beraber Anadolu sınırları içerisine herhangi bir vasıta ile savaşla ilgili haberlerin girmesi yasaklanmıştı. Osmanlı Devleti yönetimi Mısır'da yaşanan işgal üzerine Müslüman halkın galeyana gelerek gayri Müslimlere zarar vermesinden korktuğu için bu tarz bir

---

⁶⁸Atilla Çetin, "İsmâil Paşa, Hidiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001. C.23, s. 117-119

⁶⁹Urabî Paşa, Mısırlı devlet adamı, İngiliz İşgaline karşı direnen ordu komutanı(d.1841-ö.1911)

⁷⁰Şit Tufan Buzpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012. C.41, s. 14-15

⁷¹Lord Ripon, 1880-1884 yılları arasında Hindistan başkan yardımcılığı ve Hindistan genel valiliğini yapmış olan İngiliz diplomattır.

⁷²Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 158-159

önlem almıştır. Osmanlı Devletinin bu tarz bir önlem alması boşuna değildir. Osmanlı halkı 1856 Islahat Fermanı ile birlikte içeride ve dışarıda yaşayan gayrimüslim ahaliye tepki göstermiştir. Müslüman halkın gayri Müslimlere karşı bu tepkileri onları İslami hareket altında birleştirmiştir⁷³. Elbette bu tarz birleşmeler bazen pürüzler oluşturabiliyor. Bu tarz sıkıntıların yaşanmaması için Osmanlı Hükümeti gelen haberleri engellemeyi seçmiştir. Örneğin İngiltere'nin Halep Konsolosluğuna 17 Temmuz 1882'de gelmesi beklenen telgraf bir hafta geçmesine rağmen konsolosluğa ulaşmamıştı. Bu durumu Osmanlı yetkililerine bildirdiklerinde yetkili ağızdan bu tedbirler gayrimüslim tebaanın salahiyeti için alınmıştır, tarzında cevap almışlardır⁷⁴.

A. İngiltere'nin Osmanlı Devleti Aleyhine Gerçekleştirmiş Olduğu Faaliyetler

Sultan II. Abdülhamid saltanat yıllarının ilk yıllarında yaşanan talihsiz olaylar ve yaşanmaması gereken 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası aldığı yenilginin ardından Avrupalı devletlerin baskısı sonucu siyasi olarak sıkıntıya girmiş durumdaydı. II. Abdülhamid, Osmanlı Devletini bu olumsuz hava içerisinden kurtarmak için bir kurtuluş planı hazırlamak düşüncesine girmişti. Bu sebeple Sultan II. Abdülhamid bu kurtuluşun yalnız başına çok zor olduğunu anlamış ve gerekenin Müslüman devletler ittifakı olduğunu anlamıştı. Bu planını gerçekleştirmek için Sultan II. Abdülhamid halife olmasının avantajını kullanarak tüm Müslümanları yardıma çağırmak için “İslam Birliği” fikrini ortaya koymak niyetindeydi. İslam birliği çalışmalarının “iki amacı vardır. Yakın amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını korumak, uzak amaç da Hilâfet etrafında dünya İslâm birliğini kurmaktır.”⁷⁵ Çünkü o dönemde yaşamakta olan neredeyse tüm Müslüman devletler sömürge altında yaşıyorlardı. Dönemin halifesi Sultan II. Abdülhamid olduğundan İslam Birliği politikası gereği birçok İslam devleti ile iletişime geçmesi gerekiyordu. Bu düşünce ile yola çıkan Sultan II. Abdülhamid Şiiilerle dahi iletişime geçerek Avrupalı Hıristiyan devletlere karşı birlik olmak istiyordu⁷⁶. Bu durum özellikle İngilizleri endişelendiriyordu. Sultan II. Abdülhamid halifelige o derece fazla

---

⁷³Akpınar, “Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti”, s. 81

⁷⁴Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 165-166

⁷⁵Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, C. IV, s. 545

⁷⁶Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, Y.PRK.TKM.40/2, 1

önem vermekteydi ki sultanlığının dahi önüne geçmiştir diyebiliriz. Öyle ki padişah ve sultan denmesinden çok mü'minlerin emîrî denilmesini daha çok istemiştir⁷⁷. Abdülhamid'in halifelğe verdiği değeri İngiliz Sefiri Henry Layard⁷⁸ şu şekilde açıklıyor. “II. Abdülhamid halifelik sıfatı ve bununla ilgili otoritesi hususunda oldukça hassas idi⁷⁹.” Abdülhamid'in halifelğe bu derece önem vermesi İngilizler açısından endişe vericiydi. Basiret Gazetesi'nin PallMall gazetesinden alıntı yaptığı 11 Eylül 1876-30 Ağustos 1252 tarihli haberine göre İngiltere boyunduruğunda yaşayan Müslüman sayısı 40 milyon'dan fazladır⁸⁰. İşte bu sebepten ötürü İngiltere halifenin gücünden kısmi olarak çekinmektedir.

İngilizler halifelğin gücünü iyi biliyorlardı. Nitekim İngilizler bu gücü itibarsızlaştırmak için bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunlar;

1. Halifelğin aslında Osmanlı'nın hakkı olmadığını onların halifelği gasp ettiğini söylüyorlardı. Gerçek halifenin Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa (sav)'ın hadis-i şerifine göre halifenin Kureyş soyundan gelmesi gerektiğini öne sürüyorlardı⁸¹. İngiltere halifelğin Osmanlıda değil de kendi idaresinde bulunan bir kişide olmasını istediğinden halife olarak Arap emirlerinden birinin olması gerektiğini ileri sürmüştür⁸². Tabi ki burada bilinmesi gereken şey İngiltere'nin neden halifelik makamı ile uğraştığıdır. İngiltere 40 milyon'dan fazla Müslüman'ın idaresini ve manevi gücünü Osmanlı Devletine bırakmak istemiyordu. Bu sebepten ötürü kendilerine hizmet edebilecek bir kişiyi öne sürerek Osmanlı'nın hilafetinin asılsız olduğunu iddia ederek halifelği Arap emirlerinden birine verilmesini istiyordu⁸³. Bu sayede İngiltere Hindistan'da rahat bir şekilde kalabilecekti. Eğer hilafet Osmanlı'da kalmaya devam ederse İngilizlere karşı halife tarafından cihat emri verildiğinde Hintli Müslümanlar ayaklanabilirdi. Bu İngilizler için hiç iyi bir durum olmazdı. İngilizlerin bu asılsız iddialarına karşılık olarak Sultan II. Abdülhamid özetle hilafeti ecdadından aldığını ve gerçek halifenin sadece kendisi olduğunu söylüyordu⁸⁴. Bu konu ile ilgili bazı tarihçilerin olumlu olumsuz görüşlerini

⁷⁷Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, C. IV, s. 543

⁷⁸Henry Layard(1817-1894), 1877-1880 Britanya Krallığının İstanbul sefirliğini yapmış olan gezgin, arkeolog, sanat tarihçisidir.

⁷⁹Özcan, Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), s. 64

⁸⁰Basiret, 1905, 30 Ağustos 1252- 11 Eylül 1876

⁸¹Osmanoğlu, *Dedem Abdülhamid Han*, s. 71

⁸²BOA, Yıldız Sadaret Hususî Evrakı, Y.A.HUS.509/59,3

⁸³BOA.Y.A.HUS.509/59,3

⁸⁴Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 64

belirtmek yerinde olacaktır. George M. Birdwood⁸⁵ yukarıda belirttiğimiz üzere hilafetin Kureyş soyundan birinde olması gerektiğini söylüyordu. Elbette ki Birdwood'un bu görüşü İngiltere'nin menfaatleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü eğer ki hilafet Arapların eline geçerse İngilizler tarafından kontrol edilmesi daha da kolaylaşacaktır. Birdwood 10 Ekim 1877 tarihinde “*Times*” gazetesinde yazmış olduğu yazısında halifeliğin Mekke Şerifinin hakkı olduğunu, Osmanlı Devletinin bu hakkı gasp ettiğini bu nedenle halifeliğinin geçersiz olduğunu yazmıştır⁸⁶. Devlet arşivlerinden edindiğimiz belgede anlatılan istihbari bilgilere göre İngilizler Osmanlı Devletinin itibarını zedeleyerek hilafetin İngilizlerin menfaatleri için çalıştırılması daha kolay olan Araplara geçmesi elzemdir. İngilizler bu planlarını uygulamaya sokabilmek için bir taraftan Arapları silahlandırarak ve diğer taraftan devlet merkezinde büyük olaylar çıkartmaya çalışıyorlardı. Bu büyük olaylardan kastımız İngilizler Bulgarların vatansever gruplarıyla bir araya gelmişlerdir. Kendilerine eğer ki Rusların politikasına değil de kendi özgürlüğünüz için uğraşırsanız bizim tarafımızdan her türlü yardıma mazhar olacaksınız, diyorlardı. İngilizlerin bu planlarıyla birlikte eğer ki merkezde böyle bir sıkıntı yaşanması durumunda Araplarla uğraşması güçleşecek ve gerektiği kadar dikkatini veremeyecekti⁸⁷.

George Percy Badger⁸⁸ ise Arapların Osmanlı hilafetini tanımamalarını kendi halifeliğini ortaya koymaları gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Badger, eğer Araplar da Osmanlı hilafetini kabul ederlerse Osmanlı Devletinin itibarı tüm dünya Müslümanlarınca kabul görecekti. Bu durumun engellenmesi İngilizlerin menfaatleri açısından oldukça önemlidir⁸⁹.

Her ne kadar Osmanlı Devletinin hilafeti İngiliz tarihçiler tarafından kabul edilmese de bu duruma farklı bakış açısıyla bakan kimseler de mevcuttu. James W. Redhouse⁹⁰ kendisi bir Türkologdur. Redhouse bazı kimselerin benimsemiş olduğu hilafet Osmanlıların hakkı değildir veya yeni bir şeydir demelerini eleştirmiştir. Kendisi Osmanlıların hilafetinin yeni bir şey olmadığını Avrupa kaynaklarına bakılırsa yüzelli yıllık geçmişinin olduğunu görebilirler demiştir⁹¹.

---

⁸⁵George Christopher Moleswort Birdwood(1832-1917), İngiliz doğa bilimci ve yazar.

⁸⁶Azmi Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1998, S. 2, s. 49

⁸⁷BOA, Yıldız Sadaret Hususî Evrakı, Y.A.HUS.509/59,3

⁸⁸George Percy Badger(1815-1888), İngiliz oryantalist.

⁸⁹Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 51

⁹⁰James William Redhouse(1811-1892), İngiliz dil bilgini, mütercim ve sözlük yazarıdır.

⁹¹Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 55

W. Leitner diğerk tarihçi ve bürokratlardan farklı bir bakış açısı ile bakarak olayı daha güzel ifade etmiştir. Öncelikle Peygamberimizden nakledilen “*İmamlar Kureyştendir.*” hadis-i şerifini ele alarak bu hadisin zayıf bir hadis olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bir halifede aranacak özelliklere değinmiştir. Leitner’e göre halifenin soydan daha çok maddi manevi ve askeri gücünün olması gerekli olduğunu söylüyor. Bakıldığında o dönemde ne Araplarda ne Hindistan’da ne de diğerk devletlerde Osmanlı gibi bir nizam ve güç mevcut değildi. Bu yüzden Osmanlının hilafeti kabul edilebilir konumdadır, diyordu⁹².

2. İngiltere hükümetinin Osmanlı Devleti’nin elinde bulundurmuş olduğu halifelik makamında gözü olduğunu önceki madde de ifade etmiştik. İngiltere halifeliği Osmanlı devletinin elinden almak için Hindistan’da üst düzey kimselere sahte unvanlar vererek onları kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı⁹³. Bunların haricinde Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunarak Hintli Müslümanlar arasında Osmanlı Devletinin halifeliğini itibarsızlaştırmaya çalışıyordu⁹⁴. İngiltere sadece Hindistan’da değil dünyanın birçok bölgesinde farklı farklı dillerde Osmanlı Devletinin halifelik konusundaki liderliğinin yalan olduğu yönünde broşürler bastırıp diğerk Müslüman devletler nezdinde Osmanlı Devletinin itibarını düşürmek suretiyle Müslümanlara asılsız haberler sunarak halkın içinde şüphe uyandırmaya çalışıyordu. Bunun için broşürleri ve basın-yayın yolunu kullanmışlardır⁹⁵.

3. Müslümanların en kutsal zamanlarından saymış oldukları hac zamanı Mekke ve Medine de gerek bedevilerin gerekse şeyh ve emirlerin vasıtasıyla bölgede huzursuzluk çıkartmaya çalışıyorlardı. Örneğin İngilizler bölgede yaşayan bedevileri para ve çeşitli hediyelerle kendi saflarına çekmeye çalışıyordu. Hakeza şeyh ve emirlere para, hediyeler ve makam vaadiyle kendi saflarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu çalışmalarını ile İslam âleminde Osmanlı Devleti daha kutsal mekânları bile koruyamıyor, düşüncesi uyandırmak idi⁹⁶. Sultan II. Abdülhamid İngilizlerin bu tarz planlarını bozmak için bölge bedevilerinin reislerini İstanbul’da ağırlamış onlara çeşitli hediyeler vererek İngilizlerin

---

⁹²Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 64

⁹³Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), Yıldız Hususi Maruzat, Y.A.HUS.373/96.1

⁹⁴BOA.Y.A.HUS.373/96,3

⁹⁵Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 64- 65

⁹⁶Namık Sinan Turan, “ II. Abdülhamid’in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu” *CIEPO Uluslar arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara dönem Sempozyum Bildirileri*, Uşak, 2011, C.2 s. 1201

planlarını ve neler yapmak istediklerini en ince ayrıntısına kadar anlatarak bu oyuna alet olmamaları için uyarılarda bulundu⁹⁷.

İngiltere'nin Cidde konsolosu James Zohrab 9 Ocak 1880'de yazmış olduğu raporda Mekke Şerifi'nin İngilizlerin gerçekleştirmek istedikleri planlarda hizmete hazır olduğunu yazmaktadır. Hatta Mekke Şerifi İngiltere'ye karşı olumsuz bir hareketin sorumlularını vatan haini olarak niteleyebileceğini söylüyordu. Ayrıca İngilizlerin Afganistan'ı yanlarına çekme politikasında yardımcı olması için Arap bir ajan gönderebileceğini de söylüyordu⁹⁸. Bu planları öğrenen İngiltere'nin İstanbul sefiri Henry Layard bu durumu desteklemiş fakat çok dikkat edilmesini söylemiştir. Bu uyarısının sebebi Sultan II. Abdülhamid'in Mekke ve Medine şeriflerine fazla güvenmemesi ve şeriflerin hareketlerini en ince ayrıntısına kadar takip ettirmesidir. Sultan II. Abdülhamid Mekke ve Medine şeriflerine güvenmemekte pek âlâ haklıydı. Bu olay açıkça gösteriyor ki İngilizler Arap yarımadasında gerçekleştirmeyi düşündükleri planlar istedikleri gibi gidiyordu.

İngiltere hükümeti 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında kendi menfaatlerini korumak ve siyasi değişikliklerden ötürü Osmanlı Devletine yardım etmeyeceğini yapmış olduğu faaliyetlerle açık bir şekilde ortaya koymuştur. Açıkçası devletlerarası rekabet müsaade etse İngiltere Osmanlı Devletini "*Hindistanlaştırmak*" amacı güdüyordu⁹⁹. Yani Osmanlı Devletini aynı Hindistan gibi sömürgesi yapmayı planlıyordu. Fakat İngiltere'nin bu düşüncesi diğer büyük devletlerin planları ile örtüşmüyordu. Diğer büyük Avrupa devletlerinde Osmanlı Devletinden toprak alma ve yahut sömürmek istiyorlardı. Bu durum İngiltere'nin politikasına uymasa da yapacağı bir şey yoktur. İngiltere'nin Osmanlı Devletini savaşta yalnız bırakması hem İngiltere hem de Osmanlı Devleti nezdinde bir takım sıkıntıların doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti savaşta hem balkanlardaki isyanlarla uğraşırken hem de savaşması gücünün azalmasına ve yenilmesine neden olmuştur. İngiltere açısından bakarsak Hindistan'da Osmanlıya yardım edilmesi taraftarı olan Hintli Müslümanlar İngiltere'nin tarafsız kalacağını öğrendiklerinde hüsrana uğramışlardır. Ayrıca bu duruma sinirlenmişlerdir. İngiltere'yi Osmanlı Devletinin yanında savaşa girmesi için farklı farklı vilayetlerden kraliçeye

---

⁹⁷Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 264

⁹⁸Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 261

⁹⁹Mim Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri*, 3. Baskı, İstanbul, İrfan Yayınları, 2005, s. 12

mektuplar yazılmıştır¹⁰⁰. Müslümanlar bu istekleriyle dönemin halifesine olan bağlılığını gösterme niyetindedeler idi. Fakat İngiltere izlemiş olduğu siyaset gereği Osmanlı Devletini savaşta yalnız başına bırakmıştır.

Hindistan genel valisi Lord Lytton¹⁰¹ İngiltere dışişleri bakanı Lord Salisbury'ye yazmış olduğu mektuplardan birinde, İngiltere'nin Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı Devletine yardım etmemesi Hintli Müslümanlar tarafından büyük bir hüsrana ile karşılandığını dile getiriyordu. İngiltere'nin tarafsız kalması Hindistan'da ağır sonuçlar doğurabileceğini söylüyordu. Ayaklanmaların çıkabileceği hatta 1857 yılında çıkmış olan Büyük Sipahi ayaklanmasından daha büyük olabileceğinden korktuğunu söylüyordu¹⁰². İngiltere'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus harbine kayıtsız kalması Hindistanlı Müslümanlarca hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple Mayıs 1877'de Osmanlı Devletine desteğini iyice arttıran Hindistanlı Müslümanlar İngiltere yönetiminin dikkatini çekmeye başlamıştı. İngilizlerin bu endişesinin sebebi Mekke ve Medine'den çok fazla mektup gelmesiydi. İngilizler bu mektuplarda İngiltere'ye karşı bir ayaklanma düşüncesi olup olmadığını araştırmak istemişlerdir¹⁰³. Hakeza Bengal şehrindeki yetkililer Kalküta'da toplanan Encümen-i İslam Cemiyetinin toplantısında konuşma yapan iki Türk den de şüphelenmeye başlamışlardı. Encümen-i İslam Cemiyetinin tertip ettiği toplantıda söz alan Hafız Abdullah ve Abdülhamid Efendi yapmış oldukları konuşmalar ile İngiliz yönetiminin dikkatini üzerlerine çekmeyi başarmışlardı. İngiliz yöneticiler Hafız Abdullah ve Abdülhamid Efendi hakkında detaylı bir araştırmaya girmişlerdir. Ayrıca Hacı Nur Muhammed ve Hacı Ahmed'in yapmış olduğu konuşmalarda ileriye yönelik sarf ettiği sözler yine İngiliz yöneticilerin dikkatini çekmişlerdi. Hacı Nur Muhammed ve Hacı Ahmed yapmış oldukları konuşmalarda İngiltere'nin ilerleyen zamanlarda Mısır'ı işgal edebileceği tazındaki söylemleri İngilizlerin zikrolunan kişilerin göndermiş oldukları telgraflara kadar incelenmelerine neden olmuştur¹⁰⁴. İngiltereli yöneticiler Hindistan'da yaşanan her olayı en ince ayrıntısına kadar takip ediyor kendi aleyhlerine

---

¹⁰⁰ Mustafa Çabuk-Ahmet Kartal, "93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kahramanmaraş, 2019, C. 16, S. 2, s. 562

¹⁰¹ Lord Lytton(1831-1891), 1876-1880 yılları arasında Hindistan valiliği görevinde bulunan İngiliz devlet adamı, muhafazakâr politikacı ve şairdir.

¹⁰² Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 95

¹⁰³ Gökhan Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 97

¹⁰⁴ Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, s. 98

konuşmalar yapan ve faaliyet yapanlar hakkında araştırma başlatıyordu. Gerekli gördüğü halde ise Hindistan'dan gönderiyordu. Bütün bu güvenlik önlemlerinin hepsi Hindistan'ı ellerinde tutabilmek amacıyla.

İngiltere hükümetine 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde yardım etmediği için kızan Hindistanlı Müslümanlarla tekrardan ilişkileri iyileştirmek için layihalar hazırlanmıştır. Edward Mallet¹⁰⁵ yazmış olduğu layiha ile İngiltere'nin itibarının tekrardan kazanacağını söylüyordu. Bu layihadaki maddeler özetle;

1. Hindistan uleması ile iyi ilişkiler içerisinde olunacak. Gerektiğinde ulema ile istişarelerde bulunulacak. Ulemalar ile doğrudan iletişime geçebilmek için konsoloslukça memurlar görevlendirilecek. Bir topluma yön veren o toplumun aydın kafalarıdır. Bu sebeple eğer ki İngiliz yöneticiler öncelikle kendilerini ulemaya kabul ettirebilirseler halkada kabul ettirebilirler. İnsanlar ilmi bakımdan kendini yetiştirmiş kimselere saygı duyarlar ve güvenirlir. Onların ilmi, fikirleri ve fiilleri halk nezdinde çok önemlidir. Bu yüzden İngilizler eğer ulema ile iyi ilişkiler içerisinde olurlarsa halk da İngilizlere karşı daha ılımlı davranış sergilerler. İngiliz bürokratlar bu konuyu iyi bildiklerinden bu alana gereken önemi vermişlerdir.

2. Basın-yayın yolu ile İngiltere'nin Hindistan halkının yegâne dostu olduğuna yönelik çalışmalar yapmak. Hepimiz biliyoruz ki o dönem için gazeteler, broşürler bugün kitelevizyon haberlerine denkti. İnsanlar dünyada neler olup bittiğini ülkesinde neler olduğunu ve neler yapıldığını gazetelerden ve broşürlerden öğreniyorlardı. O zamana göre basın-yayın yolunu kullanarak bürokratlar halkın kafasında bir noktaya kadar istedikleri algıyı yerleştirebilirlerdi. Bu yüzden İngilizler bu alan için gerekli çalışmaları başlatmışlardı.

3. Mekke ve Medine'de bulunan şeyh ve emirlerle ilişkiler kurarak, onlardan destek alarak Hindistan ve diğer Müslüman devletlerde İngiltere imajını düzeltmeye çalışmak. Daha öncesinde aktarmış olduğumuz İngilizlerin emirleri nasıl yanına çekmeye çalıştığı, ileride ne gibi faaliyetlerde bulunabilecekleri malumunuzdur. İngiltere hâkimiyetinde bir halife ile İngiltere'nin neler yapabileceğini insanların zihinlerinde ne tür algılar oluşturabilecekleri hayal etmek zor değildir.

---

¹⁰⁵Edward Mallet(1837-1908), İngiliz diplomat ve casus.

4. Mekke ve Medine bölgesinde özellikle Hac zamanında ve sair zamanlarda İngiltere tarafından görevlendirilmiş doktor, mühendis, müderris ve askerlerin gönderilmesi. Bu yöntem ile bölgede görevli kişiler insanlar ile iletişime geçerek onlara İngiltere'nin aslında iyi bir dost olduğunu anlatarak insanların aklındaki kötü düşünceleri olumlu yöne doğru çevirmektir. Bu sayede halk nezdinde iyi bir İngiltere imajı ve algısı oluşacaktır.

Edward Mallet'in bu kısa fakat etkili raporunun İngiltereli yetkililer tarafından ileride kullanıldığını ve sonuçlarının neler olduğunu görmek zor değildir¹⁰⁶.

İngiltere Osmanlı Devletinin gücünü azaltmak, Sultan II. Abdülhamid'in umudunu yitirmesini sağlamak için devlet yönetiminde yer alan kadrodaki bürokratların bir kısmını para karşılığı satın almaya çalışmış, bir kısmı bu tuzağa düşmeyince onlara kara propagandalar yaparak padişahın gözünden düşmesi için uğraşmışlardır. Bunlardan birisi Plevne Kahramanı Osman Paşa'dır¹⁰⁷. İngiltere İstanbul sefiri Henry Layard ve halefi olarak görevi devralan Mr. Goschen¹⁰⁸ Osman Paşa'nın Rus ajanı olduğu ileri sürmüşlerdi. Bu iddia ile Sultan II. Abdülhamid'in Osman Paşa'ya olan güveninin azalmasını hatta görevinden azledilmesi gerektiği düşünülüyordu. Ayrıca Hindistanlı Müslümanların Osmanlı Devletine 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde daha önceden göndermiş oldukları ianeler ile ilgili bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Bu tarz sıkıntıların yaşanmaması ve gönderilen ianelerin söylenen mevkilere ulaşip ulaşmadığını öğrenebilmeleri için Azamat Hüseyin adında bir elçiyi İstanbul'a göndermişlerdir. Azamat Hüseyin İstanbul'a geldiğinde Sultan II. Abdülhamid tarafından dördüncü dereceden Mecidiye nişanı ile taltif edilmiştir. İstanbul'da beş ay kadar misafir kalan Azamat Hüseyin Hindistan'a geri döneceği zaman kendisine bir takım broşürler verilmişti. Bu broşürlerde Hindistanlı Müslümanların İngiltere'ye karşı ayaklanmaları kendi bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiği gibi ifadeler olduğu iddia edilmiştir. Henry Layard ve Mr. Goschen'e göre bu broşürler Azamat Hüseyin'e Osman Paşa tarafından verilmiştir. Bu tarz asılsız iddialar ile Osmanlı yönetiminde yer alan sağlam kişilerin itibarının azalmasını hatta görevinden azledilmesini sağlamak istiyorlardı¹⁰⁹. Görevden

---

¹⁰⁶Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 152

¹⁰⁷Gazi Osman Paşa(1832-1900), 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Plevne müdafaa komutanı ve Osmanlı Müşiri.

¹⁰⁸George Goschen(1831-1907), İngiliz sefiri ve diplomat.

¹⁰⁹Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, s. 100

uzaklaştırılan veya görevden azledilen vatansever paşaların yokluğunda İngilizler saray içerisinde kendi menfaatleri için çalışan yeni paşalar getirtmeye çalışarak kendilerini güvence altına almaya çalışmışlardır.

İngiltere bu tarz siyasi meselelerin dışında halk üzerinde algı oluşturabilmek ve baskı kurabilmek amacıyla bir takım basın-yayın organı ile uğraşarak kapatılmasına sebep olmuştur yahut rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Örnek verecek olursak İngilizler Tercüman-ı Hakikat gazetesinden hiç hoşlanmamaktadırlar. Çünkü Tercüman-ı Hakikat Gazetesi bir nevi Sultan II. Abdülhamid'in sözcülüğünü yapmaktaydı. Halka verilmesi gereken bilgilerin neredeyse çoğu bu gazete üzerinden halka ulaşıyordu. Bir başka örnek olarak Vakit gazetesi mevcuttur. Vakit gazetesi yapmış olduğu haberlerde genelde Müslümanların Avrupalı devletlere karşı direnmeleri yönünde mesajlar veriyordu. Bu tarz ifadeler doğal olarak İngiltere'nin hoşuna gidemezdi. Çünkü İngiltere'nin kontrolünde olan sadece Hindistan'da dahi 40 milyondan fazla Müslüman vardı. En önemlisi Hindistan gibi zengin kaynaklara sahip bir ülkeyi elinde bulundurması ve bu tarz mesajlarla halkın galeyana gelerek nümayiş çıkartması İngilizlerin hiç ama hiç istemeyeceği bir şeydi. Bu yüzden Vakit gazetesini kapatmaya çok uğraşmışlar fakat muvaffak olamamışlardır. Son örneğimiz olarak İngiltere'nin belki de en çok uğraştığı ve kapattırabildiği gazete olan Peyk-i İslam Gazetesidir. Aslında bu gazeteyi İngilizler tarafından bu kadar önemli kılan durum gazetenin sahibinin Hindistan asıllı olmasıdır. Gazetenin kurucusu Nusret Ali'dir. Peyk-i İslam gazetesi Hindistan ve Osmanlı arasındaki irtibatı güçlendirmek için ciddi bir şekilde mesai harcamıştır¹¹⁰. Hindistan'da geniş bir yayılım ağına sahip olan bu gazete İngiltere aleyhine haberler yapmakta, halkı nümayiş için cesaretlendirmektedir. Ama en önemlisi gazetenin Sultan II. Abdülhamid'in Hindistanlı Müslümanlar ile ilişkilerinin nasıl daha iyi hale getirilebilir tarzında haberler yapmasıdır. Gazetenin hazırlamış olduğu raporda Osmanlı-Hindistan ilişkilerini güçlendirmek için;

1. Osmanlı-Hindistan arasındaki iletişimi arttırarak insanlar ve yöneticiler arasında samimi ilişkiler kurarak ilişkileri kuvvetlendirmek. Osmanlı Devleti Hindistanlı Müslüman kardeşleri ile aradaki bağları kuvvetlendirmek için 1900'lü yılların başında Osmanlı-Hindistan arasına telgraf hattı çekilmesi planlanmıştır. İstanbul'dan başlayıp

---

¹¹⁰ BOA. Y.A.HUS.164/92,1

Basra Körfezindeki Fav'a kadar olan hattın maliyeti yaklaşık 32.000 Osmanlı lirasına mâl olacaktı. Ödeme planına geldiğimizde hattın toplam parasından 15.000 Osmanlı lirası peşin verilecek olup geriye kalan miktar 2500 liralık taksitlerle ödenecekti¹¹¹. Bu hat ile çok kısa sürede Hindistan ile olan iletişim artacak, memleketler arası vuku bulan olaylar diğer tarafa haber verilebilecekti. Sultan II. Abdülhamid'in rüyam diye nitelemiş olduğu Hicaz demiryolu da hakeza kutsal topraklar ile İstanbul arasında bir köprü kuracaktı. Bu sayede hac farızasını yerine getirmek isteyen hacılar önceki zamanlara nispetle daha rahat şekilde ulaşımını sağlayabileceklerdi¹¹². Elbette Mekke ve Medine de bulunan hacılar orada karşılaşacakları Hintli Müslümanlardan kendi memleketlerinde olanları ve dahi Hintli Müslümanlarda Osmanlı merkezindeki ahvalin nasıl olduğunu öğrenebilecekti¹¹³.

2. Sultanın yapmış olduğu faaliyetlerin neler olduğunu Hindistanlılara anlatmak üzere memur görevlendirmek.

3. Dini ve siyasi meselelerde Hindistanlılara gereken bilginin iletilmesi. Bu sayede Hindistan veya Osmanlı hangisi zor durumda ise birbirlerine anında yardım sağlayabilme fırsatı doğacaktır.

İşte gazetenin bu raporu yayınlaması İngilizleri endişelendirmiştir. Ayrıca Nusret Ali, padişahın istemesi durumunda bu ilişkileri kuvvetlendirmek için gönüllü olduğunu söyleyen 70 presten de söz ediyor. Dönemin İstanbul sefiri Henry Layard çeşitli sebepler sunarak ve baskı kurarak bu gazeteyi kapattırmıştır¹¹⁴.

İngiltere bazı basın-yayın organlarını kendi menfaatlerine aykırı haberler yaptıklarından ötürü kapattırmak isterken bazı basın-yayın kuruluşlarını ise menfaatleri doğrultusunda desteklemiştir. Örneğin; Lübnanlı Ahmet Faris tarafından çıkarılmaya başlanılan fakat daha sonraları gelir gider dengesini yitirerek kapatmak zorunda kaldığı El-Cevaib gazetesi. Ahmet Faris'den sonra yerine oğlu geçmiş ve gazeteyi tekrar açmıştır. Yapılan haberleri fark eden İngiliz yetkililer Hindistan işleri Sekreteri Lord Salisbury'e haber göndermişler ve gazete hakkında bilgi toplanmasını istemişlerdir. Bununla da kalmayıp gerekirse gizlice desteklenebileceğini de iletmışlerdir. Amaçları Hindistan'da ve Afganistan'da bu tarz gazetelerin yayınına izin vererek gazetede yer alan

¹¹¹Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s.322

¹¹²BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası, BEO.2700/202474,3

¹¹³Osmanoğlu, *Dedem Abdülhamid Han*, s. 77

¹¹⁴Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s.168-169

haberler sayesinde İngiltere'nin imajının düzeltilmesini sağlamaktı¹¹⁵. Bir başka örnek verecek olursak, İngilizler Hindistanlı Müslümanları Ruslara karşı kışkırtmak için Rusları İslam'ın düşmanı olarak niteleyen Ahbar-ı Darû'l-Hilafe gazetesinin Hindistan'da dağıtılmasına izin vermesidir. Gazete yaptığı birçok haberde Rusları İslam'ın başına gelebilecek büyük bir felaket olarak niteleyerek Hindistanlıların içindeki nefreti körüklemeye çalışıyordu. Gazete İngiltereli yetkililerce Osmanlı şebenderliklerine izin verilerek dağıtımını sağlanmıştı. Ayrıca Ahbar-ı Darû'l-Hilafe gazetesinin sahibi İskender Efendi Osmanlı Devletine yardım amacıyla Hindistan'da iane sandıkları kurulmasını ve toplanmasını istiyordu. Bu sebeple bu yönde haberler yaparak halkı teşvik etmeye çalışıyordu¹¹⁶.

Bazı gazetelerin çeşitli sebeplerle, asılsız iddialarla kapatılması, bazı gazetelerin ise gizlice veya açıkça desteklenmesi aslında İngiltere'nin sadece menfaatleri yönünde hareket ettiğini göstermektedir. İngiltere için Hindistan neredeyse insanın akciğeri gibi önemlidir.

İngiltere, Hindistan ile Rusya arasında tampon ülke görevi gören Afganistan ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu fakat Afgan Emiri Şir Ali Han bu duruma fazla yanaşmıyordu¹¹⁷. İngilizleri İslam'ın yegâne düşmanı olarak görmekteydi. İngiltere bu yüzden Osmanlı Devletinin Afganistan'a göndereceği heyeti çok önemsiyordu. Osmanlı Devleti eğer Afgan Emiri ile antlaşma sağlayabilirse hem Osmanlı Anadolu'da Ruslara karşı daha rahat mukavemet gösterebilecek hem de Rusların Hindistan üzerindeki planları suya düşecekti. Osmanlı Devleti Afganistan'a göndereceği heyetin başına Ahmet Hulusi Efendiyi¹¹⁸ münasip görmüştü. Dönemin İngiliz sefiri Henry Layard bu haberi öğrendiğinde hemen İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby'e bir telgraf yollamıştır. Dönemin Şeyhülislamı Ahmet Hulusi Efendi'nin yakın bir dostuydu. Şeyhülislam ise İngilizlerle iyi ilişkiler içerisinde bulunuyordu. Henry Layard, Lord Derby'e eğer hükümetimizin bir isteği varsa isteklerimizi Şeyhülislam aracılığıyla Ahmet Hulusi Efendiye aktarabiliriz. Bu sayede heyet Afganistan'a vardığında Afgan Emirine bizim isteklerimizi dolaylı olarak iletebilir diyordu¹¹⁹.

¹¹⁵Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 65-66

¹¹⁶Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 67

¹¹⁷Çabuk-Kartal, "93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları", s. 561

¹¹⁸BOA.Y.PRK.2/20,1

¹¹⁹Eraslan, II. Abdülhamid ve İslam Birliği, s. 121

Bölümden anlaşılacağı üzere İngiltere yapacağı bir faaliyeti en ince ayrıntısına kadar planlayarak hata payı bırakmamaya çalışıyordu. Başka devletler tarafından yapılan faaliyetleri beğenmediği takdirde ciddi şekilde eleştirilerde ve yaptırımlarda bulunuyor. Hoşuna gitmeyen faaliyetler yapan kişi ve kuruluşların karşısında durarak gereken önlemleri alıyor, İngiliz menfaatlerini korumayı birincil amaç olarak görüyordu. Fakat kendi menfaatlerine yarayan faaliyetleri de gizli veya açık bir şekilde destekleyerek politikasını yürütüyordu.

B. Hilafet Makamına Yöneltilen Eleştiriler ve II. Abdülhamid'in Tutumu

Osmanlı Devleti hilafet makamını I. Selim zamanında 1517'de yapılan Mısır seferi sonucu son Abbasi halifesi III. Mütevekkilden devralmıştır. Bu bilgiyle beraber Osmanlı Devleti uzun süre boyunca bu makamı kullanma gereği duymamıştır diyebiliriz. Sebebini irdeleyecek olursak devletin 16-17. Yüzyıl boyunca henüz gücünü tam olarak kaybetmeyişi olarak gösterebiliriz. Fakat 18. yüzyıla geldiğimizde henüz tam manası ile hilafet makamının aktif olduğunu söylemek güç olsa da bazı durumlarda kullanma ihtiyacı duyulmuştur. Hilafet makamının aktif bir şekilde kullanımının II. Abdülhamid döneminde başladığını söyleyebiliriz. II. Abdülhamid hilafet makamını o denli öne çıkarmıştı ki neredeyse padişahlık makamı hilafet makamının gölgesinde kalmış diyebiliriz. II. Abdülhamid sultan veya padişah lafızlarından çok emirü'l mü'minin lafzının kullanılmasını daha fazla önemsiyordu¹²⁰. Bunun sebebini Sultan II. Abdülhamid'in tahta oturur oturmaz Balkanlardaki isyanlarla uğraşması ve hemen ardından gelen fakat yaşanmaması gereken 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında alınan yenilgi sonucu zayıflayan ekonomik ve askeri gücün olduğunu söyleyebiliriz. 18. ve 19. yy.da yaşanan gerileme dönemi devleti bir nevi bu duruma mecbur kılmıştır. Savaşlarda alınan yenilgiler, Osmanlı tebaasının isyana kalkışması ve farklı ideolojilerin başarısız olması bu politikanın izlenmesinin sebepleri arasında sayılabilir.

II. Abdülhamid 1877-1880 yılları arasında hilafet makamına o derece önem vermişti ki bu durum İngiliz sefiri Henry Layard tarafından şu şekilde tanımlanmıştı "*II. Abdülhamid halifelik sıfatı ve bununla ilgili otoritesi hususunda oldukça hassas idi*¹²¹."

¹²⁰Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 543

¹²¹Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 64

II. Abdülhamid hilafet makamını güçlendirmek ve meşruiyetini korumak için iki farklı yol izliyordu. Bunlar;

1. Dış devletlere karşı, özellikle İngilizlere karşı hilafet makamını kendi plan ve politikalarımız yönünde kullanarak devlete hareket alanı sağlamak.
2. 1877-1878 yılları arasında yaşanan 93 harbinden sonra özellikle Balkanlardan yoğun bir Müslüman göçü yaşanmıştır. Bu yoğun Müslüman nüfus arasında birlik ve beraberliği tesis etmek¹²².

Osmanlı Devleti yukarıda yer alan 1. maddeye göre hilafet makamını dış devletlere yönelik olarak kullanıyordu. Açmak gerekirse İngiltere Osmanlı Devletinin hilafeti ile ilgili çok fazla çalışma yapıyordu. Osmanlı Devletinin hilafetinin gayri resmi olduğunu iddia ediyordu. Bu görüşünü delillendirirken Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa (sav)’in “*İmamlar Kureyştendir.*” hadis-i şerifini kullanıyorlardı¹²³. İngilizler bu hadis-i şerif ve daha birçok asılsız iddia ile II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti’nin hilafetinin itibarını zedelemeye çalışıyorlardı¹²⁴. İngiltere bu zedelemenin sonunda kendisinin kontrolünde Kureyş soyuna mensup olan Arap şeyhlerinden birini hilafet makamına getirerek dünya Müslümanlarını kendi idaresi altına almak istiyordu¹²⁵. Bu konu ile ilgili birkaç yabancı tarihçinin de görüşlerini burada görmek yerinde olacaktır. İlk olarak George M.Birdwood yazmış olduğu yazılarında halifeliğin Osmanlı Devleti’nin hakkı olmadığını aksi bu makamın asıl sahibinin Araplar olduğunu söylüyordu. Halifeliğin gerçek sahibi Mekke şeriflerinin olması gerektiğini ifade ederken bu söylemlerin altında yatan fikriyata biraz bakmak gerekir. Birdwood’un bu söylemi klasik bir İngiliz söylemidir. Neden mi? Çünkü birçok İngiliz yönetici ve bürokratlar asıl halifenin Mekke şerifi veya genel manada Araplar arasından olması gerektiğini söylüyorlardı. Sebebine gelecek olursak İngiliz yöneticiler ve bürokratlar da aynı Birdwood gibi İngiliz menfaatini ön plana çıkartıyordu. Arapların Osmanlı Devletine nispetle daha kolay idare edilebileceğini düşünüyorlardı. Elbette bu düşünceleri yersiz değildi İngilizler birçok Arap şeyhini para ve çeşitli hediyelerle kandırmış kendi

---

¹²²Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 6-7

¹²³Turgut, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası, s. 149

¹²⁴BOA.Y.A.HUS.373/96,3

¹²⁵BOA.Y.A.HUS.509/59,3

yanlarında hizmet etmelerini sağlamışlardır¹²⁶. Birdwood görüşlerine devam ederken tüm dünya Müslümanlarının Osmanlı Sultanını halife olarak görmelerinin sebebini de İslam âleminde hâkim olan cehaletten dolayı olduğunu savunmaktadır¹²⁷. Wilfrid Blunt'un¹²⁸ görüşleri de aslında genel anlamıyla Birdwood'un görüşleri ile eş değer sayılabilir. Blunt'un halifeliğin Araplara geçmesini istemesinde iki etken rol oynamaktadır. İlk olarak kendisi Arap dostudur. Uzun dönem Arap coğrafyasında kalmış ve araştırmalar yapmıştır. İkinci olarak İngiliz menfaatlerini korumak istemesi. Arap dostu olması halifelik makamının Mekke ve Medine şeriflerine verilmesi görüşünde önemli bir etkidir. Ayrıca Arapların kolay kontrol edilebileceği düşüncesi ise İngiliz menfaati görüşü ile aynı istikamettir¹²⁹.

Abdülhamid yukarıdaki ifadelerden sonra şu soruyu sorması aslında İngiltere'nin Hindistan'da gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin ne derece de sıkıntılı bir yönetim tarzı belirlediğini göstermektedir. *“Hindistan'ın fethinden bu kadar seneler geçtiği halde Hindistan'da müslümandan vali, mutasarrıf, kaymakam var mıdır? Ahalinin ceplerinde altın meskûkât kalmamıştır. Hatta nefislerini müdafaa için ellerinde Avrupa silahlarından silah bulunmakta mıdır? İngiltere Parlamentosu gibi cesim bir parlamentoda şu iki seneye gelinceye kadar Mecûsî bir mebustan başka şu kadar halkın hukukunu hiç olmazsa bir sözle müdafaa etmek için bir Hintli mebus var mıdır? Hayvan gibi bunların mal ve mülk ve vücudlarından istifade etmekten başka hükümet ne yapıyor?”*¹³⁰. O dönemi göz önüne alırsak İslam âleminin çoğunluğu bir başka devlet tarafından sömürge haline getirilmişti. Halifeliğin bu sömürge devletlerin birisinin hâkim olduğu devletlerden birinde olduğunu düşünürsek halife başka bir devlete bağlı halde iken nasıl rahat kararlar alabilir? Nasıl İslam âleminin ihyası için uğraşabilir? Hemen bu noktada yine yabancı bir yazar olan W. Leitner'in görüşüne yer vermek gereklidir. Leitner, diğer araştırmacılardan farklı bir bakış açısı ile bakarak durumu daha iyi bir şekilde açıklamıştır. Yukarıda birçok İngiliz siyasetçinin ve tarihçinin de başvurmuş olduğu *“İmamlar Kureyştendir.”* hadis-i şerif ile ilgili olarak Leitner, bu hadisin sıhhati

---

¹²⁶Turan, “II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu”, s. 1201

¹²⁷Özcan, “İngiltere de -Hilafet Tartışmaları”, s. 49

¹²⁸Wilfrid Scawen Blunt(1840-1922), Hilafetin Araplarda olması gerektiği gibi düşüncelere sahip İngiliz oryantalist yazar.

¹²⁹Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 63

¹³⁰Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 67

ile ilgili bir takım sıkıntılarının mevcut olduğunu, ayrıca halifeliğin sadece soy ile bağdaştırılamayacağını savunmuştur. Ayrıca halifelik için başka şartlarda aranmaktadır. Örneğin diğer Müslümanların haklarının gözetilmesi gereklidir. Fakat Araplarda diğer Müslümanların haklarını gözetecek askeri ve siyasi güç mevcut değildir. Sadece Araplarda değil neredeyse İslam âleminin çoğunluğu böyle bir güçten yoksundu. Osmanlı Devleti o dönem için bu güce sahip konumda olan tek devletti. Bu gücün bulunması ve Osmanlı Devletinin diğer Müslümanların haklarını korumada yardım etmesi Osmanlı Devleti'nin halifelik makamını koruma altına almaktadır¹³¹. Sultan II. Abdülhamid'in sormuş olduğu soru hakkında İngilizlere cevabı ise sert olmuştur. Ben halifeliği ecdadımdan aldım ve tek gerçek halife benim demiştir. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid Kânûn-ı Esâsiye bu konu ile ilgili madde eklettirmiştir. Madde de “*Zatî hazret-i padişahî hasbel hilafe din-i islamın hâmîsi ve bi-l-cümle tebaa-i Osmaniyenin hükümdar ve padişahıdır*”¹³².

Eskiden Bengal valisi olan Sir George Campbell Kânûn-ı Esâsiye'de geçen madde hakkında kaleme almış olduğu yazıda böyle bir görüşün ve maddenin kabulü mümkün değildir¹³³, diyordu. Elbette bu madde çok geniş bir coğrafyanın Müslüman ahalisini kapsıyordu. Bu kapsam içinde İngilizlerin sömürgesi altında yaşayan Müslümanlarda mevcuttu. Bu madde ile Osmanlı Devleti zahiren Hindistan'da bulunan Müslümanlara karşı isteklerde bulunabilirdi. Hindistan'ın iç işlerine karışabilirdi. Bu tür sıkıntılardan ötürü Campbell bu maddenin Kânûn-ı Esâsi'den çıkarılmasını İngilizlerin menfaati açısından elzem görüyordu.

İngiltere birçok farklı İslam ülkesinde Osmanlı Devleti'nin hilafetini itibarsızlaştırmak için yörenin diline uygun broşürler hazırlayıp yöre halkına dağıtıyordu. Broşürlerde Osmanlı hilafetinin geçersiz olduğu gerçek halifenin Kureyşten olması gerektiği yazılıyordu. Bu husus ile ilgili olarak arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre İngiltere'nin yukarıda beyan ettiğimiz faaliyetleri ile birlikte Osmanlı'nın itibarı zedeleneyecek bu sayede Dünya Müslümanları Osmanlı'nın hilafeti hususunda şüpheye düşecekti. Bu sayede hilafet makamının Araplara intikali kolaylaşacaktı¹³⁴. Ama

¹³¹Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 64

¹³²Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, s. 24

¹³³Özcan, “İngiltere de Hilafet Tartışmaları”, s. 53

¹³⁴BOA.Y.A.HUS.509/59,3

malumdur ki İngiltere bu politikayı kendi sömürgelerinde bulunan 40 milyondan fazla Müslüman'ı rahat bir şekilde kontrol edebilmesi için kendisine bağlı bir halifeyi başa getirmeyi düşünüyordu¹³⁵. Bu görüşü Lord Salisbury ve İngiliz Sefiri Henry Layard'ın ifadesiyle İngiltere artık Osmanlı'dan medet ummamalı kendimizi kendimiz korumalıyız¹³⁶. İfadeleriyle amaçlarını açıkça ortaya koymaktadır.

İngilizler yukarıda bahsi geçen faaliyetleri dışında Hac farızasını yerine getirmek amacıyla Mekke ve Medine'ye giden hacıların Osmanlı'ya yönelik düşüncelerini olumsuzlaştırmak için bölgede çölde yaşayan bedevileri kışkırtarak para ve çeşitli hediyelerle kandırarak Hac için gelen hacılara baskı ve zulüm yaparak Osmanlı Devleti'nin Kutsal Toprakları idare edememesi yönünde algı oluşturmaya çalışıyorlardı.

Osmanlı devleti ise bu menfi olayları bertaraf etmek için bizzat II. Abdülhamid tarafında neşrolunan fermanla bölge yöneticilerinin aşağıda yazacağımız hususlara dikkat etmelerini söylüyordu. Bu hususlar;

1. Fas, Cezayir ve Sudan gibi işgale uğramış devletlerin hacıların muhafaza edilerek herhangi bir sıkıntı yaşamamasına olanak vermemek. Yaşandığı takdirde gereken yapılarak hacıların ihtiyaçlarının giderilerek memleketlerine gönderilmesini sağlamak¹³⁷.
2. Bedevilerin, Emirlerin ve Şeyhlerin İngiltere kışkırtmasıyla hacılara yaşattığı veya yaşatılması muhtemel olayları bertaraf ederek hacıların rahat bir şekilde Hac farızasını yerine getirebilmesini sağlamak ve asayişini korumak.
3. Bölgede yaşayan emirlerin, şeyhlerin, bedevilerin ve diğer halktan kimselerin gönüllerinin İngilizlere meyledilmesinin engellenmesi.
4. Başka bir devletin himayesinde veya sömürgesi olarak yaşayan memleketlerden gelen hacılardan fahiş paralar almayarak onlara kolaylıklar sağlamak.
5. Bölgede asayişini sağlamakla görevli bulunan asker ve redif birliklerinin görevlerini rahat bir şekilde yapmasına ortam hazırlamak. Onları görevinden bıktırarak hareketlerden uzak durmak.
6. Bölge emir ve şeyhlerine çeşitli hediyeler vererek gönüllerini alarak İngilizlerle yakınlaşmasını engellemek.

---

¹³⁵Basiret, 1905, 30 Ağustos 1292-11 Eylül 1876

¹³⁶Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 65

¹³⁷Akpınar, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti", s. 93

7. Görevini kötüye kullanan memurları tespit edip görev dışı bırakmak¹³⁸.

Sadareten gelen bir emir ile hac farızasını kolaylaştırmak, hacıların yolculuğu esnasında dinlenmesini sağlamak için Cidde etrafında büyük bir arazi üzerine han gibi bir bina inşa edilmesi istenmiştir. Bu binanın inşası için sadareten 30.000 lira bütçe ayrılmıştır¹³⁹. Bu binanın inşası ile birlikte hacıların dinlenme, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Mekke ve Medine’de sıkıntı yaratan bedevi reislerini İstanbul’a davet etmiş onlara kendi projelerini, İngiltere’nin projelerini ve kendilerine düşen görevleri detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bedevi reislerine çeşitli hediyeler vererek onların gönüllerini almış, bu sayede Osmanlı’nın itibarını yükseltmeyi amaçlamıştır¹⁴⁰. Bu çalışma ile birlikte II. Abdülhamid İngilizlerin söylemiyle Osmanlı daha kendi bölgelerine hâkim olamıyor, görüşünü yıkmaya çalışmıştır.

Osmanlı halifeliğinin korunması ve itibarının yükseltilmesi amacıyla Sultan II. Abdülhamid Hindistanlı âlimleri İstanbul’a davet etmiştir. İstanbul’da büyük bir ihtimamla karşılanan âlimlerin gönülleri alınmaya; kalpleri Osmanlıya ısındırılmaya çalışılmıştır¹⁴¹. Hindistanlı âlimlerin memleketlerinde ne tarz faaliyetlerde bulunabileceklerine dair tavsiyelerde bulunulmuştur Bu tarz davetler bölgelerinde önemli kişileri bir araya getirirken, memleketlerine geri döndüklerinde Osmanlı devleti adına önemli bir itibar kaynağı olmaktadır.

II. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlı-Hindistan İlişkilerine Yansımaları

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında meydana gelen sıkıntıların giderilmesi için dünyanın birçok bölgesinden Osmanlı Devleti için iane kampanyaları başlatılmıştır. Bu başlıkta Hindistan’dan gelen ianeleri konu almakla beraber gazetelerdeki yansımalarını ve başlamasına neden olan olayları ele almaya çalışacağız.

A. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını Hazırlayan Etkenler

Osmanlı Devletinin 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin yaşanmasından evvel meydana gelen bazı olaylar devletin iktisadi ve askeri gücünü ciddi oranda sıkıntıya

¹³⁸Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 26

¹³⁹Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), Yıldız Teşrifat-ı Umumiye Dairesi, Y.PRK.TŞF.3/86,1

¹⁴⁰Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 264

¹⁴¹Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 68-69

sokmuştur. Bununla kalmayıp bir de Ekim 1875'te Mahmut Nedim Paşa tarafından alınan borçların faizlerinde indirim gittiklerini kamuoyuna sunması Avrupalı Devletlerin hiç hoşuna gitmemiştir. Özellikle Fransa ve İngiltere gibi Osmanlı Devletinden yüklü miktarda alacağı olan devletler bu duruma tepki göstermişlerdir. Osmanlı Devletinin zamansız izlemiş olduğu bu politika ilerleyen zamanlarda alacaklı devletler tarafından kendi aleyhinde çalışmalar yapılmasına ortam hazırlamıştır¹⁴².

Yüzyıllardan beri sıcak denizlere inme hayali ile yanıp tutuşan Ruslar Osmanlı Devletinin izlemiş olduğu politikasının yanlışlığını fark etmişler ve bu durumu kendi lehlerine kullanarak yeni plan ve program hazırlamışlardır. Ruslar bu plan ve program çerçevesinde Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu buhranı da kullanarak iki farklı yöntem benimseyerek hareket etmişlerdir. Bunlar;

1. Balkanlarda bulunan devletleri ideolojik ve milliyetçilik akımlarıyla kışkırtarak Osmanlı Devletinin askeri gücünün bölünmesini sağlayıp mukavemet gücünü düşürmek. Bu sayede Osmanlı Devleti Balkanlarda çıkan isyanlar ile ilgilenirken askeri kuvvetinin bir kısmını Balkanlara yönlendirecektir. Bu gücün bölünmesi Rusların harekete geçmesindeki büyük bir etkidir. Osmanlı Devletinin askeri gücünün bölünmesi durumunda Ruslara karşı direnemeyeceğini ve Rusların emellerini daha rahat bir şekilde gerçekleştirebileceklerini düşündürüyordu. Fakat yapılan planların ilk zamanlarda işe yaramadığını gören Rusya başka bir rota çizmesi gerektiğini anlamıştır.

2. Orta Asya'da bulunan hanlıklara baskı yaparak onların üzerinden Basra körfezine inmeyi planlıyordu. Nitekim Rusya bu izlemiş olduğu yol neticesinde 1876'ya kadar Semerkant, Hive ve Hokand gibi hanlıkları kendisine bağlamıştır¹⁴³.

Bosna halkının 1875'te isyan etmesinin ardından Rusların Panslavizm politikası çerçevesinde Bulgarları kışkırtması ile Bulgarlar Osmanlı Devletine isyan etmişlerdir. Rusların kışkırtması ile başlayan bu isyan hem Bulgarlar açısından hem de Osmanlı Devleti açısından çok acı sonuçlar doğurmuştur. Mesela birçok Müslüman olan Bulgar, memleketlerindeki gayrimüslimler tarafından baskıya maruz kaldıklarından tüm mal varlıklarını geride bırakarak Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göç her ne kadar Anadolu'da bulunan Müslüman nüfus yoğunluğunu arttırmış olsa da geride kalan kan ve gözyaşı

---

¹⁴²Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 31

¹⁴³Eraslan, II. Abdülhamid ve İslam Birliği, s. 43

insanların gönüllerinden atamayacakları bir acıdan ibarettir. Bulgar isyanıyla beraber iç işlerimize karışmak için fırsat kollayan İngiliz ve Fransızlar Anadolu’da ikamet etmekte olan Fransız ve İngiliz vatandaşları için hemen faaliyetlere başlayarak kendi vatandaşımızı koruyoruz bahaneleriyle bir nevi Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmaya çalışmışlardır¹⁴⁴.

Sırpların Osmanlı devletine mağlup olması üzerine hemen Rusya tekrardan işin içine girmiş ve Osmanlı Devletine gözdağı vermeye çalışmıştır. Savaş sonucu gelişen olaylar Rusya’nın istemiş olduğu şekilde gelişmeyince Paris Barış Konferansına katılan ülkeleri toplayarak tekrar bir konferans düzenlemek istemiştir. İstanbul’da toplanmasına karar verilen Tersane Konferansında Rus, İngiliz ve Fransız sefirler tarafından bir takım raporların kabul edilmesi yönünde teklif sunulmuştur. Özellikle Rusya Balkanlarda ıslahat yapılması için Osmanlı Devletine baskı yapıyordu. Bu netice ile Rusya Balkanlarda ıslahat yapılması yönünde Osmanlı Devletine 20.01.1877 tarihinde bir layiha sunmuştur. Kararların Osmanlı Devletinin çıkarlarına ters düştüğünü gören Midhat Paşa kurul oluşturarak kararların değerlendirilmesi için çalışmalar başlatmıştır. Kurulda söz alan eski sadrazam Mehmed Rüştü Paşa “*Hayat ruhla kaimdir. Devletin ruhu istiklaldir. Sözü edilen tekliflerde devletimizin ruhunu izale ederek bizi ruhsuz bir kalıba döndürür. İstiklali kalmayan bir devlet için beka farz olunsa bile namussuz yaşamak caiz değildir.*”¹⁴⁵ Sözleriyle teklifin reddedilmesi yönünde görüş beyan etmiştir. Ruslara karşı savaşmaktan kaçınmak isteyen paşalar bizzat Ruslar ile daha önceki zamanlarda münasebet kurmuş, savaşmış kimselerdi. Serdar Abdülkerim Paşa, Ahmed Muhtar Paşa Ruslar ile harbe girmek için ordumuz kâfi değildir diyordu. Ali Rıza Paşa da bu halde iken Ruslar ile muharebeye giremeyiz diyordu¹⁴⁶ Osmanlı Devletinin Rusya ve sair devletlerin layihalarını reddetmesi sonucu menfi bir hava içinde dağılmıştır. Daha sonrasında Londra’da toplanan konferansta 31.03.1877 tarihinde Rusya yine Osmanlı Devletine Balkanlarda ıslahat yapılması yönünde layiha sunmuştur. Fakat sunulan tekliflerde kabul edilmeyince Ruslar bu duruma sinirlenmiş ve 24 Nisan 1877’da Osmanlı Devletine savaş açmışlardır¹⁴⁷. Ahmed Cevded Paşa Rusların savaş ilanı sonucu şunları söylemiştir. “*Rusya imparatoru harp kapısını açmak istemezdi. Mithat Paşa, anı, ilanı*

¹⁴⁴Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 31

¹⁴⁵Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, s. 34

¹⁴⁶Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, s. 42

¹⁴⁷Turgut, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası, s. 140

*harbe mecbur etti. İslam ahalisini heyecana getiren odur. Sanki tüfeğini o doldurdu. Damat Mahmud Paşa üst tetiğe çıkardı. Redif Paşa ateş etti. Bu 3 kişi devletin başını bu felakete uğrattı.*¹⁴⁸”

B. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Basındaki Yansımaları

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının vuku bulması sadece Osmanlı Devletini etkilememiş aynı zamanda tüm İslam ülkelerinde bir takım faaliyetlere sebebiyet vermiştir. Biz bu bölümde daha çok basındaki yansımaları ele almaya çalışacağız. Tabi ki önceliğimiz olan Hindistan basınına önceleyerek diğer gazetelerden de haberler sunmaya çalışacağız. Osmanlı-Rus savaşının vuku bulması ve İngiltere hükümetinin bu savaşa karşı tepkisiz kalması İngiltere sömürgesi olan Hindistan’da büyük bir yankı yapmıştır. Daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz gibi birçok iane sandıkları açılmış kraliçeye Osmanlı Devletinin yanında savaşa girilmesi yönünde mektuplar yazılarak ricalarda bulunmuşlardır¹⁴⁹.

Öncelikle Hindistan’da yaşayan Müslümanlar Osmanlı Devletine yardımı bir vazife gibi addetmiş bunu *Urdu Ahbar* gazetesi özetle şu şekilde haber yapmıştır. Müslümanların halifesi konumunda bulunan Osmanlı Devletine diğer Müslüman Devletlerin yardım etmesi gerekir hatta bu yardım farzdır, diyerek önemini dile getirmiştir¹⁵⁰. Yine başka bir örnek verecek olursak *The Amrid Bazar Patrika* gazetesinin haberine göre Hindistan’da yaşayan Müslümanlar memleketlerinde bir arada yaşadıkları Hinduizm dinine mensup olan kimselerinde bu yardım faaliyetlerine katılmalarını istemişlerdir. Bu tarz bir dayanışmanın ülke içi refahı ve kaynaşmayı arttıracığını dile getirmiştir¹⁵¹. Hindularında bu tarz yardım faaliyetlerine katılmalarını istemeleri aslında Osmanlı Devletini ne kadar önemsediklerini gözler önüne sermektedir. Yine başka bir örnek olarak *Kayserü’l Ahbar* gazetesinin yapmış olduğu haberde ise anlatmak istediği biraz farklı olmakla beraber asıl olan Osmanlı Devletine yardım manası taşıyordu. Haberde Türklerin bulunmuş olduğu coğrafya bakımından Avrupa’ya daha yakın bir konumdadır. Fakat Avrupa kıtasında Osmanlı Devleti gibi Müslüman bir devlet bulunmadığını dile getiriyor. Aslında Rusya’nın başlatmış olduğu savaşı tüm Avrupa

¹⁴⁸Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 41

¹⁴⁹Basiret, 1952, 23 Teşrin-î sanî 1292- 5 Aralık 1876

¹⁵⁰Çabuk-Kartal, “93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları”, s. 561

¹⁵¹Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 120

devletlerinin birlikte yönlendirdiğini bunun ise bir haçlı seferi olduğu yönünde nitelendirmede bulunuyor. Ayrıca diğer Müslüman devletlere karşıda bir serzenişte bulunarak Osmanlı Devletinin haçlı seferine karşı yalnız bırakıldığını belirtiyor¹⁵².

Hindistan’da Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili haberler halk arasında galeyana sebep olabiliyordu. Cuma namazlarında camilerde Osmanlı Devletinin Ruslara karşı galip gelmesi için dualar ediliyordu. Sevad Ahund adlı bir imam Cuma günü hutbeye çıktığında “ *Ey Müslümanlar Osmanlı Devleti de yok olursa İslamiyet’in bayrağını taşıyabilecek kimse kalmayacak, İslam baki kalmayacaktır. Cümlemiz Allah yolunda Osmanlı Devletinin zaferi için canlarımızı ve mallarımızı feda etmeliyiz. Osmanlıda yaşayan ahalinin faydalanması bunalmalarının azalması için ianeler toplayarak onlara yardım etmeliyiz.*” diyordu¹⁵³.

Basiret gazetesi yapmış olduğu bir haberde Osmanlı halkı ve diğer Müslüman devletlerin halkı arasında farkındalık uyandırmak için “*İstila*” isimli bir makale yayımlamıştır. Makalede Sırbistan ve Karadağ bölgelerinde kendi ırkdaşları olarak kabul ettikleri Ruslar için kendi aralarında yardım topluyorlardı. Bu yardımı Rusya Bulgaristan’ı ve kendi savaş giderleri için kullanıyordu. Rusların bu tarz faaliyetleri mevcut iken neden Osmanlı Devleti veya bir başka Müslüman devletin bu tarzda faaliyetleri bulunmamaktadır diyerek serzenişte bulunmaktadır. Bu makale ile insanların içindeki duyguları harekete geçirerek Osmanlı Devleti için yapılmakta olan ve yapılacak olan yardım faaliyetleri için bir alt yapı oluşturmak ve yardım faaliyetlerini arttırmak amacı güdülüyordu. Nitekim Hindistanlı Müslümanlar bu tarz makalelerden etkilenmiş Osmanlı Devletine yardım faaliyetlerini güçlendirmek ve arttırmak için Fütüvvet-i Osmaniye adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet ile Osmanlı adına ianeler toplayarak bu ianeleri savaşta yaralanan gazilere ve savaşanlara destek olması için Osmanlı Devletine göndermişlerdir¹⁵⁴. Aynı *Basiret* Gazetesinin yapmaya çalıştığı farkındalık çalışması gibi *Gud Ahbar* gazeteside 6 Eylül 1877’ de yayımlamış olduğu haberde Osmanlı Devleti için iane sandıkları açılmasını teklif etmiştir¹⁵⁵.

---

¹⁵²Basiret, 1917, 13 Eylül 1292-25 Eylül 1876

¹⁵³Basiret, 1917, 13 Eylül 1292-25 Eylül 1876

¹⁵⁴Basiret, 1925, 22 Eylül 1292- 16 Ramazan 1293

¹⁵⁵Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 119

Hindistanlı Müslümanlar he ne kadar yardım toplasalar da toplanmış olan iane miktarının yeterli olmadığını söylüyorlardı. Elbette bunun bir takım sebepleri vardır. Öncelikle *Aligarh Institute* adlı gazeteye göre Hindistan’da yapılan tanıtım ve propagandaların yeteri kadar yapılmadığını yardımın az olmasının sebebinin bu olduğunu dile getiriyor¹⁵⁶. Tabi ki yardımın az olmasında başka etkenlerde mevcuttur. Örneğin; Hindistan’da tam savaş yıllarında yaşanmış olan kuraklık hastalıklar ve yaklaşık olarak 6 milyon insanın ölümü yardım faaliyetlerini oldukça fazla etkilemiştir.

Yabancı basın sadece yardım faaliyetler için çalışmıyor aynı zamanda çokça propaganda yapıyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının başlamasının asli sebeplerinden biri olan Bulgar İsyanı ile ilgili olarak Bombay’daki Osmanlı Şehbenderi Hüseyin Efendi 30 Ocak 1877’de İstanbul’a göndermiş olduğu raporda Bulgaristan’da çıkan isyanın Hindistan’da bulunan İngiliz basını tarafından çarpıtılarak anlatıldığını bildirmektedir. Vuku bulan isyanın çarpıtılarak anlatılması Hindistanlı Müslümanları oldukça sinirlendirmiştir. II. Abdülhamid halkın motivasyonunu arttırmak amacıyla 7 Şubat 1877’de Hüseyin Efendinin raporunu gazetelerde yayımlatmıştır¹⁵⁷. İngiltere hükümetinin savaşta tarafsız kalması Hindistanlı Müslümanların hoşuna gitmemiş ayrıca bu tarz haberleri çarpıtmaları onları sinirlendirmiştir. Hâlbuki Hindistanlı Müslümanlar Osmanlı-Rus harbinin gidişatını oldukça merak ediyor ve bu haberleri gazetelerden okuyarak öğreniyorlardı. Öyle ki gazetelerin günümüz tabiri ile bayilere gelmesiyle beraber uzun kuyruklar oluşuyordu. Hatta okuma yazması olmayan ve a’ mâ olan kişiler içinde sesli okumalar yapılarak halk savaşın gidişatı hakkında bilgilendiriliyordu¹⁵⁸. *Aligarh Institute* gazetesinin haberine göre eğer ki İngiltere Osmanlı Devletine savaşta yardım etmeyecek olursa Hindistanlı Müslümanlar tarafından iç isyan başlatılabileceği dile getiriliyor. Her ne kadar İngiltere şu anki hükümdarımız konumunda ise de bizler Ruslardan nefret ettiğimiz gibi İngilizlerden de nefret ediyoruz, diyorlardı¹⁵⁹.

C. 1877-1778 Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Hindistan’dan Gelen İaneler

Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde maddi ve manevi durumdan oldukça sıkıntılı bir durumda idi. Harpten hemen önce vuku bulan Balkan isyanları

¹⁵⁶Çabuk- Kartal, “93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları”, s. 567

¹⁵⁷Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 114-115

¹⁵⁸Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 119

¹⁵⁹Çabuk- Kartal, “93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları”, s. 562

devletin maddi imkânlarını ciddi manada zorlamıştı. Ayrıca halkın isyanlara karşı devlete destek vermesi asker gücünün bir kısmının orda şehit olması bir kısmının savaşta gazi durumuna gelmesi halkın bunalmasına sebep olmuştur. Harp öncesi bu tarz olayların yaşanması doğal olarak yaşanacak harpte de sıkıntılar doğuracaktı. Yeteri kadar mühimmatın bulunmaması, yeteri kadar maddi imkânın bulunmaması ve yeteri kadar askeri kuvvetin bulunmaması harbin büyük ihtimalle yenilgi ile sonuçlanmasına neden olacaktır. Nitekim harp esnasında çektiğimiz sıkıntıları anlayan diğer Müslüman devletler ellerinden geldiğince maddi ve manevi olarak yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Hindistanlı Müslümanlar arasında Osmanlı Devletine yardım etme konusunda iki farklı görüş mevcuttu. Bunlar;

1. Osmanlı Devletinin savaşta yaşamış olduğu sıkıntılara karşı kayıtsız kalınmalıdır. Bu şekilde düşünenler her ne kadar diğer düşünceye sahip insanlara nazaran az sayıda olsa da fikirlerini temellendirdikleri konu dikkate değerdir. Bu düşünceye sahip olan kişiler kayıtsız kalınması gerektiğini, çünkü mevcut hükümetin İngiltere olduğunu, İngilizlerin savaşa karşı kayıtsız kaldığını ve Osmanlı Devleti her ne kadar halife de olsa İngiltere hükümeti izin vermediği gerekçesiyle Osmanlı Devletine karşı savaşta kayıtsız kalınması gerektiğini düşünüyorlardı. Fakat Osmanlı arşivinden elde edinmiş olduğumuz belgelerde Bombay Şehbenderi Mehmed Kadri Efendi'nin yazmış olduğu raporda özetle, Hindistan'da bulunan 50 milyon Müslüman ahali zahiren İngilizlere tabii olmakla beraber manen saltanat-ı seniyyeye tabiidirler¹⁶⁰.
2. Osmanlı Devleti dönemin en güçlü İslam devleti olması ayrıca Halifeliğin kendilerinde olması hasebiyle bu duruma kayıtsız kalınamayacağını savunanlar. Bu düşünceye sahip olan kişilerse o dönemde neredeyse Osmanlı Devleti haricindeki diğer Müslüman devletler sömürgeleştirilmiş ve hakları kısıtlanmış durumda olduklarını biliyorlardı. Bu sebepten ötürü İslam'ı yüceltmek ve savunmak için Osmanlı Devletine ihtiyaç vardır diye düşünüyorlardı. Hatta bazı kimseler zorda olan kardeşlerimize yardım etmek bizlere farzdır diyorlardı¹⁶¹. Bu maddeye ilişkin olarak *Urdu Ahbar Gazetesinin* haberine göre Müslümanların halifesi konumunda olan Osmanlı Devletine tüm Müslümanların yardım etmesi farzdır¹⁶². Başka bir örnek verecek olursak Bombay Baş

¹⁶⁰ BOA, Yıldız Perakende Evrakı, Y.PRK.EŞA.9/32,1

¹⁶¹Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s.44-45

¹⁶²Özcan, Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), s. 86

Şehbenderi Mehmed Kadri Efendi İstanbul'a göndermiş olduğu raporda Hindistanlı Müslümanların Osmanlı Devletine ne derece sevgi saygı ve muhabbetle baktığını ortaya koymaktadır. Mehmed Kadri Efendinin raporunu elimizden geldiğince günümüz Türkçesiyle aktarmaya çalıştık. Raporda, Hindistan'da hilafet makamına karşı olan sevgi ve irtibatı çok üst bir derecededir. Hindistan'da her Müslüman hilafet makamı için elinden geleni yapmaya hazırdır. Sultanın ömrünün uzaması için ve saltanatının devamı için yapılan dua Hindistanlı Müslümanlar için dini vazifelerden sayılır. Bu yüzden hilafet makamına saygıda kusur etmemeye çalışırlar. Hindistan'da ikamet etmekte olan Müslüman ahali zahiren İngilizler tabii olsalar da manen hilafet-i seniyyeye tabiidirler¹⁶³.

Bu tarz görüşleri barındıran Hindistanlı Müslümanlar Osmanlı Devletine yardım etmek içinse iki farklı plan yürütmüşlerdir.

1. İngiltere Hükümetine ve Kraliçe'ye mektuplar yazarak¹⁶⁴, İngiltere'yi Osmanlı Devletinin yanında savaşa dâhil etmeye çalışmak. Mektuplarında Osmanlı Devletini Hindistan Müslümanları nezdinde ne derece öneme haiz olduğunu beyan ederek yapılacak yardımın elzem olduğunu vurgulamışlardır. Hatta daha ileri giderek Hindistan'daki İngiliz yönetiminin bekası bu duruma bağlıdır diye beyanda bulunarak durumun ehemmiyetini ortaya koymuşlardır. Hindistanlı Müslümanların bu planı Hindistan'ın İngiltere için ne kadar önemli olduğunu bilmelerinden dolayıdır. Bu plan Hindistanlı Müslümanların siyasi ayağını oluşturuyordu. Bu maddeyi birazdan açmaya çalışacağız.

2. Osmanlı Devletinin savaşta yaralanan askerler için halkın ve askerlerin refahı için Hindistanlı Müslümanlar kendi aralarında ianeler toplayarak bir nebze de olsa Osmanlı Devletinin yüreğine su serpmişlerdir.¹⁶⁵

Hindistanlı Müslümanlar İngiltere'nin savaşta tarafsız kalmasından oldukça rahatsızdılar. Bunun için Hindistan'ın birçok bölgesinde Osmanlı için Cemiyetler kurulmuş, İngiltere'nin savaşa iştirak etmesi amacıyla kraliçeye mektuplar yazmışlardır. Örnek verecek olursak, Bombay şehrinde kurulmuş olan Encümen-i İslam Cemiyeti İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında savaşa dâhil olması için Kraliçeye 20 Kasım 1876 tarihinde mektup yazmışlardır. Bu mektup 9000 Müslüman tarafından imzalanmış ve 15

¹⁶³ BOA, Yıldız Elçilik, Şehbenderlik, Ateşemiliterlik, Y.PRK.EŞA. 9/32,1

¹⁶⁴ Basiret, 1952, 23 Teşrin-i sani 1292- 5 Aralık 1876

¹⁶⁵ Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 86

Aralık 1876 tarihinde kraliçeye ulaştırılması için Bengal Hükümetine teslim edilmiştir¹⁶⁶. Bir başka örnek olarak Kalküta'da 17 Kasım 1876 tarihinde Seyyid Emir Ali Han Bahadır başkanlığında kurulan İane-i Harbiye-i Osmaniye adlı cemiyet yapmış oldukları toplantıda kraliçeye mektup yazmışlardır¹⁶⁷. Bir başka örnek olarak, 7 Ekim 1876'da Bengal'de Nevvab Abdüllatif etrafında toplanan Müslümanlar Kraliçeye mektup yazarak Osmanlı'nın savaşta yanında yer almalarını istiyorlardı¹⁶⁸. Hindistan Müslümanlarından Abdullah Me'mun Hindistanlı Müslümanların dönemin halifesi Sultan II. Abdülhamid'e ve Osmanlı Devletine olan bağlılıklarının artırılması için Londra'da ve İngiliz idaresi altında bulunan Kalküta'da İslam cemaati kurmayı planlamıştır. Abdullah Me'mun "*şehinşâhı mükerrerem efendimiz*" diye nitelemiş olduğu Sultan II. Abdülhamid'in kutsal davasını İngilizlere ve bütün âleme karşı savunmak amacıyla İngilizce bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Ayrıca Abdullah Me'mun müsafereten İstanbul'a gelmesinin nedenlerini özetle şu şekilde ifade etmiştir;

1. Avrupa gazetelerinin padişahın sıhhati ve afiyeti hususunda yazmış oldukları kötileyici ve aşağılayıcı yazıları Londra ve Hindistan Müslümanları okuduklarında müteessir olmuşlardır. Sultanın sıhhatinin yerinde olduklarını öğrendiklerini haber almalarının ardından etmiş oldukları teşekkür ve dualarını Sultan II. Abdülhamid'e ulaştırmak.
2. Hindistanlı Müslümanlar ile hilafet makamının arasındaki irtibatı ve bağlılığını arttırmak için Dersaâdete gönderilecek olan Hindistanlı öğrencilerin kabulü ve Hindistan'da açılması planlanan Osmanlı mekteplerinin sayısının artırılması için istirhamda bulunmak.
3. Londra'da ve Kalküta'da tesis edilmiş olan maksadı, hilafet makamına olan bağlılığı arttırmak olan cemiyetin nasıl işlemesi hususunda padişahın düşüncelerini öğrenmek¹⁶⁹.

Bombay ve Madras şehirlerinde birleşen Müslümanlar kraliçeye yazmış oldukları mektupta Hindistan'daki İngiliz yönetimin huzuru 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde İngiltere'nin Osmanlı Devletine yardım etmesiyle mümkündür¹⁷⁰. Verdiğimiz

¹⁶⁶Basiret, 1952, 23 Teşrin-i sanî 1292- 5 Aralık 1876

¹⁶⁷Basiret, 1945, 15 Teşrin-i Sâni 1292- 27 Kasım 1876

¹⁶⁸Eraslan, II. Abdülhamid ve İslam Birliği, s. 114

¹⁶⁹BOA, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, Y.PRK.TKM.28/56,1

¹⁷⁰Çetinsaya, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), s. 101

örneklerden de anlaşılacağı üzere Hindistanlı Müslümanlar İngiltere hükümetine baskı yaparak onları ileride başlarına gelebilecek zorlukları iyi düşünmelerini ve Hindistan'daki iç huzuru korumanın Osmanlı Devletine yardım etmekle mümkün olacağını ortaya koymuşlardır. Fakat anlaşılıyor ki İngiltere izlemiş olduğu siyasetten vazgeçmemiş ve Osmanlı devletinin yanında savaşa girmemiştir. Normal şartlarda İngiltere'nin Hindistan'ı elinde tutmak için elinden geleni yapması beklenirdi. Hatta bu Hindistanlı Müslümanların isteklerini yerine getirmek olarak telakki bile edilebilirdi. Fakat İngiltere hükümetinin artık Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarındaki değişimler, Hindistan'ı koruma yollarının değişim göstermesi bazı riskleri aldığını gözler önüne seriyor. İngiltere'nin izlemiş olduğu siyaset gereği artık Osmanlı Devletinin bekası ile ilgili tutumunda farklılıkların mevcut olduğunu hakeza daha önceki dönemler de İstanbul ve Çanakkale boğazları İngiltere için vazgeçilemez iken artık böyle bir ihtiyacı olmadığını gösteriyor. Bu da Hindistanlı Müslümanların yapmış olduğu faaliyetlerin başarısız kaldığını gösteriyor.

Şimdi de 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Osmanlı adına toplanan ianelerin bir kısmını açıklamaya çalışacağız. Elbette burada tamamını ortaya koyma gibi bir iddiamız yoktur. Her gün yeni yeni arşiv belgeleri açığa çıkıyor ve tarihin karanlık sayfalarına ışık tutuyor. Bu düşüncelerle gerek ikincil kaynaklardan gerekse arşiv kaynaklarından yararlanarak sizlere Hindistan'dan gelen yardımları göstermeye çalışacağız.

Hindistan'da Osmanlı Devleti adına ianeler toplayan birçok kişi ve cemiyet mevcuttu. Defter-i İlane-i Hindiyye adlı özel olarak hazırlanan kitapta Osmanlı Devletine yardım eden kişi ve cemiyetler hakkında geniş bilgiler mevcuttur. Bu cemiyetlerden en ünlüleri Encümen-i İslam, Encümen-i Te'vid-i Türkiye ve Meclis-i Müeyyid-i İslamiyyedir. Bunlardan başka eğitim kurumları da bu yardım faaliyetlerine iştirak etmiştir. Diyubend gibi medreseler Osmanlı-Rus harbinin kimler arasında vuku bulan bir savaş olduğunu, neler yaşandığını, neler yapılması gerektiğini Müslümanlara anlatarak manevi destek alarak onlardan ianeler toplamışlar ve gerekli yerlere teslim etmişlerdir¹⁷¹.

Seyyid Emir Ali, Nevvab Abdullatif gibi isimler İngilizler ile iyi ilişkiler kurmuşlar, Kraliçeye mektup yazarak, yöneticilerden rica ederek İngiltere'nin Osmanlı

---

¹⁷¹Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 92

Devleti yanında savaşa iştirak etmesini istemişlerdir. Seyyid Emir Ali ve Nevvab Abdullatif sadece siyasi yönde değil aynı zamanda Osmanlı Devleti adına İaneler toplamaya çalışmışlardır¹⁷². Nevvab Abdullatif yapmış olduğu faaliyetlerden ötürü Sadrazam İbrahim Ethem Paşa tarafından kendisine teşekkür mektubu yazılmıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid de kendisine gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden ötürü üçüncü dereceden Mecidiye nişanı ile ödüllendirmiştir¹⁷³.

Hindistan'ın farklı farklı bölgelerinde Osmanlı devleti için iane sandıkları kurulması planlanmış, bu tür faaliyetlere basın-yayın organları tarafından destek verilerek daha geniş kitlelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneğin; *GudAhbar* gazetesinin 6 Eylül 1877 tarihli haberinde Osmanlı Devletinin ihtiyaçları için yardım sandıkları kurulması teklif edilmiştir¹⁷⁴. Aynı zamanda Müslümanlar ile birlikte Hindularında Osmanlı Devletine destek vermesi isteniyordu çünkü bu durum Müslüman- Hindu dostluğunu pekiştirici bir hareket olduğundan Hindistan içinde beraber bir yaşam alanı oluşturmada yardımcı olacağı düşüncesi hâkimdi. *The Amrid Bazar Patrika* gazetesinin 26 Temmuz 1877 tarihli haberine göre Hindularında Osmanlı Devletine destek vermesi toplum içi dayanışmayı arttıracaktır¹⁷⁵. Bu tarz haberler yardım faaliyetlerine sadece Müslümanların değil aynı zamanda Hindularında iştirak edebileceğini gösteriyor. Bu tarz birliktelik hareketleri sadece Hindistan içerisinde bulunan halklar arasında olan dayanışmayı arttırmayı değil ayrıca diğer Müslüman devletlerinde başka dindaş devletlerin yardımına koşmaya örnek teşkil edecektir.

Osmanlı Devleti Hindistanlı Müslümanların toplamış oldukları ianeleri rahat bir şekilde ulaştırabilmesi için ve de daha fazla iane toplanabilmesi için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalarda Bağdat Nakîbul Eşrafi Kâdîrîzade Seyyid Süleyman Efendi tarafından Bağdat'ta kurulan iane cemiyetinin bir şubelerini de Hindistan'da açılması planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde Kâdîrîzade Seyyid Süleyman Efendi kardeşi Seyyid Abdurrahman ve Hoca Bustan Sahib Efendiyi görevlendirmiş ve Hindistan'a göndermiştir. Seyyid Abdurrahman Hoca, Bombay'da yapmış olduğu faaliyetleri daha fazla kitlelere ulaştırabilmek amacıyla Arapça ve Hintçe metinler hazırlayarak bunları

---

¹⁷²Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 86-87

¹⁷³Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, s. 41

¹⁷⁴Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 119

¹⁷⁵Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 120

Hindistanlı Müslümanlara dağıtmıştır. Seyyid Abdurrahman hocanın yapmış olduğu çalışmalar meyvesini vermiş, bu sayede Seyyid Abdurrahman Hoca yaklaşık 10.000 rupi iane toplamıştır¹⁷⁶.

Delhi Şehrinde Hacı Kutbuddin ve Asghar Ali'nin başkanlığında her Pazar toplanan Encümen-i İslam Cemiyeti Şubesi Osmanlı Devleti adına iane toplanmasını kararlaştırmışlardır. İane toplanmasının haricinde Hintli Müslümanlardan bazıları 1877-1878 Osmanlı-Rus harbine iştirak etmek istiyorlardı¹⁷⁷. Fakat İngiltere hükümeti bu tarz faaliyetlere izin vermediğinden ötürü çok az sayıda insan farklı yollarla bu amaçlarına ulaşabilmiştir.

Bombay şehrinden *El-Cevaib* gazetesine gelen bir telgrafta Hindistanlı Müslümanlar tarafından yaklaşık 18.000 lira kadar iane toplanmıştır. Bu ianeleri Osmanlı Devletine ulaştırmak için Londra'da bulunan Bank-ı Osmaniye teslim edilmek üzere havale edildiği bildirilmiştir¹⁷⁸.

Hariciye nezaretine gelen bir tezkirede Hindistan İane-i Harbiye Komisyonu tarafından İngiltere de bulunan Bank-ı Osmaniye 11.681 Osmanlı lirası gönderildiğine dair bilgi verilmiştir¹⁷⁹.

Bombay şehrinden gönderilmiş olan yardım ile ilgili olarak tekrar Bombay Şehbenderliğine yazılan yazıda Hindistanlı Müslümanlar tarafından toplanan 4500 İngiliz lirası İngiltere de bulunan Bank-ı Osmaniye irsal edilmiş. Bu irsal haberini alan Hariciye Nezareti Bank-ı Osmaniye'den temin etmek için başvuruda bulunmuşlar. Her İngiliz lirasına 9,5 kuruş fark göstererek 4500 İngiliz lirası için 4927 adet çeyreklik Osmanlı altını alınmıştır¹⁸⁰.

Yine Bombay Şehbenderliğinden 5 Muharrem 1295-28 Kânun-ı evvel 1293 tarihinde gönderilen bir tezkireye göre Hindistan ahalisi tarafından Osmanlının ihtiyaçlarını gidermek için 10.742 İngiliz lirası gönderilmiştir¹⁸¹.

---

¹⁷⁶Basiret, 1985, 31 Kânun-ı evvel 1292- 11 Ocak 1877, s. 1

¹⁷⁷Çetinsaya, II. *Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878)*, s. 98

¹⁷⁸Basiret, 2275, 18 Teşrin-i sâni 1293- 30 Kasım 1877

¹⁷⁹ BOA, Hariciye Siyasi, HR.SYS.1234/59,2

¹⁸⁰ BOA, Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, DH.MKT.1319/28,1

¹⁸¹BOA.HR.SYS.1234/59,1

Hindistan’da toplanmış olan ianelerin bu denli çok olması ve Müslümanların bu yardım faaliyetlerine iştirak etmesi Osmanlı Devleti yöneticilerince çok hoş bir şekilde karşılanmış ve ellerinden geldiğince gönderilen bu ianeleri karşılıksız bırakmamaya çalışmışlardır. Devletin harpte olması ve maddi açıdan sıkıntı içerisinde olması gönderilen ianelere olan karşılığın maddi olmasını engellemiştir. Genelde teşekkür mektupları ve Mecîdi nişan şeklinde olmuştur. Osmanlı Devleti’nin gelen ianeleri nişanla taltif etmesi elbette Hindistanlı Müslümanları heyecanlandırıyordu. Örneğin nişan almaya hak kazananlardan biri olan Nevvab Abdullatif sadece Kalküta’da 500.000 rupiden fazla iane toplamıştır. Bu rakam Osmanlı parası olarak 5000 liraya tekabül ediyordu. Nevvab Abdullatif toplamış olduğu yardımı az görerek, eğer ki Hindistanlı Müslümanların durumu eskisi gibi olmuş olsaydı toplanan iane miktarı elbette çok daha fazla olabilirdi¹⁸².

Hindistanlı Müslümanlar yapmış oldukları yardım faaliyetlerinin yeterli olmadığını biliyorlardı. Kendileri bu yardımın her ne kadar fazla olmasını istese de belirli şartlar olmadığından ötürü yardım miktarı kendilerine göre az seviyelerde kalmıştır. Bu sebepleri şu şekilde özetleyebiliriz;

1. Yeteri kadar tanıtım ve propaganda yapılmamış olması¹⁸³. Her ne kadar bilinen çevrelerde yardım faaliyetleri devam etse de bu yardım faaliyetleri açıkçası İngiliz yönetiminin çok da hoşuna gitmiyordu. Hoşuna gitmemesi elbette bazı kısıtlamalar getirmiştir. Zaten yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Hindistanlı Müslümanların bazıları savaşa iştirak etmek istemelerine rağmen İngiliz hükümeti tarafından bu tarz olaylara izin verilmiyordu¹⁸⁴. Yine hakeza İngiliz Hükümeti savaşta tarafsız kalması olayların gidişatını çok değiştirmiş ve Hindistanlı Müslümanların basın-yayın organlarının bir kısmını sansürlemiştir. Bir başka örnek verecek olursak 13 Kanûn-ı sâni 1293 tarihinde gönderilen tezkirede Hindistan’dan gönderilmiş olan 11 bin küsur İngiliz lirasının iane-i harbiye komisyonuna verilmesi hususunda yazılı beyanda bulunan hariciye nezareti bu durumu İngiltere’de bulunan Bank-ı Osmaniye’ye takdim eylemiştir. Bu beyanın ardından devam eden metinde 11 bin küsur İngiliz lirasının bankanın kasasında durdurulması herhangi bir fayda vermeyeceğinden bir an evvel iane parasının

¹⁸²Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 100

¹⁸³Çabuk-Kartal, “93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları”, s. 567

¹⁸⁴Basiret, 2275, 18 Teşrin-i sâni 1293- 30 Kasım 1877

gönderilmesini talep etmişlerdir¹⁸⁵. Bu metinden anlaşılacağı üzere bir banka parayı hangi sebep ile kasasında tutmaya muktedirdir. Nitekim ihtimaldir ki bu gecikme İngiltere hükümetinin girişimleri sonucunda meydana çıkması kuvvetle muhtemeldir.

Ahmet Hamdi'nin "*Sebilürreşâd*" dergisinde "*Filibe de İki İslam Muhabirinin Mülakatı*" adlı yazısında İngilizler Hindistan ile Osmanlı arasında bulunan irtibatı zayıflatmak hatta tamamen kopartmak amacıyla Hindistanlılara müstakil krallık kurmayı dahi teklif etmişlerdir. Fakat bu krallığı kurmalarına izin verirken bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Bunlardan en önemlilerinden biri Osmanlı ile Hindistan arasındaki tüm bağların koparılması yönünde talepleriydi¹⁸⁶. İngilizler Hintli Müslümanların Osmanlı Devleti ile arasındaki bağların zayıflatılıp Hintlilerin İngilizlere yakınlaşması için Hintlilere bir takım unvanlar vererek gönüllerini hoşnut etmeye çalışıyorlardı¹⁸⁷. Ayrıca Osmanlı Devletinin itibarının Hintliler arasında azaltılması için asılsız iddialar ortaya atılmıştır¹⁸⁸. Bununla da kalmayıp Hintlilere hilafetin asıl sahibinin Osmanlı Devleti olmadığını gerçek sahibinin Araplar olduğunu bu yüzden de hilafetin Araplara intikal ettirilmesi gerektiğini söyleyerek Hintlileri kandırmaya çalışıyorlardı¹⁸⁹.

2. İngilizlerin 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almayacağını ilan etmesi Hintli Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamış ve bazı küçük problemler çıkmıştır. İngilizlerin tarafsızlık ilanı bazı Müslüman kesimlerin Osmanlı Devletine karşı yapılan iane toplanmasına karşı bir soğuklukluk oluşturmuştur. Neden diye sorarsak harbin bitmesiyle beraber İngiliz hükümetinin yardım yapan kesimlere baskı yapabileceği ihtimali bazı kesimleri endişelendirmiş ve iane toplanması hususunda geri durmalarına neden olmuştur.

3. Hindistan'da tam harp esnasında yaşanan açlık, susuzluk, kuraklık ve yaklaşık 6.milyon insanın hayatını kaybetmesi insanların yiyecek besin bulmalarında zorlanması yardım faaliyetlerinin yeterli düzeylere çıkmasına engel olmuş, süreci bir hayli olumsuz etkilemiştir¹⁹⁰.

---

¹⁸⁵BOA.HR.SYS.1234/59,3

¹⁸⁶Turgut, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası*, s. 150

¹⁸⁷BOA.Y.A.HUS.373/96,1

¹⁸⁸BOA.Y.A.HUS.509/59,1

¹⁸⁹BOA.Y.A.HUS.509/59,3

¹⁹⁰Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s.91

Hintli Müslümanların yaşamış olduğu bu tarz kötü olaylara rağmen ellerinden geleni yaptıklarını unutmamak gerekir. Hintli Müslümanlar o zor zamanlarda dahi Osmanlı Devletinin yapmış olduğu 93 Harbi esnasında *El-Cevaib* gazetesi sahibi Selim Efendinin vermiş olduğu bilgilere göre 124.842 Osmanlı lirası iane toplamışlardır. Bu miktar tüm İslam âlemi içerisinde en fazla miktarı ifade etmektedir¹⁹¹.

Bahsettiğimiz üzere yapılan yardım faaliyetleri öyle çok kolay şartlarda gerçekleşmemiştir. Kimi zaman yapılmak istenen yardım faaliyeti için İngiliz hükümetince izin verilmemiş ve bu yardımı toplayan kişilerin ve yardım yapan kimselerin büyük sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştur. Örneğin; Dekken’de bir âlim öncülüğünde Osmanlı Devletinin sıkıntılarını gidermek bunalımını ve maddi yükünü azaltmak için iane toplanmıştı. Fakat Dekken’de görev yapmakta olan Osmanlı Şehbenderi Kadri Bey toplanan ianelerin izinli olmadığını bildirmiştir. Bu sebepten ötürü İngilizlerle siyasi krize girmemek adına parayı kabul etmemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti adına yapılan yardım faaliyetlerinde kampanya başlatılmış ve kampanyada 300 rupiden fazla ianede bulunan kimselere Mecîdi nişanı verilerek kendilerinin ödüllendirileceği söylenmiştir. Fakat daha toplanan ianelerin irsali hususunda yaşanan sıkıntılar ve aksaklıklar neticesinde ianeleri toplayan kişilerin itibarı halk nezdinde bir hayli seviye kaybetmiştir. Buna benzer yaşanan olaylar sonucu elbette halkın bazı kesimlerinde bir rehavet bir şüphe bulunacaktır ve ianede bulunmaktan geri duracaktır¹⁹². Kimi zamanda iane paralarının Bank-ı Osmaniye intikal etmesine rağmen bankada yaşanan sıkıntılardan ötürü alınacak paranın gecikmesi nedeniyle problemler yaşanabiliyordu¹⁹³.

III. Hicaz Demiryolu’nun Osmanlı-Hint Müslümanları İlişkilerine Etkisi

A. Hicaz Demiryolunun Yapılmasındaki Etkenler

Sultan II. Abdülhamid’in çılgın projesi olarak kabul gören Hicaz Demiryolu projesi II. Abdülhamid’in adeta rüyam dediği bir projeydi. Sultan II. Abdülhamid demiryollarını memleketin salahiyyeti için elzem olarak görüyordu. Bu yüzden Hicaz Demiryolu projesini sadece kendine değil tüm memlekete hatta tüm dünya Müslümanlarına mâl etmek istiyordu. Bu projesini gerçekleştirmek amacıyla devlet

¹⁹¹Çabuk- Kartal, “93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları”, s. 567

¹⁹²Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 320

¹⁹³BOA.HR.SYS.1234/59,3

içerisinden ve sair devlet Müslümanların yardımlarıyla bu projeyi nihayete erdirmek istiyordu.

Hicaz Demiryolu'nun inşa etme fikri ilk olarak 1864'te aslen Alman asıllı olan Amerikan mühendis Charles F. Zimpel'in Karadeniz ile Kızıldeniz'i birleştirme düşüncesiyle Osmanlı Devletine başvurusu ile ortaya çıkmıştır¹⁹⁴.

2 Mayıs 1900 yılında çıkan irade ile çalışmalara başlanan proje için öncelikle ön araştırma yapılması için bölgeye heyet gönderilerek hazırlıklar yapılmıştır¹⁹⁵. Projeye başlamadan evvel bölgede haberleşmenin kolaylaştırılması için telgraf hattı çekilmiştir. Bu sayede hattın ahvalinden Bab-ı Âli her an haberdar olabilecekti¹⁹⁶. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Sene kutlamaları yapılırken 1 Eylül 1900 tarihinde Hicaz Demiryolu'nun başlaması için emir verilmiştir¹⁹⁷.

Sultan II. Abdülhamid Hicaz demiryolunu yapmak istemesinin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz. Dini, askeri, siyasi ve iktisadi nedenlerdir¹⁹⁸. Bu nedenleri kısaca özetlemek evla olacaktır.

Dini nedenini ele aldığımızda Hicaz olarak adlandırılan mevki Mekke ve Medine bölgesi yani kutsal topraklardır. İnsanlar bu bölgelere İslam dininin farz kılmış olduğu Hac farızasını yerine getirmek için gidiyorlardı. Fakat o zamanlardaki mevcut ulaşım şartları bugünle kıyaslanamayacak kadar kötü durumdaydı. İnsanlar aylarca Hac farızasını yerine getirmek amacıyla yollara düşüyor, yollarda birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalıyorlardı. Sultan II. Abdülhamid planlamış olduğu proje ile bu sıkıntıları bir nebze olsa düşürmeyi amaçlıyordu. Bu hat sayesinde Müslümanlar daha kısa sürede çok daha emniyetli şekilde Mekke ve Medine'ye varabileceklerdir¹⁹⁹. Hattın güzergâhına bakıldığında sadece Anadolu için olduğu düşünülebilir. Fakat İran, Hindistan ve sair Orta Asya Müslümanları da kısmen hattan faydalanıyordu.

---

¹⁹⁴Emrah Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918), *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi(Ortadoğu Özel Sayısı)*, Samsun, 2010, s. 101

¹⁹⁵Ufuk Gülsoy-William Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C. 17, s. 441

¹⁹⁶Orhan Koloğlu, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", *Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, ed. Ekmeleddinİhsanoğlu-Mustafa Kaçar, İstanbul, 1995, s. 294

¹⁹⁷Gülsoy-Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", s. 441

¹⁹⁸Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 100

¹⁹⁹BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat, Y.MTV.203/83,2

Askeri nedeni ele alırsak Sultan II. Abdülhamid bu demiryolu projesi ile sınır bölgelerine yapılacak asker sevkiyatlarının daha hızlı yapılacağını düşünerek bu hattın gerekliliğini ortaya koymuştur²⁰⁰. Ayrıca hattın güvenliği ile ilgili olarak hattın geçeceği güzergâhlar o denli dikkatli seçilmesi gerek ki hızlı bir şekilde asker ikmali yapılmasını sağlamalı, aynı zamanda düşman kuvvetlerinin hattı ele geçirmesiyle memleketi işgal için hızlı bir şekilde asker ikmalini de olabildiğince engelleyebilmelidir. Bu yüzden hattın geçeceği mevki özenle tespit edilmiştir²⁰¹. Bir rivayete göre Hicaz Demiryolu'nun hat güzergâhı Hz. İbrahim'in Mekke'ye giderken kullanmış olduğu yol, yine Hz. Muhammed(sav)'in Şam'a gitmiş olduğu yolun güzergâhı ile aynı olduğu rivayet edilir²⁰².

İktisadi olarak bakacak olursak hattın kurulması planlanan güzergâhın etrafındaki bölgelerin ticari açıdan kültürel açıdan gelişeceği yadsınamaz bir gerçektir. Hattın etrafında yer alan arazilerde tarım yapılması durumunda elde edilen mahsulün hızlı bir şekilde bozulmadan ulaştırılacağı mevkilere ulaştırılması kolaylaşacaktır. Ayrıca tek seferde taşınacak yük miktarının fazla olması taşıma ücretini azaltacak bu ise insanları üretim yapmaya teşvik edecektir. Üretimin artması ve pazarlamanın kolaylaşması ile beraber halkta zenginleşecektir²⁰³. Aynı zamanda bölge uğrak bir mevki olacağından eğitim hizmetlerinin artacağı bununla beraber kültürel seviyenin de artacağı ihtimaldir. Hattın etrafında bulunan bedevilerin de, yerleşik hayat yaşayanların kazançlarını gördüklerinde bunlardan imrenerek yerleşik hayata geçmeleri planlanmaktadır. Bu proje ile birlikte elbette bu planın gerçekleşeceği düşünülmektedir. Proje hakkında Muktesid Musa bölgenin proje sayesinde kalkınacağını, medenileşeceğini ve zenginleşeceğini söylüyordu²⁰⁴. Hicaz Demiryolu sadece bölgenin kalkınması ile kalmayıp aynı zamanda Kızıldeniz'den alınan vergilerden de kurtarıcı bir rol üstlenmektedir. Bu proje ile beraber Akdeniz ile Hint Okyanusu arasındaki en kısa ulaşım yolu oluşturularak Şam ile Beyrut limanları arasında taşınacak olan malların daha kısa sürede ve daha ucuza taşınması sağlanacaktı²⁰⁵. Sultan II. Abdülhamid bu hattın üzerinde bulunan noktaları özellikle

---

²⁰⁰BOA.BEO.2700/202474,3

²⁰¹Emrah Çetin, "Türk Basımında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", *Ulular arası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Samsun, 2012, C. 4, S. 4, s. 110

²⁰²Koloğlu, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", s. 296

²⁰³Çetin, "Türk Basımına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 102

²⁰⁴Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1211

²⁰⁵Koloğlu, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", s. 296

kontrol ettirmiştir. Hat üzerinde bulunan yerlere gayrimüslimlerin yerleşmesine izin vermemiş hatta hat üzerinde bulunan gayrimüslimlerin yerleri alınarak bölgeye Müslümanları yerleştirilmesi için emir çıkartmıştır²⁰⁶.

Son olarak siyasi nedenini ele aldığımızda projenin yapılması ile birçok devlete tabii Müslüman'ın kutsal topraklara giderken Hicaz Demiryolunu kullanacak olması ve bu ulaşım yolunun hacılara sağlayacağı kolaylık kuşkusuz Sultan II. Abdülhamid'in itibarını Müslümanlar nezdinde yükseltecektir. Bu sayede tüm dünya Müslümanları Osmanlı Halifesine karşı hoşgörü besleyecek ve maddi-manevi desteğini arttıracaktır²⁰⁷.

B. Hicaz Demiryolunun Finansmanları

Hicaz Demiryolu II. Abdülhamid devrinin en büyük projelerinden biri olmasının yanı sıra maddi olarak o dönem için hayal dahi edilemez sıkıntılar içerisinde yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere karşı olan borcunun olması, yapılan savaşların ekonomiyi bitirmiş olması, devletin gelirlerinin oldukça az olduğu bir dönemde bu denli büyük bir projeye başlayıp nihayete erdirmek hiçte kolay olmamıştır. Bölümün başında da zikrettiğimiz üzere Sultan II. Abdülhamid bu projeyi halka ve Müslümanlara mâl etmek istiyordu. Bunun içindir ki bu projenin kısmi finansmanları bir nevi Osmanlı tebaası ve diğer devletlerde yaşayan Müslümanlardır. Osmanlı tebaası ve Diğer devletlerden yaşayan Müslümanların yapmış oldukları ianeler yekûnun %28,5'lik kısmını oluşturuyordu. Bu oranın içerisinde ise diğer devletlerde yaşayan Müslümanların yapmış olduğu iane miktarı % 2,8'lik bir kısmı teşkil ediyordu²⁰⁸. Elbette bu miktara bakıldığında diğer devletlerde yaşayan Müslümanların gönderdikleri ianelerin çok az olduğu açıktır. Fakat bazı nedenlerden dolayı ianelerin bu denli düşük olması anlaşılabilir. Örnek vermek gerekirse 1876-1877 Osmanlı-Rus harbinde en çok iane gelen bölge olan Hindistan'da 1900 senesinde yaşanan kıtlıktan ötürü halk çok zor duruma düşmüştür. Bu sıkıntının giderilmesi için Osmanlı Devleti dâhilinde iane biletleri satılarak Hindistan'a vapurlarla zahire yardımı gönderilmiştir²⁰⁹. Yine bir başka örnek olarak Hicaz Demiryolunun hattının devam edip etmediğini öğrenmek için Hindistan'dan bir heyet gelmiştir. Sebebine bakıldığında memleketlerinde insanlar tereddüde düşmüş oldukları bundan

---

²⁰⁶BOA.BEO.2700/202474,1

²⁰⁷Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 102

²⁰⁸Koloğlu, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", s. 314

²⁰⁹BOA.DH.MKT.2361/42,1

ötürü iane vermekten geri durdukları belirtilmiştir²¹⁰. Elbette bu şüphenin var olmasının başka sebepleri vardır. İngiltere'nin yapmış olduğu propagandalardan ötürü Hindistanlı Müslümanlar şüpheye düşmüşlerdir. İngilizler Hicaz Demiryolu projesini gerçekleştirilemeyecek bir ütopya olarak görmüş, bu projeyi Müslümanlardan para almak için yapılan bir proje olarak nitelendirmiştir²¹¹.

Öncelikle projenin kontrolünü yapmak için Maliye Nezareti bünyesinde bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyon Hicaz Demiryolu için toplanan paranın kontrolünü yaparak paranın gereksiz şekilde kullanılmamasını kuruşu kuruşuna hesap kitap tutarak ianelerin boşa gitmemesini sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca demiryoluna lazım olan malzemenin temini ile ilgilenecek projenin yürütülmesinden sorumlu olacaktır²¹². 1903 yılında Hicaz Demiryolu ile ilgili işlemler arttığından dolayı İane Komisyonunun yerine Hamidiyye Hicaz Demiryolu İrade-i Maliyesi kurulmuştur²¹³.

Projenin başlatılabilesi için ziraat bankasından 50.000 liralık olmak üzere iki defa kredi çekilerek toplamda 100.000 liralık kredi alınmıştır.²¹⁴ Bu borcun ilk 50.000 liralık kısmı 1900 yılı içerisinde geri kalan 50.000 lirası ise 1901 yılı içerisinde ödenecekti²¹⁵. Ayrıca Ziraat Bankasından projenin bitirilmesine kadar olan süreçte toplam 480.000 Osmanlı Lirası kadar borç alınmıştır²¹⁶.

Sultan II. Abdülhamid projenin fikriyattan fiiliyata geçmesi için kendi cebinden 50.000 Osmanlı Lirası bağışlamıştır. Ayrıca maaşlarından birini de projeye hibe etmiştir²¹⁷. II. Abdülhamid'in yardımından sonra diğer devlet yetkilileri de ianelerde bulunmuşlardır. Bazı nazırlıkların memurları maaşlarının belirli bir meblağını bağışlamışlardır. Örnek verirsek Evkâf-ı Hümâyün Nezareti memurları ve diğer çalışan personel maaşlarının %10'luk kısmını Hicaz Demiryolu projesi için bağışlamıştır. Sadece devlet memurları değil en ilgi çekicilerinden birisi olan öğrencilerin dahi bu projeye yardım ettikleridir. Günlük harçlıklarından arttırarak Hicaz Demiryolu projesine yardım

---

²¹⁰BOA, Yıldız Meşihat Dairesi Maruzatı, Y.PRK.MŞ.8.2.1.1

²¹¹Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1210

²¹²BOA.Y.MTV.203/83,2

²¹³Çetin, "Türk Basınında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", s. 112

²¹⁴BOA.Y.MTV.258/91,1

²¹⁵Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 103

²¹⁶Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1204

²¹⁷Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s 104

etmeye çalışan öğrencilerden göz önüne çıkan Fatih Rüştüye-i Mülkiyesi talebelerinden Ahmed Adıl ve Bayezid Merkez Rüştüyesi talebelerinden Mehmed Ali ve Mustafa Nurs'un yardımları göze çarpmaktadır²¹⁸. Bu ianeler sadece Müslümanlardan değil gayrimüslim tebaadan da ilgi görmüştür²¹⁹. İanelerin nasıl toplanması konusuna gelecek olursak idare tarafından herhangi bir zorlama yapılmadan tamamen halkın hissiyatı ile gönüllü olarak yapılmıştır²²⁰. Aslında toplanmış olan ianelerin halkın her tabakasına yayılmış olması Avrupa'da her an yıkılması beklenen ve "*Hasta Adam*" olarak nitelenen Osmanlı Devleti, tebaası içerisinde nasıl bir toplumsal dayanışmanın mevcut olduğunu Müslim, gayrimüslim demeden genç yaşlı demeden ne kadar vatanperver oldukları bizlerin gözleri önüne seriliyor.

Osmanlı tebaasından ve sair devletlerden yaşayan Müslümanlar Hicaz Demiryolu için ianede bulunmak istediklerinde Osmanlı idaresi tarafından tab ettirilen makbuzlardan veriliyordu. Bu sayede halktan ne kadar toplandığı kesin olarak bilinebiliyordu. Osmanlı Devleti ianeler için özel olarak iane biletleri bastırmıştır. Tophane-i Amire'de 1 mecidî 5 mecidîve 10 mecidîlik olmak üzere toplamda 2 milyonluk iane bileti bastırılmıştır²²¹. Hicaz demiryolu komisyonu bu iane biletlerin içerisinde Osmanlı dâhilinde dağıtmak amacıyla gerekli olan miktarı almış geriye kalan iane biletlerini sair devlet Müslümanlarına göndermiştir²²². Komisyon tab ettirmiş olduğu iane biletlerini hangi bölgeye ne kadar göndereceğini öğrenebilmek için iane toplama çalışmaları başlamadan vilayetlerden ne kadar iane toplanabileceği yönünde bilgi toplanarak bölgeye o miktarda bilet göndermiştir²²³.

Hicaz Demiryolu'na finansman oluşturmak için sadece ianeler değil devletin yapmış olduğu işlemlerden ücret alınarak bu proje için para toplanıyordu. Hicaz Demiryolu için ücret alınan bazı işlemlere bakacak olursak bu işlemlerden bazıları şunlardır; Arzuhaller için 1 kuruş, layihalar için 1 kuruş, gayrimenkul satımı için ilmuhaber alımı 1 kuruş, icar kontratı için 1 kuruş, arzu hal ve layiha merbutatı için 1 kuruş, vergi tezkireleri için 1 kuruş, gümrük tezkireleri için 1 kuruş, tercüme-i hâl

---

²¹⁸Çetin, "Türk Basımına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 105

²¹⁹Çetin, "Türk Basımında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", s. 117

²²⁰BOA.Y.MTV.203/83,2

²²¹BOA.Y.MTV.203/83,1

²²²BOA.Y.MTV.203/83,2

²²³Çetin, "Türk Basımında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", s. 118

varakları için 10 kuruş, tescil varakları için 10 kuruş, taş ocağı ruhsatı için 20 kuruş Hicaz Demiryolu için ücret alınan işlemlerden bazılarıdır²²⁴.

Hicaz Demiryolu için ayrıca halk nezdinde meşhur kimseler sayesinde iane toplanması için teşvik edici konuşmalar yapıyordu. Bunların bir kısmı Osmanlı sınırlarında iken bir kısmı Osmanlı sınırları dışındadır. Bizim konumuz açısından asıl önemli olan bölge elbette Hindistan bölgesidir. Bombay Minare Cami İmamı Seyyid Abdülhak Hindistan içerisinde dağıtılması amacıyla Urduca metinler hazırlayarak Hintli Müslümanları ianeye teşvik ediyordu. Ayrıca Seyyid Abdülhak sadece Hindistan ile sınırlı kalmamış hazırlamış olduğu metinler Kahire ve Beyrut'ta da dağıtılmıştır. Hazırlamış olduğu metinlerde mefhumen Hicaz Demiryolu için yapılan bağışların Allah ve Resulünün sevgisini kazanmak için önemli bir yol olduğu vurgulanıyordu²²⁵.

Hindistan bölgesinde toplanan iane miktarı her ne kadar az da olsa Sultan II. Abdülhamid, Hindistanlı Müslümanların bağlılıklarından dolayı ve aradaki ilişkileri güçlendirmek maksadıyla yapılan yardımları boş çevirmiyordu, her fırsatta Sultan II. Abdülhamid tarafından ödüllendiriliyorlardı²²⁶. Hindistan'da başta Bombay olmak üzere Haydarabad, Madras ve Lahor şehirleri iane toplama yönünden öne çıkmaktadır. Yine bu bölgelerde iane toplanması için özel olarak çalışan bazı kimseler vardı ki Sultan II. Abdülhamid tarafından kendilerine madalya verilmiştir. Ayrıca halka dağıtılacak olan madalyalarda bu kişilerin yardımlarıyla dağıtılmıştır²²⁷. Hindistan'da özellikle bu iane çalışmalarında öne çıkan şahısları incelediğimizde Bombay Minare Cami İmamı Seyyid Abdülhak Efendi, Haydarabadlı Mevlana Abdulkayyum Efendi²²⁸ ve Vatan Gazetesi'nin sahibi Mehmed İnşaallah²²⁹ Efendi yapmış oldukları çalışmalar sayesinde Sultan II. Abdülhamid tarafından kendilerine madalya taltif edilmiştir.

Yukarıda zikri geçen şahıslar yapmış oldukları çalışmalarla Sultan tarafından ödüllendirilmesinin yanında ayrıca diğer Hindistanlı Müslümanlardan yardım etmeleri karşılığında almaya hak kazanmış oldukları madalyalar bu şahıslar vasıtasıyla halka

---

²²⁴ BOA, Yıldız Maliye Nezareti Maruzatı, Y.PRK.ML.18.40.1.1

²²⁵Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1210

²²⁶Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1215

²²⁷BOA.İ.TAL.275/77,2

²²⁸BOA.İ.TAL.271/58,1

²²⁹BOA.İ.TAL.460/50,4

ulaştırılıyordu. Yurtdışına gönderilecek olan madalyalar öncelikle Hariciye Nezareti vasıtasıyla gönderilmesi gereken memleketlerin şebenderliklerine ulaştırılıyor²³⁰ daha sonrasında halk tarafından meşhur olan kişilerin yardımlarıyla bu madalyalar halka dağıtılıyordu. Örneğin Hindistan'da Hicaz Demiryolu madalyası almaya hak kazanmış olan 71 şahsın madalyaları şebenderliğe gelmiş, Mehmed İnşaallah Efendi tarafından bu madalyalara hak sahiplerine dağıtılmıştır²³¹.

Hindistan'da Osmanlı Devleti için iane toplayan bazı kimseler için tek tek irade yazılmamış toplu olarak kaleme alınmıştır. Bu kimselerin isimleri için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kaynaklarından İ.TAL.331.12.1.1, İ.TAL.290.41.2.1, İ.TAL.382.19.1.1 ve İ.TAL.367.37.1.1 numaralı iradelere de göz atabilirler. Belgeleri ekler bölümümüzün 21-28 numaraları arasında üst yazısıyla birlikte de mevcuttur.

Hindistan'da Hicaz Demiryolu için yapılan çalışmalar sadece iane toplanması şeklinde yapılmakla kalmamış ayrıca İngiliz hükümetine başvurularak yardım istenmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Mevlana Abdulkayyum İngiliz hükümetine başvurarak Hicaz Demiryolu için toplanacak ianelerin yaygınlaştırılması talebinde bulunmuştur. Fakat İngilizler bu talebi reddetmiştir. Hatta İngiliz Hükümeti ilerleyen zamanlarda Hindistan'da Osmanlı Halifesi'nin itibarını yükseltiyor gerekçesi ile Sultan II. Abdülhamid'in Hintli Müslümanlara taltif etmiş olduğu madalyaların takılmasını dahi yasaklamıştır²³².

C. Hicaz Demiryolunun Basına Yansımaları

2 Mayıs 1900 yılında yayınlanan irade ile yapılacağı halka duyurulduğu Hicaz Demiryolu'nun inşasını haber alan Osmanlı ve sair devletlerin basını coşmuş neredeyse bu konu ile ilgili her gün haber yapmaya çalışmışlardır²³³. Bu konu hakkında basının uzun süre aktif olması aslında projenin Osmanlı ve Dünya Müslümanları için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyordu. Müslümanlar bu projeyi o denli benimsemişlerdi ki Hicaz Demiryolu projesine yardım etmenin dini bir görev olduğu söyleniyordu. *İkdam* Gazetesi'nin 3 Mayıs 1900 tarihli sayısında çıkan haberde Hicaz Demiryolu hattının

²³⁰Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1215

²³¹BOA.İ.TAL.460/50,2

²³²Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı- Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 158-159

²³³Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918)", s. 101

Rasulullah(sav)'ın ruh-ı muhteremlerini memnun edeceğini ve yapılan ianelerin günahlara kefarete olacağı yönünde yazılar çıkıyordu. *Sabah* Gazetesinde ise Hicaz Demiryolunun yapılması ile birlikte meşakkatle hac farızasını yerine getirmek için yola çıkan hacıların artık bu meşakkatlere gerek kalmadan daha rahat bir şekilde ulaşım sağlayabileceğini yazıyordu²³⁴.

Hindistan'da Hicaz Demiryolu'nun yapılması için çalışmalarda bulunan gazetelerden bazıları şunlardır; *Vakit*, *Vatan*, *Tahzib-i Nisvan*, *Naiyar-ı Azam*, *Paisa Ahbar*. Bunlar arasından ise özellikle *Vatan* ve *Vakit* gazetesi Hicaz Demiryolu'nun yapımı için iane toplanmasında oldukça aktif rol almışlardır²³⁵. Önceki sayfalarda zikrolunduğu üzere *Vatan* Gazetesinin sahibi Mehmed İnşaallah Efendi yapmış olduğu çalışmalardan ötür Sultan II. Abdülhamid tarafından altın madalya ile taltif edilmiştir²³⁶.

Her ne kadar Hicaz Demiryolu'nun tamamlanması için uğraşan gazeteler olsa da her dönemde muhalif gazetelerin olması kaçınılmazdır. Devletin hiçbir yerinde Hicaz Demiryolu için alınan vergilerden ötürü rahatsız olan bir basın organı olmamasına rağmen *İttihat ve Terakki*'nin yayın organı niteliğinde olan *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesi Hicaz Demiryolu için toplanan ianeleri ve vergi gelirleri için mefhumen şöyle diyor. Dünyanın birçok yerinde demiryolu inşa edilmesine rağmen hiçbir devlet bu şekilde dilencilik yapmıyor, şeklinde yorumluyor. Yine aynı gazete ilmühaberlerden alınan vergileri eleştirmek için eğer bu proje bitirilmek isteniyorsa bu tarz vergilere tevessül edilmemeli farklı bir yol izlenmelidir²³⁷. Her dönemde olduğu gibi o dönemde de var olan muhalifler Hicaz Demiryolunda kullanılması için toplanılan iane ve vergilerin halktan toplanmasına karşı çıkmışlar ve bu durumu eleştirmişlerdir. Fakat unutmamak gerekir ki devletin o dönemde içerisinde bulunduğu mevcut durum böylesine büyük bir projenin yapılması için elverişli bir halde değildi. Osmanlı Devleti yapılan Hicaz Demiryolu için saray masraflarını kısmış hatta öyle ki ianelerle uğraşan komisyonların kırtasiye harcamaları için dahi sınırlandırma getirmiştir²³⁸.

---

²³⁴Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1206

²³⁵Koloğlu, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", s. 307

²³⁶BOA.İ.TAL.460/50,4

²³⁷Çetin, "Türk Basınında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", s. 122-123

²³⁸BOA.MTV.203/83,2

Birçok yabancı devlet bu projenin bitirilmesini hayal olarak görüyordu. Çünkü bakıldığı zaman gerçekte Osmanlı Devletinin maliyesinin ne denli zor durumda olduğu tüm dünya tarafından biliniyordu. Bu projenin bitirilmesi ile ilgili olarak İngiltere Hindistan'dan gelen ianelerin önünü kesmek için Hintli Müslümanlara bu projenin tamamlanması tamamen bir hayaldir. Bu proje Hintli ve sair devletler mensup olan Müslümanlardan Osmanlı Devleti'nin para alabilmesi için geliştirdiği bir yol olarak bakıldığı söyleniyordu²³⁹. Avusturya elçisi Pallovicini “*modern ticaret tarihinde tek örnek olarak ayakta duran bir finansman girişimi*” olarak niteliyordu²⁴⁰. Osmanlı Devleti dâhilinde görev yapan yabancılar dahi bu projeyi gerçekleştirilemeyecek bir hayal ürünü olarak görmüşler. Eninde sonun Osmanlı Devleti'nin büyük devletlere müracaat edeceklerini savunmuşlardır²⁴¹. Osmanlı dâhilinde ve haricinde bulunan kimseler ve devletler bu projenin bitirilemeyeceğini düşünmesi Osmanlı Devletinin içerisinde bulunduğu malum durumlardan ötürü gayet normaldir. Fakat Sultan II. Abdülhamid ne pahasına olursa olsun bu projeyi nihayete erdirmiştir.

Hicaz Demiryolu ile ilgili olarak 1 Eylül 1900 yılında başlayan hattın inşası 1 Eylül 1908 tarihinde özel bir tören ile birlikte Sultan II. Abdülhamid tarafından kullanıma açılmıştır²⁴².

IV. Osmanlı Devleti İle Hindistan Arasındaki İrtibatın Kuvvetlendirilmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar

İngilizlerin Hindistan'ı sömürge haline getirdiğinden beri zor durumlar yaşayan Hindistan halkı özellikle Müslümanlar o dönemde halifeliği bünyesinde bulunduran ve en güçlü İslam devletlerinden olan Osmanlı Devletine büyük muhabbet içerisindeydi²⁴³. Bu muhabbet yıllar yılı İngilizlerin Müslümanlara yapmış olduğu baskı, misyonerlik faaliyetleri vb. durumlardan ötürü giderek artmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde faaliyetleri gittikçe artan İslamcılık politikası ile birlikte sadece Hindistan'da değil neredeyse tüm İslam âlemi üzerinde birlik ve beraberlik tesis edilmeye çalışılıyordu.

---

²³⁹Turan, “II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu”, s. 1210

²⁴⁰Koloğlu, “Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu”, s. 311

²⁴¹Çetin, “Türk Basınında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)”, s. 110

²⁴²Gülsoy-Ochsenwald, “Hicaz Demiryolu”, s. 443

²⁴³BOA.Y.PRK.EŞA.9/32,1

Konumuz itibariyle biz bu birlik ve beraberlik siyasetinin Hindistan üzerine olan kısmını incelemeye çalışacağız.

Hindistan'dan İngilizler tarafından sürülen âlimler, prensler ve nüfuzlu kişiler sığınak olarak kendilerini Osmanlı Devletini seçmişlerdi. Osmanlı devleti kendisine gelen bu misafirleri İstanbul, Mekke ve Medine'de büyük ihtimamla ağırlamaya çalışmıştır. İstanbul'a gelen âlimler için konaklar tahsis edilmiş, gönülleri hoşnut edilmeye çalışılmıştır²⁴⁴. Bu denli ihtimam gösterilmesinin yegâne sebebi âlimlerin, prenslerin ve nüfuzlu kişilerin gözünde Osmanlı Devleti ve halifenin itibarını yükseltmekti. Kendi memleketlerine döndüklerinde Osmanlı Devletinde nasıl ağırlandıklarını insanlara anlattıklarında insanlarda şu algının kalması isteniyordu. Osmanlı Devleti bizim için önemli kimselere değer veriyor, onlara saygı duyuyor. Bu sayede Hindistan ve sair devletlerde yaşayan Müslümanların fikriyatında Osmanlı Devletinin hilafeti ile ilgili sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

Kutsal topraklarda Hac farızasını yerine getirmek için giden Hintli ve diğer Müslümanlara Mekke ve Medine'de çok fazla değer veriliyordu. Sultan II. Abdülhamid hacılara özellikler ihtimam gösterilmesini istiyordu. Sultan II. Abdülhamid Özel bir emir ile hacca gelen Müslümanlara nasıl davranılması gerektiği ile ilgili bir emirname göndermiştir. Bu emirnamede özetle şu maddeler yer alıyordu;

1. Memleketlerinde nüfuz sahibi olan kimselere özel ihtimam gösterilerek onların yönetimden, halifeden memnun kalması planlanıyordu. Anlaşılacağı üzere nüfuzlu kişilerin birçok insan üzerinde tesiri olduğundan onların mutlu olması ayrı bir önem arz ediyordu.
2. Hacca gelen fakirlere karşı nazik ve saygılı olunmasını asla kalplerinin kırılmamasını ve saygısızlık edilmemesini istiyordu. Gerek duyulduğunda ihtiyaçlarının karşılanmasını da istiyordu²⁴⁵.
3. Sultan II. Abdülhamid Mekke ve Medine'de hastaneler yaptırmış, hac esnasında hastalanan, sıkıntı yaşayan hacıların ücretsiz olarak tedavi edilmesini istiyordu.

---

²⁴⁴Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 68-69

²⁴⁵Akpınar, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti", s. 81

4. Hac'da iken maddi durumu olmayan, parası biten kimseleri de yol masrafı karşılanarak memleketlerine gönderilmesi isteniyordu²⁴⁶.
5. Fas, Cezayir ve Sudan gibi işgale uğramış beldelerin hacılarının muhafaza edilmesi, gerektiğinde yol masrafları karşılanarak memleketlerine gönderilmesi isteniyordu.
6. Hacıların rahatlığı ve haccın salahiyeti için bölgede yaşanan asayiş sıkıntılarını gidermek. Bu maddeyi biraz açmak gerekir. Çünkü İngiltere özellikle bu maddede yer alan konu ile ilgili çok fazla çalışma yapmıştır. Örneğin; bölgede yaşayan bedevileri para ile satın alarak hacıları zor duruma düşürmek istiyorlardı. Bölge Emirlerini ve Şeyhlerini kışkırtarak ve rüşvetle halka baskı yapılması sağlanıyordu²⁴⁷. Bu faaliyetlerin sebebi hacıların gözünde Osmanlılar kendi topraklarında dahi asayiş sağlamıyor düşüncesini yayarak huzuru bozmaktı. Ayrıca bu faaliyetlerin İngilizler açısından önemi emirleri ve şeyhleri halifeye karşı kışkırtarak Osmanlı'nın hilafetini yok saymaktı²⁴⁸.
7. Yöre halkının gönüllerinin İngiltere'ye meyletmesini engellemek. Yukarıdaki maddede kısaca değindiğimiz gibi İngilizler Bedevileri kışkırtarak halka zulmettiriyor. Emirleri ve şeyhleri para ve çeşitli hediyelerle kandırarak kendi yanlarına çekmeye çalışıyor²⁴⁹. Bunlarla beraber basın-yayın yolu ile insanlara Osmanlı'nın kötü yönetiminden bahsediyordu.
8. Sömürgelerden gelen hacılardan fazla para alınmamasını istiyor.
9. Asayiş sağlamla görevli asker ve redif birliklerinin bunaltılmamasını görevini zorunlu olarak değil, isteyerek yapmasının sağlanmasını istiyor.
10. Bölgede yaşayan şeyhlere ve emirlere çeşitli hediyeler ve nişanlar verilerek gönüllerinin İngilizlere kaymasının engellenmesi isteniyor²⁵⁰.

Yukarıda Sultan II. Abdülhamid'in yapılmasını istemiş olduğu fermanın anlaşılacağı üzere Hac bölgesi hem Osmanlı Devleti hem de diğer Müslümanlar için büyük önem taşıyordu. Mekke ve Medine'de farklı ülkelere ait Müslümanlar birbirlerinin memleketlerinde ahvalin nasıl olduğunu, sıkıntıların neler olduğunu, varsa sömürge

---

²⁴⁶Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 203

²⁴⁷Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1201

²⁴⁸Özcan, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, s. 64

²⁴⁹Turan, "II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu", s. 1201

²⁵⁰Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 265

devletlerinin nasıl bir politika izlediğini hac farızasını yerine getirirken diğer Müslüman kardeşlerinden öğrenebiliyordu²⁵¹.

Sultan II. Abdülhamid bölgede yaşanan asayiş sıkıntılarını bertaraf etmek ve İngilizlerin oyununu bozmak için bölge bedevi reislerini İstanbul'da ağırlamış durumun önemini İngilizlerin faaliyetlerini anlatmaya çalışmıştır²⁵².

İngiltere'nin Hindistan yolunu koruma altına almak için yaptığı çalışmalardan biri Mekke ve Medine'de kendisine bağlı bir halife idi²⁵³. Ayrıca 93 harbinde Osmanlı'yı Ruslar'a karşı yalnız bırakan İngiltere 1881'de Kıbrıs'ı koruma adı altında işgal etmesi ve 1882'de Mısır'ı işgal etmesi Hintli Müslümanlarca hoş karşılanmamış bu durum Hindistanlılar'da dönemin tek bağımsız İslam devleti olan Osmanlı Devletine olan muhabbetini arttırmıştır²⁵⁴.

Sultan II. Abdülhamid Hindistan ile ilişkileri en iyi şekilde yürütebilmek için alanında en yetkin olan şehbenderleri Hindistan'a gönderiyordu. Ayrıca diğer baş şehbenderliklerden çok daha yüksek ücretlendirmelerle görevlendirme yapıyor ve orada şehbenderliğin kullanacağı para miktarını da oldukça yüksek tutuyordu. Bombay Baş Şehbenderliği için 36 bin kuruş şehbender maaşının yanında 78 bin şehbender hane tahsisatıyla yekün 114 bin kuruş ödenek ayrılıyordu. Miktarın bu denli yüksek tutulmasının sebebi hem Osmanlı coğrafyasına çok uzak olan bir beldeye göndereceği şehbenderlerin gönlünü yapmak ve Hindistan'da Osmanlı Devletini en iyi şekilde temsil edebilmesi içindi²⁵⁵.

Haziran 1897'de Osmanlı-Yunan harbini kazananı Osmanlı Devleti olması tüm Hindistan'da büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştı. Hintli Müslümanlar evlerinde Osmanlı Devletinin bekası ve kuvvetinin artması için dualar ediyorlar, camilerde imamlar hutbeye çıktıklarında Osmanlı Devleti adına dualar ediyorlar, sevinçlerinden fener alayına çıkıyorlardı. Bazı Müslümanlar Osmanlı'yı tebrik etmek için Padişaha mektup

---

²⁵¹Osmanoğlu, *Dedem Abdülhamid Han*, s. 77

²⁵²Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 264

²⁵³BOA.Y.A.HUS.509/59,3

²⁵⁴Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 30

²⁵⁵ Diren Çakılcı, "Hindistan'da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 2015, C. 15, S. 1, s.92

yazmışlardı. Sultan II. Abdülhamid bu ilgiden çok hoşlanmış gelen tüm mektuplara tek tek cevap yazmıştır²⁵⁶.

Osmanlı Devleti Hindistanlı Müslüman kardeşleri ile aradaki bağları kuvvetlendirmek için 1900'lü yılların başında Osmanlı-Hindistan arasına telgraf hattı çekilmesi planlanmıştır. İstanbul'dan başlayıp Basra Körfezindeki Fav'a kadar olan hattın maliyeti yaklaşık 32.000 Osmanlı lirasına mâl olacaktı. Ödeme planına geldiğimizde hattın toplam parasından 15.000 Osmanlı lirası peşin verilecek olup geriye kalan miktar 2500 liralık taksitlerle ödenecekti²⁵⁷. Bu hat ile çok kısa sürede Hindistan ile olan iletişim artacak, memleketler arası vuku bulan olaylar diğer tarafa haber verilebilecekti.

20. yy. başlarında Hindistan'da meydana gelen kuraklık ve salgın hastalıklardan ötürü Hindistan'da insanlar zor durumlar yaşıyordu. Bu olayı öğrenen Sultan II. Abdülhamid haberi alır almaz Hindistan'a zahire ve iane göndertmiştir²⁵⁸. Bu yardımın haricinde Hindistan'da yaşayan Müslümanlar için Osmanlı Devleti dâhilinde iane biletleri satılarak yardım toplanmaya çalışılmıştır. Biletlerin büyük çoğunluğu bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından kendi hazinesinden karşılanarak alınmıştır²⁵⁹. Elbette bu tür olaylar zor zamanda Hindistanlıların yanında olması Osmanlı Devleti'nin imajını Hintli Müslümanlar arasında çok ciddi oranda arttırıyordu. Hindistan'da 1900 yılı içerisinde yaşanan kıtlık ve salgın hastalıklar bölgede yaşayan insanların ciddi sıkıntılar çekmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti bu sıkıntının bir nebze de giderilmesi için tezkere hazırlanmıştır. Bu tezkere ile birlikte Osmanlı Devleti dâhilinde Hindistan için iane biletleri tab ettirilip halka ulaştırılarak buradan gelen hâsılat vasıtasıyla zahire temin edilerek vapurlarla Hindistan'a gönderilmesi planlanmıştır²⁶⁰.

Hindistan ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için bir layiha hazırlayan Abdulkayyum Efendi layihasında şu önerilere yer vermiştir;

1. Barış zamanlarında zekât ve fitrenin toplanması için Osmanlı Bankasının Hindistan'da şube açması.

---

²⁵⁶Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 317-318

²⁵⁷Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 322

²⁵⁸Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 321

²⁵⁹Akpınar, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti", s. 104

²⁶⁰BOA, Dahiliye Mektubi Kalemî, DH.MKT.2361.42.1.1

2. Şeyhülislamın görevlendirdiği memurlar Hindistan'a gönderilerek Osmanlı adına tanıtımlar yapılması ve Osmanlı imajının kuvvetlendirilmesi için çalışmalar yapılması.
3. Osmanlının Hindistan'ın ve diğer devletlerin her bölgesinde şebenderlikler kurması.
4. Hac yolunun asayişinin sağlanması. Bunun içinde Mekke ve Medine de bulunan şeriflerin idareden uzak gözetim altında tutulmaları.
5. Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen memurların görevi kötüye kullanımının engellenmesi gerektiğinde memurun görevden atılmasını dile getirmiştir²⁶¹.

---

²⁶¹Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, s. 321

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BELGELERİN TRANSKRİPSİYONU

Belge 1:

Hindistan ahalisinden 93 Harbi için gönderilen iane ve gazetelerde neşredilmeyen iane miktarlarını gazetelerde neşredilmesi yönünde tavsiye mektubudur.

HR.SYS.1234/59,1**742****Bismihî teâlâ**

Bu kerre Hindistan ahâlî-i müslimesi cânibinde iâneten i'tâ olunan on bin yedi yüz kırk iki aded İngiliz lirasının irsâl kılındığına dâir Bombay Şehbenderliğinden Nazâret-i Celîle-i Âsafânelerine mevrûd telgrafnâme'nin bir kıt'a tercümesi sûreti icrây-ı îcâbı zımında bâ tezkire İâne-i Harbiye Komisyonu Riyâset-ı Celîlesine tisyâr ve mezkûr telgrafnâme de talep olunduğı vechile şimdiye kadar ne kadar iâne gelübde neşr olunmamış ise mikdârîle ashâab-ı esâmîssini mübeyyin bikıt'a defterinin heman bi't-tanzîm gazetelerle neşr olunmak ve dördüncü taksît-ı makbuz senedâtının senedâtının dahî Şehbender-i mûmâ ileyhe gönderilmek üzere irsâli iş'â kılınmış olduğu gibi ba'demâ vurûd idecek iânelerin dahî bilâ te'hîr gazetelere derc ile neşri tavsiye olunmuş olmağle ve mezkûr defter geldikde îcâbı icrâ kılınacağı bedîhî bulunmağle keyfiyetin ol vechile şimdiden şehbender-i mûmâ ileyh'e iş'âr buyurulması zımında işbu müzekkere nazâret-i müşârun ileyhâ'ya i'tâ kılındı.

Fî 5 Muharrem Lisene:95 (1295) Ve fi 28 Kânûn-ı evvel Lisene:95 (1295)

Belge 2:

Hicaz Demiryolu'nun yapılması esnasında Hindistan'da iane toplayarak altın madalya kazanmaya hak kazanmış olan Molla Abdulkayyum'a madalyasının verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.271/58,1

YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNI

BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ

7402

Bismihî teâlâ

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hicaz Timuryolu için i'âne cem'i hususunda gayret ve ikdâmı görülmekte olan Hindistan'da Molla Abdulkayyum Efendiye bu babda mesâ'i-i meşkûresine mükâfâtan Hicaz Timuryolu altın madalyası ihsan buyurulduğundan muâmele-i lâzimenin îfâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı âlîsinden olmağle ol babda emr-u ferman hazret-i velüyyü'l-emrindir. 2 Şevval 319, 30 Kânûn-ı Evvel 317

Serkâtib-i Şehr-iyâri

İMZÂ

Belge 3:

Hindistan'ın Haydarabad şehrinde Hicaz Demiryolu için ianede bulunarak madalya almaya hak kazanmış kimselerin ve madalyalarının cinslerinin neler olduğu ile ilgili iradedir.

İ.TAL.275/77,2

**YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNÎ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

9655

Bismihî teâlâ

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hamîdiye Hicaz Timuryolu masârif-i inşâiyyesi için Hindistan'da Haydarâbâd şehrinde iânâtda bulunan ve leffen irsâl-i savb-i sâmi-i fahmâneleri kılınan defterde esâmîsi muharrer olan zevata isimleri hizâsında işâret olunduğı vechile, biri altun ve biri gümüş ve otuz yedi kıt'ası nikelden olmak üzere Hicaz Timuryolu madalyası ihsan buyurulmuş ve zikr olunan madalyalar irsâl-i savb-i sâmi-i sadâretpenâhileri kılınmış olduğundan muâmele-i lâzimenin îfâsı ve mezkûr madalyaların Hâriciye Nazâret-i Celîlesince İngiltere'nin Derseâdet Sefâreti ma'rifetle ashâbına îsâli, mezkûr timuryolu komisyonu âlisinin mazbata-i ma'rûzası üzerine şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilafetpenâhî iktizây-ı âlisinden olmağle olbabda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 14 Zi'l-hicce Sene:319 ve fî 11 Mart Sene:318

Serkâtib- Hazret-i Şehriyârî

İMZÂ

Belge 4:

Hicaz Demiryolu'na yapmış oldukları ianelerden dolayı madalya almaya hak kazanan kişilerin madalyalarının verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.290/41,1

**YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNÎ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

6127

Bismihî teâlâ

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hamidiye Hicaz Timuryolu masârif-i inşâiyyesi için i'tâ eyledikleri iânâtdan dolayı madras'da sahtiyan tüccârından Banki Başa sâce altun ve Adana Vilâyeti Vâli Mu'âvini seâdetlü Nasri Bey Efendi Hazretleri ile melfûf pusulada isimleri muharrer zevât'dan Mendi Dâvûd ve Mendi Mehmed Süleyman sâce gümüş ve diğerlerine nikel madalya ve Belçika'da, Bom Merban kumpanyası direktörü olup, teahhüdâtını hüsn-i îfâ itmekde bulunan Mösyö Leon Buvaboy'a ikinci rutbeden mecîdî ve mezkûr timuryolu için hendese edevâtı i'tâ itmekde olan tüccardan Mösyö Verodovi'ye üçüncü rutbeden Osmânî nişân-ı âlîleri ihsan buyurulduğundan muâmele-i lâzimenin îfâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı celîlelerinden olmağle ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Şa'ban Sene:320 ve fi 30 Teşrîn-i evvel Sene:318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZÂ

Belge 5:

Hindistan'ın Kalküta şehrinde Hicaz Demiryolu için ianede bulunarak üçüncü dereceden mecidî almaya hak kazanan Mehmed İbrahim Daklı ile ilgili iradedir.

İ.TAL.317/13,1

**YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNÎ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

6013

Bismihî teâlâ

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridirki;

Hindistan'da Kalküta Şehri mu'teberânından olup, Hamîdiye Hicaz Timuryolu için iâne-i külliye-i nakdiye de bulunan Mehmed İbrâhim Daklı sâce altun Hicaz Timuryolu madalyası ile üçüncü rutbeden mecidî nişân-ı zîşânı i'tâsı komisyonu âlîsinin mazbata-i ma' rûzası üzerine şeref-sudûr buyurılan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı âlîsinden olmağle ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Şa'ban Sene:321 ve fi 11 Teşrîn-i evvel Sene:319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZÂ

Belge 6:

Hicaz Demiryolu'nun yapımında katkıda bulunan, melfuf defterde adı geçen şahıslara Hicaz Demiryolu madalyası verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.331/12,2

**YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNİ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

1403

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hicaz Timuryolu masârif-i inşâiyyesi için Bombay şehrinde i' âne i' tâ iden melfûf defterde esâmîsi muharrer zevâta isimleri hizâsında gösterildiği vechile ruteb-i muhtelifeden Hicaz Timuryolu Madalyası i' tâsı şeref-sudûr buyurılan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hılâfetpenâhî iktizây-i âlîsinden olmağle olbabda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

29 Safer Sene:1322,ve fi 2 Mayıs Sene1320

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZÂ

Belge 7:

Hicaz Demiryolu'nun yapımında katkısı bulunan şahısların isimleri, memleketi ve madalyasının çeşidini gösteren iradedir.

İ.TAL.331/12,1**Nev- 'i Madalya****Esâmî**

Altun Madras mu'uteberânından Kadı Bedreddin Ebî Yahyâ Efendi

Altun Madras mu'uteberânından Hacı Sa'id Ebussıddık Efendi

Altun Madras mu'uteberânından Hacı Âdem Sddîk Efendi

Altun Madras mu'uteberânından Hacı Abdullah Dâvûd Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı İsmâil Hacı İshak Nazla Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Hasan Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Mehmed Cûzûb Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Osman Hacı Zekerıyyâ Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Ahmed Hacı Hâşim Tûrânî Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Ahmed Kâsım Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Dâvûd Yûnus Mûsâ Abûsî Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Can Mehmed Mûsâ İznullah Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Mûsâ Süleyman Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı İbrâhim Hacı Evhadenâ Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından İbrâhim Süleyman Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Karamanlı Nanyalı Efendi yedîle Narya ahâlîsine

Nikel Madras mu'uteberânından Can Mehmed Hacı Ahmed Çetâlî? Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Evhadenâ (Vâhidenâ) Hacı Zekerıyyâ Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Arab Yûsuf Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Bir zâta

Nikel Madras mu'uteberânından Mehmed Ahmed Süleyman Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacıhan Mehmed Hasan Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından İsmâil Mehmed Kul Hapurdullah Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Hacı Hârûn Abab Efendi

Nikel Madras mu'uteberânından Âdem Samsun Efendi

Nikel Madras mu‘uteberânından Hacı Rahmetü Allah Süleyman Efendi
Nikel Madras mu‘uteberânından Hacı Hârûn ve sâir Efendiler
Nikel Madras mu‘uteberânından Mehmed Kâsım Lahnânî Efendi
Nikel Madras mu‘uteberânından Abdussettâr Hacı Abdullah Efendi
Nikel Madras mu‘uteberânından Abdullah Hacı Cûzab Efendi
Nikel Madras mu‘uteberânından Veli Mehmed Hasan Efendi
Nikel Madras mu‘uteberânından Bir Mü’mine

Aslına mutâbıkdır. 24 Nîsan Sene:320

Belge 8:

Hicaz Demiryolu'nun yapımında katkıda bulunan, melfuf defterde adı geçen dokuz şahısa nikel madalya verilmesi ve iane toplamada faaliyet gösteren Midilli Müftüsü Ataullah Efendi'ye üçüncü dereceden Mecidî ve midilli sancağı muhasebe Mukayyidi Ali Bey'e dördüncü dereceden Osmanî nişanı verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.367/37,2

YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNÎ

BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ

2012

Bismihî teâlâ

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hindistan ahâlî-i islâmiyesinden olup, isimleri melfûf pusulada muharrer bulunan dokuz zâta Hamîdiye Hicaz Timuryolu masârif-i inşâiyyesi için i'ta itdikleri i'ânâtdan dolayı "Nikel Madalya" ve mezkûr Timuryolu i'ânâtının sür'at-i celb ve cem'i ve mu'âmelât-ı hisâbiyesinin sûret-i muntazama da îfâsı emrinde hüsn-i hidmet ve gayretleri görülen Midillü Müftisi Atâullah Efendi'ye üçüncü rutbeden "Mecidî" ve Midillü Sancağı Muhâsebe Mukayyidi Ali Beğ'e dördüncü rutbeden Osmânî nişân-ı âlîleri i'tâsı komisyon-ı âlînin mazbata-i ma'rûzası üzerine şerefsudûr buyurılan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı âlîsinden olmağle ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

2 Rebî'u'l-âhir Sene:323 24 Mayıs Sene:321

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

İMZÂ

Belge 9:

Melfuf defterde adı geçen dokuz şahsın gönderdikleri iane miktarları ve kazandığı madalyanın cinsini belirten iradedir.

İ.TAL.367/37,1

HAMÎDİYE

HİCAZ TİMURYOLU KOMİSYONU ÂLİSİ

ADED

Bismihî teâlâ

Numero:41

Guruş-ı Mecîdî:20

600 Hindistanda vâkı‘ Paraşınar Mektebi muallimlerinden Pir Mehmed Efendi Nikel
Hicaz

600 “ “Burma şehrinde Sekmen Müteahhid Mehmed İsmâil Efendi “ “

900 “ “ Ruka “ “ Dr. Mehmed

Ahmed Errahman Efendi “
“

600 “ “ Basis “ “ Reis Mehmed Azîmhan “ “

600 “ “ Essam’da “ Dr. ‘İddbahş “ “ “

702 “ “ Raypor Reis-i Re’y Abdüşşekûr “ “ “

600 Hindistan ahâlîsinden Seyyid Nezîrullah sâhib “ “

600 “ “ Hakîm Mehmed Ahmedhan ibn-i merhûm Hâzikulmelik “ “

1180 “ “ Seyyid Sâcâd Hüseyin Efendi “ “

TASDİK MÜHÜRÜ

Hicaz Timuryolu Komisyonu Âlisi

İMZÂ

Belge 10:

Hindistan'da Hicaz Demiryolu'nun yapımında yardım toplayıp göndererek madalya almaya hak kazananların ödülleri verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.382/19,2

**YILDIZ SARÂ-Y-I HÜMÂ-YÛNÎ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

6755

Bismihî teâlâ

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hamîdiye Hicaz Timuryolu masârif-i inşâiyyesi için iânâtda bulunan Hindistan ahâlîsinden melfûf defterde esâmîsi muharrer zevât'ın isimleri hizâlarında gösterilen madalyaların i'tâsile taltifleri zikr olunan timuryolu komisyonu âlîsi'nin mazbata-i ma' rûzası üzerine şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî iktizây-ı celîlinden olmağle olbabda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 4 Şevval Sene:323 ve fî 8 Kânûn-ı evvel Sene:321

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Belge 11:

Hicaz Demiryolu'nu yapımı için iane toplayan şahıslara Hicaz Demiryolu madalyası verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.382/19,1

**HAMİDİYE
HİCAZ TİMURYOLU ÂLİSİ KOMİSYONU
ADED**

BİSMİHİ TEÂLÂ

Numero:51

Celâil-âsâr-ı hayriyye-i hazret-i hılâlâfetpenâhîden olan Hamîdiye Hicaz Timuryolu i'ânesi olarak Hindistanda kâin ba'azı zevât tarafından cem ve irsâl edilen mebâliğ meyanında nizamnâme-i mahsûsı ahkâmına tevfikân madalya ahzine kesb-i istihkak idenlerin esâmîsîle mikdâr-ı i'âne ve nev'î madalyalarını mübeyyin defterin suretidir.

Guruş-Mecîdî:20

4100	Hindistanda Kiyortalâ Eyâleti dâhilinde Biköval'de sâkin Fadl Mehmed'in hemşiresi ve Nüvvab Han'ın zevcesi	Nikel
2090	“ “ “ “ “ Mevlevî Mir'ât Ali Sâhib	“
758	Hindistan ahâlîsinden Seyyid Nüvvab Ali Han	“
570	“ “ Mecid Mehmed Ramazan	“
60	Hindistan'da Kertal'da sâkin Hakîm Abdurrezzak	Nikel
600	“ Lahor şehrinde münteşir “Tabib Cerîdesi” Muharriri Hakîm Mehmed'in zevcesi Simat Gulam Fatma	“
600	Hindistan ahâlîsinden münşî Ahmed Hüseyin	“
600	Hindistan'da Kalküte şehrinde sâkin Şeyh Tâc Ali	“
600	Hindistan'da Lahor şehrinde Münteşir Vatan gazetesi Müdüri Mehmed İnşâallah Efendi'nin mahdûmı İhsânullah Abdülhâmid	“
840	“ Azîziye Medresesi Müdüri Aziz Mehmed Han	“

840	“	ahalîsindenAhmed Sahîb	“
840	“	ahalîsinden Mehmed Zaman Sahîb	“
600	“	“	“
600	“	Mevlevî Mehmed Berhordar Vâ‘iz	“
600	“	“	“
600	“	Şeyh Hayreddin	“
600	“	“	“
600	“	Melik Mahmud	“
600		Hindistan’da Bükra muzâfâtından Şikarpor Reis Habîbürrahmân	“
600		Cîpor’da sâkin Mevlevî Abdurrezzâk’ın halefî Mevlevî Abdurrahîm Han	“
720	“	“	“
720	“	“	“
720	“	Seyyid Envârurrahmân’ın ceddesi Sâliha bîkem	“
600		Hindistan ahâlîsinden Hâfız Fasîhuddîn Tâcir	“

TASDİK MÜHÜRÜ

Hicaz Timuryolu Komisyonu Âlisi

İMZÂ

Belge 12:

Hindistan'ın Medaris(Madras) şehrinde neşredilen Şemsü'l-ahbar gazetesi müdürü Mehmed Nusreddin Efendiye Hicaz Demiryolu'nun yapımında göstermiş olduğu gayretten ötürü dördüncü dereceden Mecidî ve Hicaz Demiryolu madalyası verilmesi ile ilgili iradedir.

İ.TAL.439/60,1

**YILDIZ SARÂY-I HÜMÂYÛNÎ
BAŞ KİTÂBET DÂİRESİ**

7138

Bismihî teâlâ

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hindistan'da Medâris Şehrinde münteşir "Şemsü'l-ahbâr" cerîdesinin müdürü Mehmed Nusreddin Efendi'ye Hamîdiye Hicaz Timuryolu için i'tây-ı îâne eylemiş olmasına mebnî dördüncü rutbeden nişân-ı zîşân-ı mecîdî ile mezkûr timuryolun altun madalyası ihсан buyurulduğundan muâmele-i lâzîmenin îfâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî îcâb-ı celîlinden olmağle ol babda emr-u ferman hazreti veliyyü'l-emrindir.

Fî 8 Zi'l-ka'de Sene:325 ve fî 30 Teşrîn-i sâni Sene:323

Serkâtib-i Şehriyâri

Belge 13:

Hindistan'ın Lahor şehrinde Hicaz Demiryolu'nun yapımı için iane toplayan Vatan Gazetesi sahibi Mehmed İnşâallah Efendi ve yetmiş bir zatın Hicaz Demiryolu madalyasına hak kazanması ile ilgili iradedir.

İ.TAL.460/50,2

**HAMİDİYE
HİCAZ TİMURYOLU İDÂRE-İ MÂLİYESİ
NAZÂRETİ
Aded**

Umûmî:5235

Husûsî:97

Bismihî teâlâ

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Hicaz Timuryolu iânesi olarak Hindistanda Lahor şehrinde intişâr iden Vatan Gazetesi sâhibi Mehmed İnşâallah Efendi tarafından cem' ve irsal olunup, 5 Kânûn-ı sâni Sene: 1324 Târihinde îrâd kayd olunan yedi yüz kırk beş İngiliz altununu i'tâ idenler meyânında verdikleri mebâliğin mikdârına göre nizamnâme-i mahsus ahkâmına tevfikân madalya ahzine kesb-i istihkak eyledikleri mûmâ ileyk tarafından mursel defterden anlaşılın yetmiş bir zâtın müstahak oldukları Hicaz Timuryolu madalyalarını enva' ve derecâtîle miktâr- ve derecâtîle mikdâr-ı iâne ve isimlerini mübeyyin muhâsebe ce tanzîm olunan seksen sekiz numarolu defter leffen takdîm kılınmağın olbabda emr-u ferman Hazret-i Veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Safer Sene:327

ve Fî 16 Şubat Sene:324

Hicaz Timuryolu Nâzırı

İMZÂ

Belge 14:

Hindistan'ın Lahor şehrinde Hicaz Demiryolu'nun yapımı için iane toplayan Vatan Gazetesi sahibi Mehmed İnşâallah Efendi ve yetmiş bir zatın Hicaz Demiryolu madalyasına hak kazanması ile ilgili iradedir.

İ.TAL.460/50,4

BÂB-I ÂLÎ

DÂİRE-İ SADÂRET

ÂMEDÎ-İ DÎVÂN-I HÜMÂYÛN

341

Bismihî teâlâ

Atûfetlü Efendim Hazretleri;

Hindistanda Lahor şehrinde intişar iden Vatan Gazetesi sâhibi Mehmed İnşâallah Efendi tarafından cem' ve irsâl ve Hicaz Timuryolu i'ânesi olarak îrâd kaydolunan yedi yüz kırk beş İngiliz altunını i'tâ idenler meyânında virdikleri mebâliğin mikdârına göre nizamnâme-i mahsûsı ahkâmına tevfikân madalya ahzine kesb-i istihkak eyledikleri anlaşılın yetmiş bir zâtın isim ve mikdârı i'ânelerile müstahak oldukları madalyaların envâ' ve derecâtını mübeyyin defterin irsâl kılındığına dâir Hamîdiye Hicaz Timuryolu nazâret-i celîlesi'nin tezkiresi melfûfile berâber arz ve takdîm kılınmağle ol babda her ne vechile irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî şeref müteallik buyurulur ise mantûk-ı münîfi infaz olunacağı beyânile tezkire-i senâverî terkûm kılındı efendim. 17 Safer Sene:327, 25 Şubat Sene:324

Sadr-i A'zam Hüseyin

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Resîde-i dest-i ta'zîm olup, melfûfile manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâretpenâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfetpenâhî şeref-sudûr buyurulmuş olmağla ol babda emr u ferman Hazret-i Veliyyü'l-emrindir.

18 Safer Sene:1327, 26 Şubat Sene:324

Serkâtib-i Hazret-i Şehr-iyârî

SONUÇ

Osmanlı-Hint ilişkilerinin Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar geri gittiği görülmektedir. Bu ilişkiler başlarda dönemin halifesi olan Osmanlı Devleti'nden yabancı devletlere karşı yardım arayışlarından ibaret olsa da bu durum I. Abdülhamid ve III. Selim zamanlarında daha çok Hintli Müslümanları yatıştırma politikasına dönüşmüştür.

İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirmesi ile birlikte hâkimiyetlerini kaybeden Müslümanlar çareyi dönemin en güçlü İslam devleti olan Osmanlı Devletine sığınmakta bulmuşlardır. İngilizler Hindistanlı Müslümanların Osmanlı Devletine olan rabitalarından rahatsız olsalar da hilafetin Osmanlı Devletinde olmasından dolayı hem çekiniyor hem de bu durum işlerine geliyordu. 93 Harbinde Osmanlı Devleti'nin Ruslara yenilmesinin ardından menfaatlerinin zedeleneceğini idrak eden İngiltere, Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ne destek olma vaadi ile Kıbrıs'ı üs olarak kullanma hakkını elde etmişti.

İngilizler Akdeniz'deki hâkimiyetlerini sağlamlaştırdıktan sonra hilafetin kendileri tarafından daha rahat kontrol edebilecekleri birilerine geçmesinin zamanı geldiğini anlamışlardır. Bunun üzerine çeşitli iddialarla Müslümanlar nezdinde Osmanlı Devleti'nin halifeliğinin gayri meşru olduğu vurgusunu yaparak Müslümanların gözünde Osmanlı Devletinin itibarını düşürmeye çalışmışlardır. Bu şekilde hilafet Araplara intikal ettirilebilirse, dünya Müslümanları ve özellikle Hindistanlı Müslümanlar arasında çıkacak direnişlerin fazla etkili olmayacağı düşünülüyordu. İngilizler Osmanlı Devletinin itibarını düşürecek faaliyetler yaparken II. Abdülhamid ise tam tersine elinden geldiğince bu olayları engelleyecek faaliyetlerde bulunuyor ve Müslümanlar arasında Osmanlı hilafetinin itibar kazanması için çalışmalarda bulunuyordu. Bunun en iyi örneği olarak Hamidiyye Hicaz Demiryolunu örnek gösterebiliriz.

Hintli Müslümanlar, İngilizlerin aksine Osmanlı Devleti'ni 93 Harbinde yalnız bırakmamış ellerinden geldiğince yardım etmeye çalışmışlardır. Öyle ki Hindistan'ın yapmış olduğu ianeler tüm İslam coğrafyasından gelenler içinde en fazla miktarı teşkil ediyordu. Hintli Müslümanlar iane toplamak için birçok cemiyetler kurmuşlardır. Bazı

kimseler ise sadece ianede bulunmak değil ayrıca savaşa iştirak etmek istiyorlardı. Tabii ki isteyenlerin birçoğu İngiliz yöneticiler tarafından engellenmişlerdir.

II. Abdülhamid, Hintli Müslümanlara yapmış oldukları yardımlardan dolayı teşekkür etmiş ve elinden geldiğince Hintli Müslümanları madalyalar ile taltif ederek hem gönüllerini almaya çalışmış hem de yardım faaliyetlerinin artmasını amaçlamıştır. Her ne kadar yardımlar gelse de Rusların güçlü olması ve savaş öncesi yaşanan isyanlar devleti yıpratıldığından dolayı Osmanlı Devleti savaşta yenilmiştir.

II. Abdülhamid, Balkanlar'da yaşanan isyanlar sonucu İslam birliği fikrinin önemini anlamış ve bu gücü ortaya çıkartacak faaliyetlere girişmiştir. Şiiiler ile aradaki sıkıntıların giderilmesi yönünde çalışmalar yapılmış, Şii öğrenciler getirilerek eğitimler vermeye çalışılmıştır. Bunun haricinde Osmanlı Devleti için çok zor olan ve birçok Avrupa ülkesi tarafından tamamlanması imkânsız gözü ile bakılan Hamidiyye Hicaz Demiryolu projesini kamuoyuna sunarak bütün İslam âlemini coşku içerisinde bırakmıştır. Bu proje ile hac farızasını kolaylaştırmayı amaçlarken aynı zamanda o bölgelerin ihya edilmesini ve sınır boylarına hızlı bir şekilde asker çıkarılmasını da amaçlayan II. Abdülhamid bu proje için kendi cebinden 50.000 lira bağış yaparak ciddiyetini ortaya koymuştur. Birçok devlet memuru maaşlarını bağışlamış, dünyanın birçok yerinden az veya çok bağışlar gelmiştir. Bu proje için Hindistan müslümanları çok istemelerine rağmen istedikleri kadar yardımda bulunamamışlardır. Çünkü tam bu zamana denk gelen kıtlık ve hastalıklar Hindistanlıları zor duruma düşürmüştür. Osmanlı Devleti, Hindistanlı Müslümanların kendilerine yapmış oldukları yardımı unutmamış, devlet dâhilinde iane biletleri satarak toplanan para ile Hindistan'a zahire göndermişlerdir.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

1. Bab-1 Ali Evrak Odası(BEO)
2. Dahiliye Nezâret Mektubî Kalemî(DH.MKT)
3. Hariciye Siyasi(HR.SYS)
4. İrade Taltifat(İ.TAL)
5. Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik(Y.PRK.EŞA)
6. Yıldız Meşihat Dairesi Maruzatı(Y.PRK.MŞ)
7. Yıldız Mütenevvi Maruzat(Y.MTV)
8. Yıldız Perakende Evrakı(Y.PRK)
9. Yıldız Sadaret Hususi Evrakı(Y.A.HUS)
10. Yıldız Tahribat-1 Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği(Y.PRK.TKM)
11. Yıldız Teşrifat-1 Umumiye Dairesi(Y.PRK.TŞF)

DİĞER KAYNAKLAR

- AKPINAR Mahmut, "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti" Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas, 2012, C. 36, S. 2, s. 79-119
- BAYUR Yusuf Hikmet, "Maysor Sultanı Tîpû İle Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki mektuplaşma", Belleten, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948, C. 7, S. 47, s. 617-654
- BAYUR Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987
- CÖHCE Salim, "Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler", Gazi Akademik Bakış, Ankara, 2008, C. 11, S. 3, Kış, s. 65-80
- ÇABUK Mustafa -Ahmet KARTAL, "93 Harbinde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devletine Yardımları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kahramanmaraş, 2019, C. 16, S. 2, s. 555-575

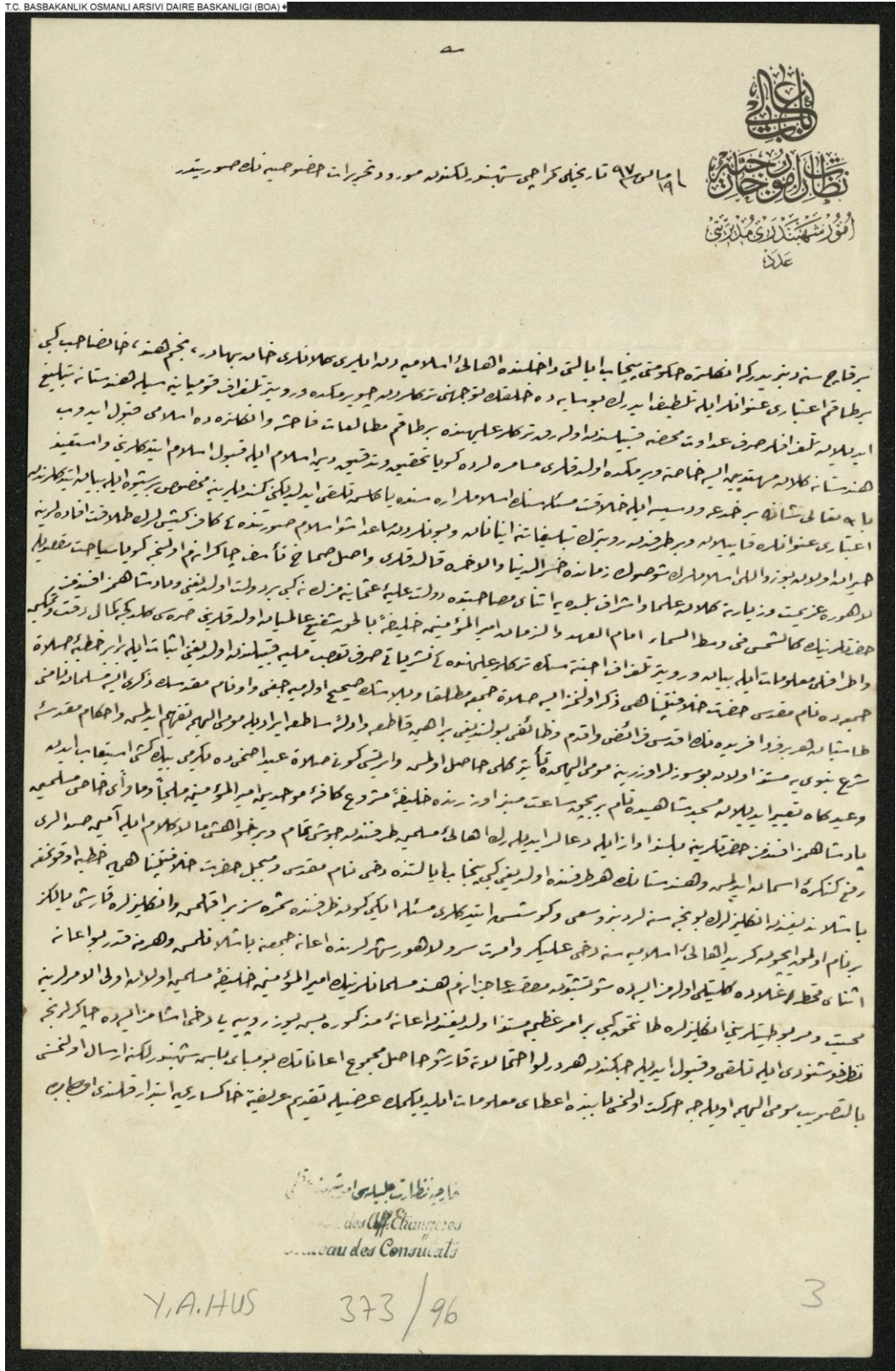
- ÇAKILCI Diren, " Hindistan'da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği", İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 2015, C. 15, S. 1, s. 81-106
- ÇETİN Emrah, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu(1900-1918), Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi(Ortadoğu Özel Sayısı), Samsun, 2010, s. 99-115
- ÇETİN Emrah, "Türk Basınında Hicaz Demiryolu İnşaatının Finansmanı Meselesi(1900-1908)", Uluslar arası Tarih Araştırmaları Dergisi, Samsun, 2012, C. 4, S. 4, s. 109-124
- ÇETİNSAYA Gökhan, II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876- 1878), (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998
- ERASLAN Cezmi, II. Abdülhamid ve İslam Birliği, 3. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019
- GENCER Ali İhsan, "Ayastefanos Antlaşması", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C. 4, s. 225
- GENCER Ali İhsan, "Berlin Antlaşması, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992. C.5, s. 516-517
- GÜLSOY Ufuk -William OCHSENWALD, "Hicaz Demiryolu", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C. 17, s. 441-445
- <https://www.akademikcoğrafya.com/hindistan-cumhuriyeti>
- KARAL Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- KOLOĞLU Orhan, "Hicaz Demiryolu(1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu", Çağın Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU-Mustafa KAÇAR, İstanbul, 1995, s. 289-334
- KURAN Ercüment, "Panislamizmin Doğuşu ve Gelişmesi", Tebliğler, III. Türk Tarihi, İstanbul, 1985, C. 1, s.395-400
- KUTLUER İlhan, "İslamcılık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, C. 23, s. 65-67
- NIZAMI KhaliqAhmad, "Evrenzîb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, C. 11, s. 537-538
- OSMANOĞLU Abdülhamid Kayıhan, 2. Baskı, İstanbul, Yediveren Yayınları, 2017
- ÖKE Mim Kemal, Hilafet Hareketleri, 3. Baskı, İstanbul, İrfan Yayınları, 2005

- ÖZCAN Azmi, "İngiltere de Hilafet Tartışmaları, İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1998, S. 2, s. 49-71
- ÖZCAN Azmi, "İslamcılık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, C. 23, s. 62-65
- ÖZCAN Azmi, "İttihad-ı İslam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, C. 23, s. 470-475
- ÖZCAN Azmi, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", Türkler, Ankara, 2002, C. 8, s. 1343-1353
- ÖZCAN Azmi, Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), 2. Baskı, Ankara, İSAM Yayınları, 1997
- ÖZCAN Azmi, " Osmanlı Hindistan Münasebetleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C. 18, s. 81-85
- ÖZCAN Azmi, " Tîpû Sultan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, C. 41, s. 192-193
- ŞAHİN Hüsne Hilal, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2015, C. 2, S. 6, s. 59-77
- TURAN Namık Sinan, " II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam Siyasetinde Propaganda Ögesi Olarak Hicaz Demiryolu" CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara dönem Sempozyum Bildirileri, Uşak, 2011, C.2 s. 1195-1218
- TURGUT Bekir, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti Asya Politikası, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 1995
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, "Bonapart'ınCezzarAhmed Paşa'ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş" Belleten, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964, C.28, S. 111, s. 451-457
- YURDUSEV Esin, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası ", Belleten, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, C. 63, S. 237, s. 559-595

EKLER

Ek 1: İngilizlerin Hindistanlılara unvan vermesi ve hilafetin Araplara intikali ilgili vesika.

Ek 2: Mevlana Abdulkayyum'a altın madalya taltif edilmesi ile ilgili vesika.

بلدر کمالی
باش کتابت داریسی

٧٩٧

مردم چاک کندلیرکه
جواز جور برای عیال اعاضه منصفه غنچه دانان کورنگه اوله هفت شانه ملاعبه ایضاً بریده سن نکرده طاقه جواز جور بیغ التوره
سایر اصحاب بیغندنه معادل لایحه ایضا شرفنادر اوله اراده سینه جاب فلاقیق ایجاب عالیه رفته اولیاه اردلان طرفه بیغ لایحه
ا- س- لایحه نا. ٢٠١٣

271/58

S-TAL. 1319/L-178

Ek 3: Hindistan ahali si tarafindan toplanan 11.000 kúsur liranın iane-i harbiye komisyonuna verilmesi ile ilgili vesika.

4 1

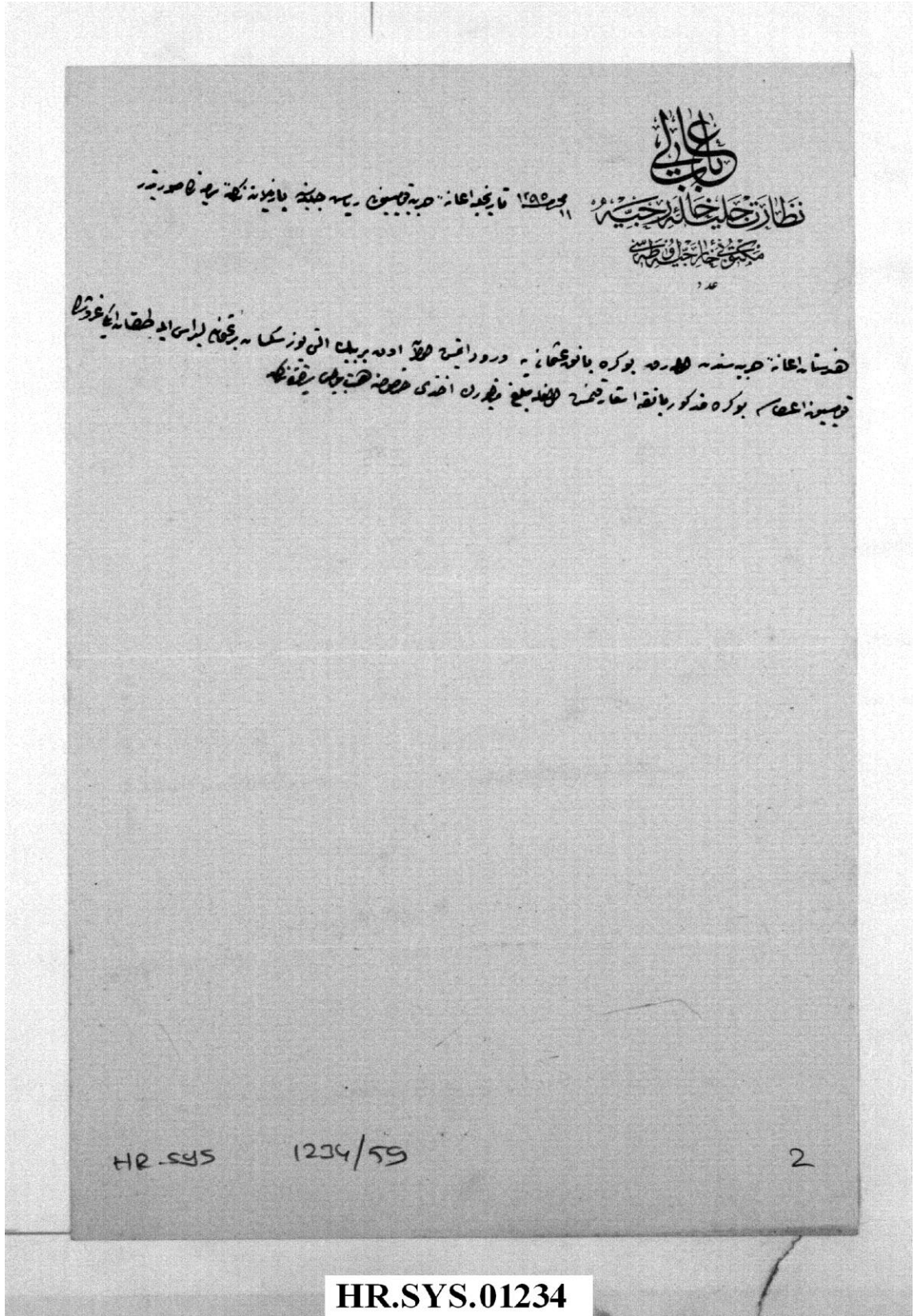
مروض بن ليدر

هذه سانه كوندر بلده اوبديك كور انظر ليه ساي اعان حريم قوسيوتم ديري
مروض بانوه عثمانيم امر و اشار جويسي حقيق قوسيوتم مذکور به با حليم سنده قير جوي
دو تا كوه تقويم ايديم تذكره ناي هوز امر جويسي سرفظور انجاسه و بوقدر ليه ناي
بلو فائده بانوه مذكوره طور دير ستم ضايع اصحاب لري قاي اولد جيني به بهي بولنده
اولد قنده مذکور تذكره جويك برآه اول اشار و قيارى حقيق ايجاب ايديره اور
وزير جويسي استقام اولنور اوبديك امر و اشار حقيق و ليه اولد
۱۹۹۴

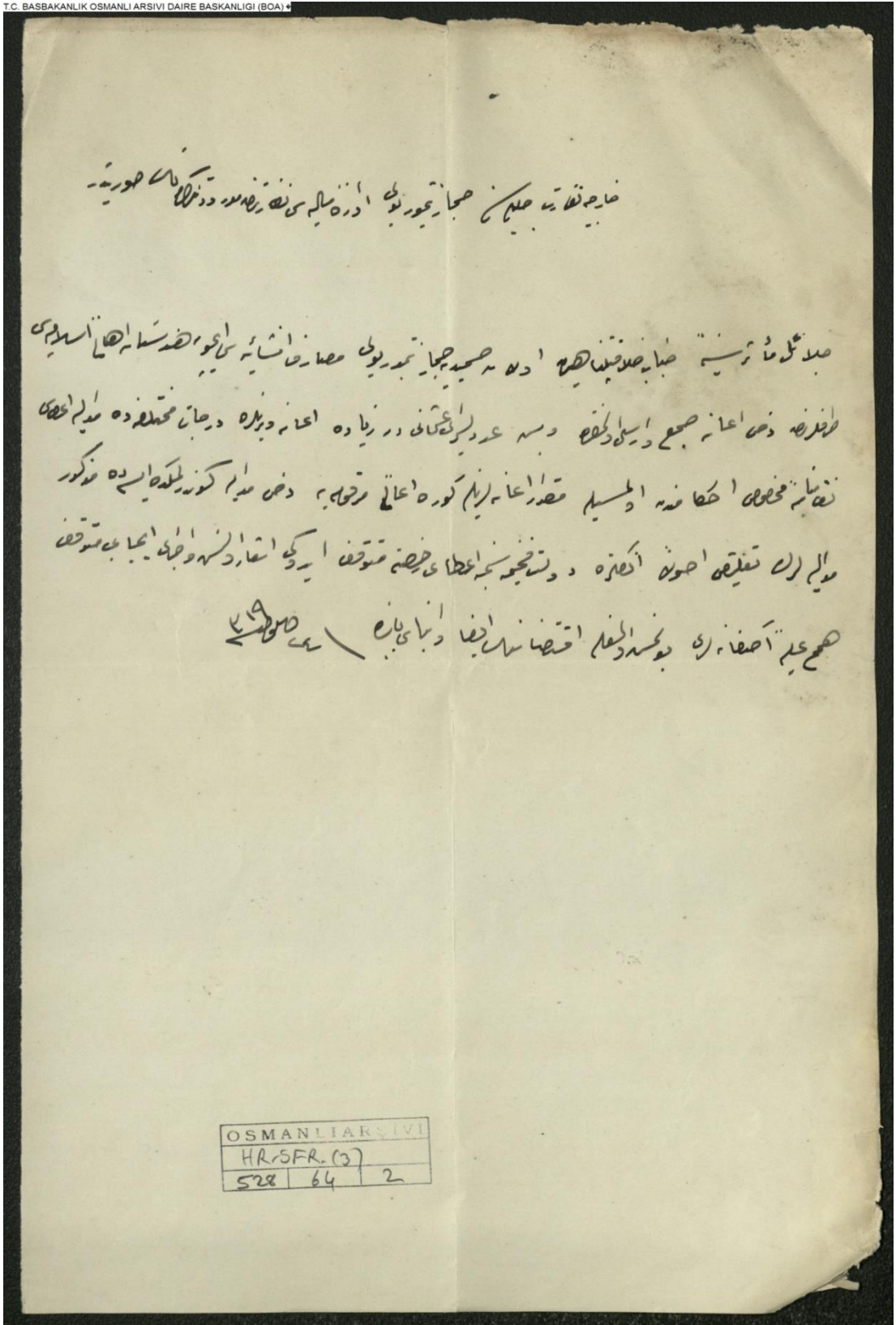
HR-SYS 1234/59 2urk (2 surf bag) 3

HR.SYS.01234

Ek 4: Hindistan ahalisi tarafından toplanan 11.681 Osmanlı lirasının iane-i harbiye komisyonuna verilmesi ile ilgili vesika.

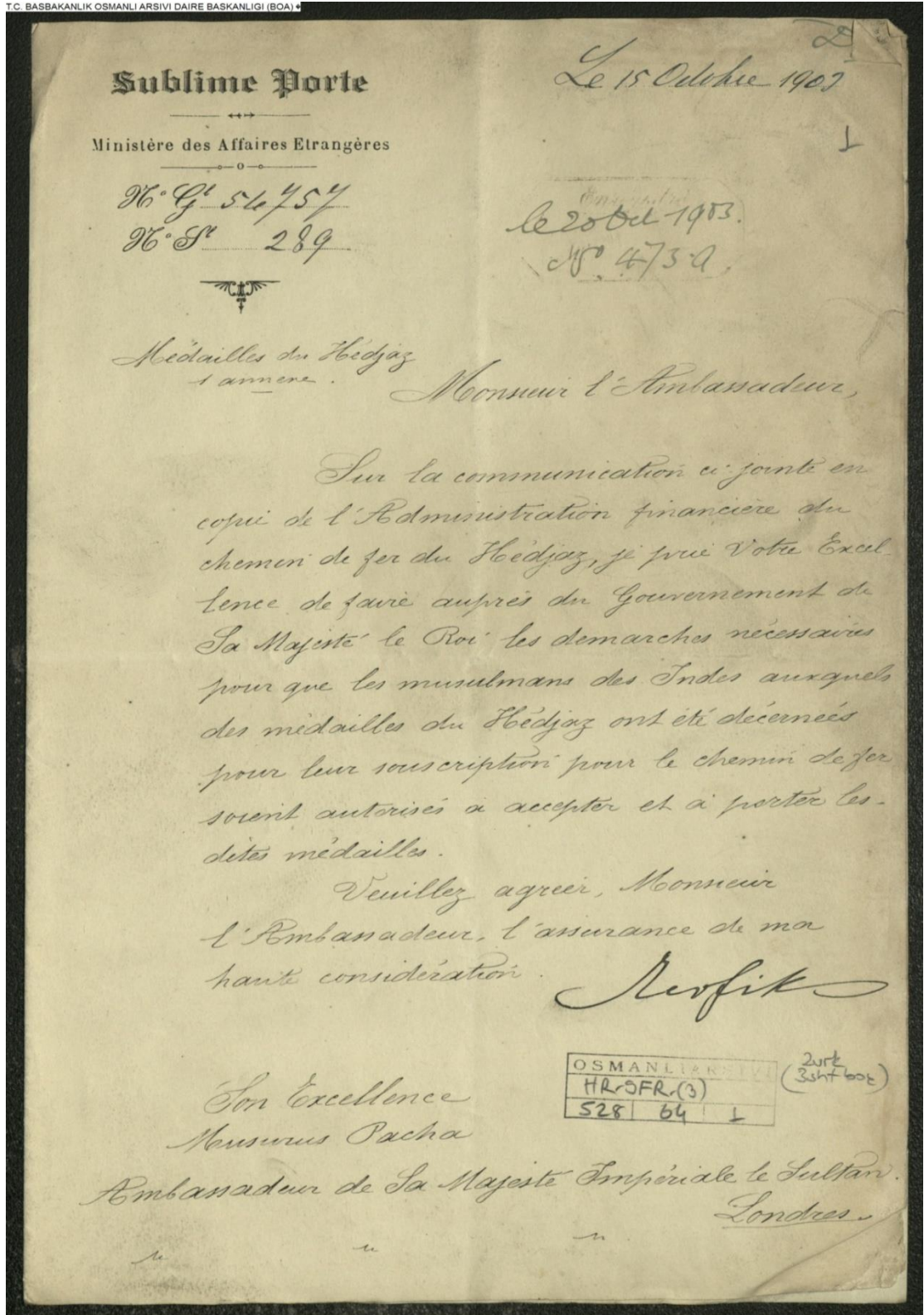

Ek 5: Hicaz Demiryolu için 5 Osmanlı lirasından fazla ianede bulunan kimselere verdikleri miktarlara göre madalya taltif edileceğine dair vesika.

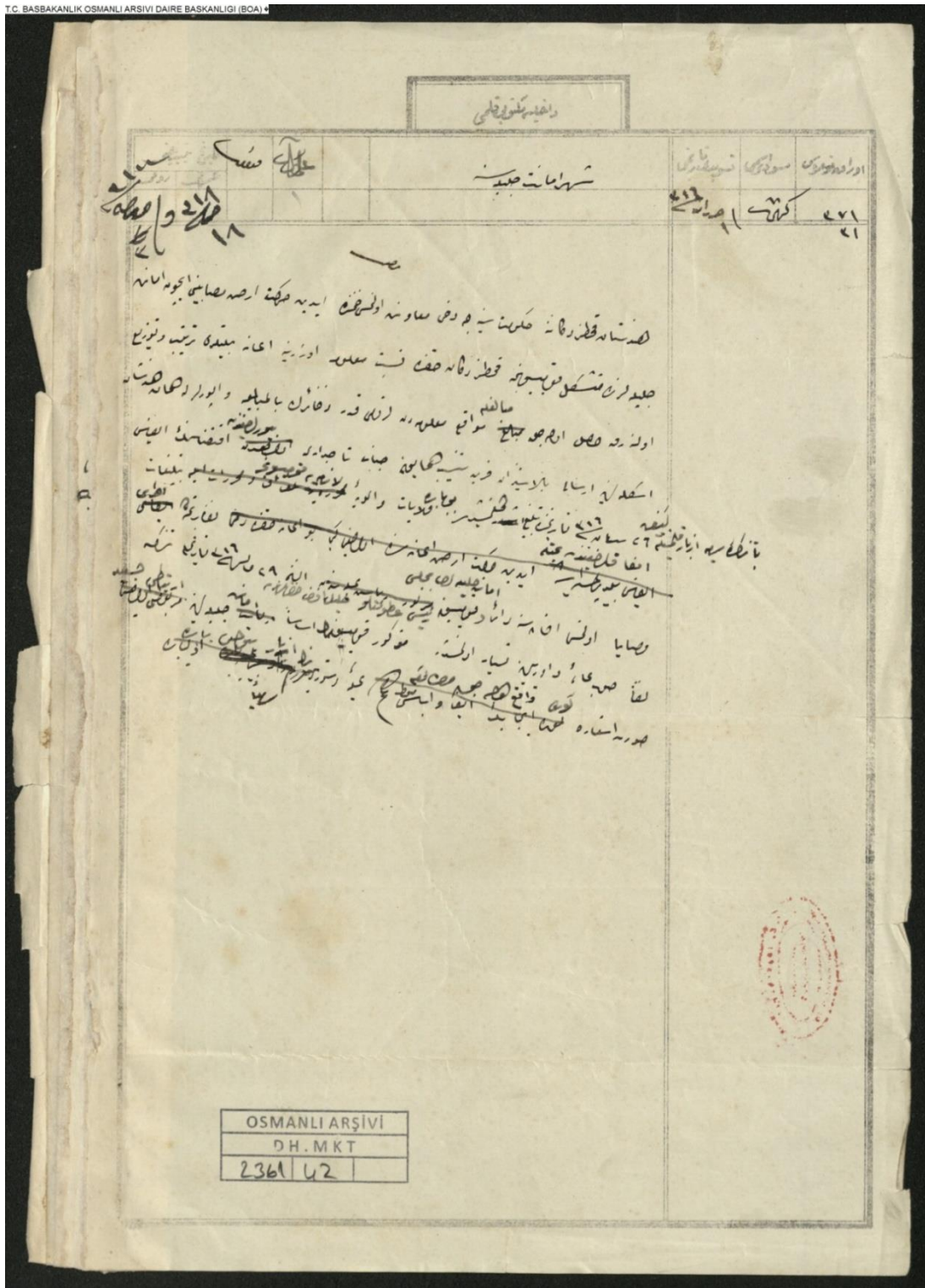
HR.SFR.3.00528.00064.002

Ek 6: Hicaz Demiryolu için 5 Osmanlı lirasından fazla ianede bulunan kimselere verdikleri miktarlara göre madalya taltif edileceğine dair vesika.

HR.SFR.3.00528.00064.001

Ek 7: Hindistan'da yaşanan kıtlık için Osmanlı Devleti dahilinde iane biletleri tab ettirilip satılacağına, oradan elde edilen gelir ile Hindistan'a zahire gönderilmesine dair vesika.

DH.MKT.02361.00042.001

Ek 8: Hindistan dan 4500 İngiliz lirasının Osmanlı Devleti için gönderilmesine dair vesika.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

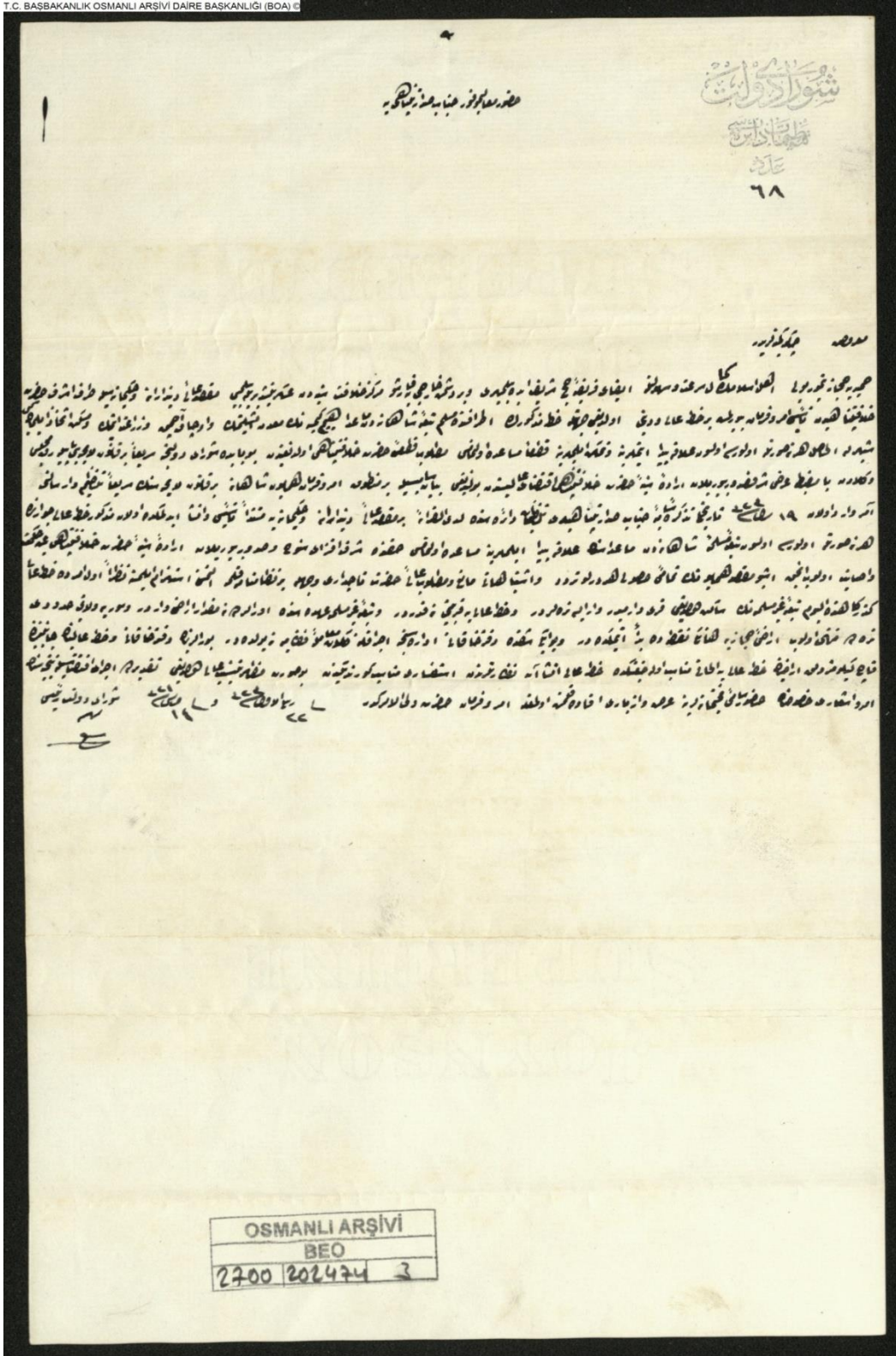
مورد نوع	مورد نوع	مورد نوع	تاریخ تاریخ	نوع نوع	مورد نوع									
		بررسی سرحد رفته	۱۳۱۹	۴۴۰	۴۴۰									
۴۹														
<p>بزرگه دی هندستانها را معری فرطه اعانه اعانه نامه درجهت بیوت انگلیز ایران کوسره ده بظانه با نوجوانی تبعه است ایالت هندیشی انانک سه دانها چیه نقد رشتمم سم دار اودونه خف اندا رسا در برینه کیفیت اعانه جیره فریبونه در ان وجهه مبلغ مقرر با تقدیم طلب و شش ادریش برانگلیز لیسویه لهنون یه مقصد فرید کوسره دن درجهت بیوت انگلز لرسته مقابل درجهت لهنون بود بکون بری عدد ایکه بری عیان افران اخذ ایماهور بعده تنظیم مقصد مستور تا ایالت هندستانها را سه ساله اعانه مخصوص دفعه اول هنک بروردن استقرینه لاهقا دفعه اوله و دره برصدیم دن ابران مازیت دهرت دهرت استدیه شایده مستور کالی معرفت لهنه با بیلان خف اوله دن انکال موی لهنه اطلا تکرار با بد مخلوطیه کف ایماهور بیلیق ستم</p>														
<table border="1"> <tr> <td colspan="3">OSMANLI ARŞİVİ</td> </tr> <tr> <td colspan="3">DH. MKT</td> </tr> <tr> <td>1319</td> <td>28</td> <td></td> </tr> </table>						OSMANLI ARŞİVİ			DH. MKT			1319	28	
OSMANLI ARŞİVİ														
DH. MKT														
1319	28													

DH.MKT.01319.00028.001

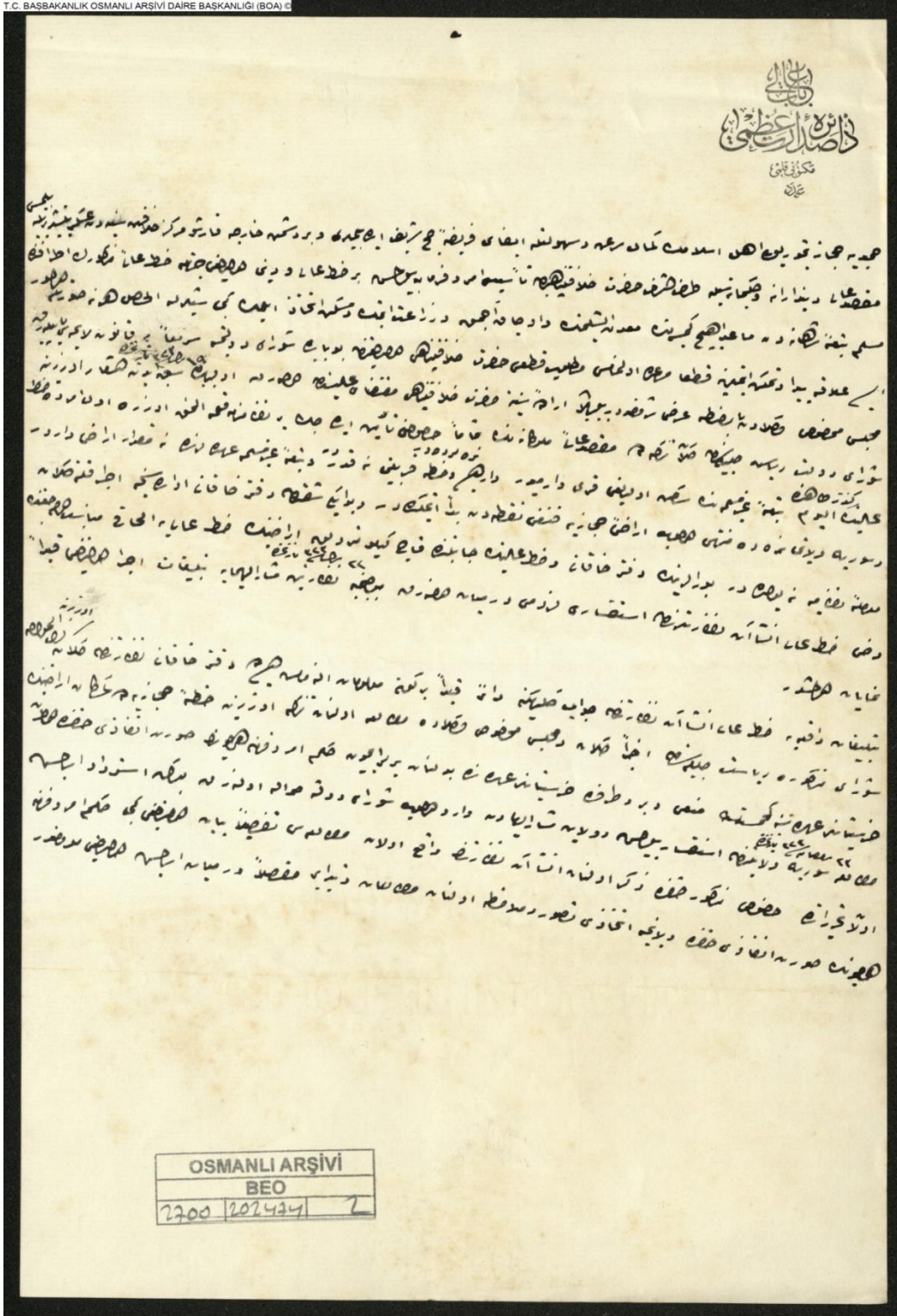
Ek 9: Hicaz Demiryolunun yapımı ile ilgili vesika.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ©

BEO.002700.202474.003

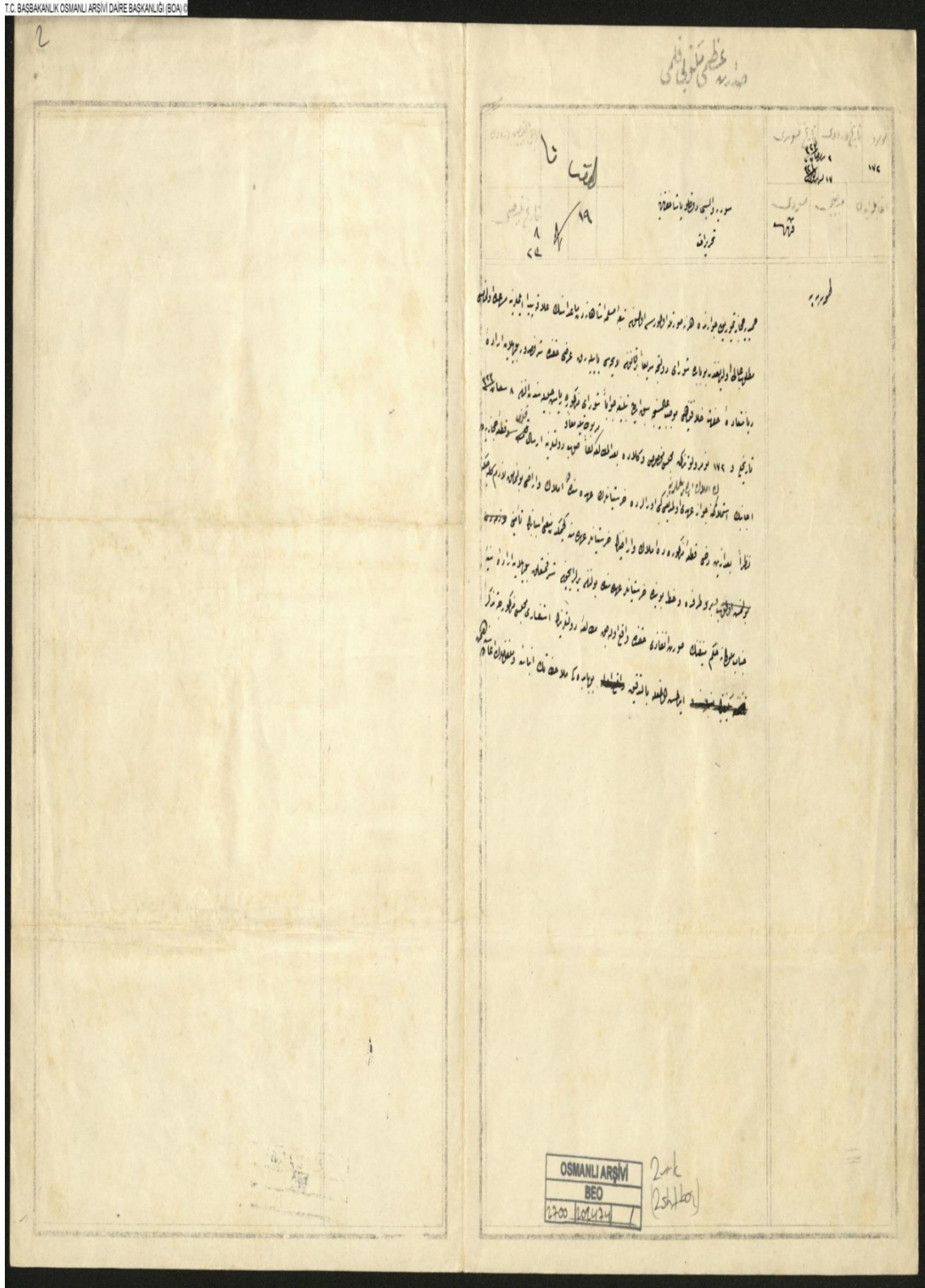
Ek 10: Hicaz Demiryolunun yapımı ile ilgili vesika.

BEO.002700.202474.002

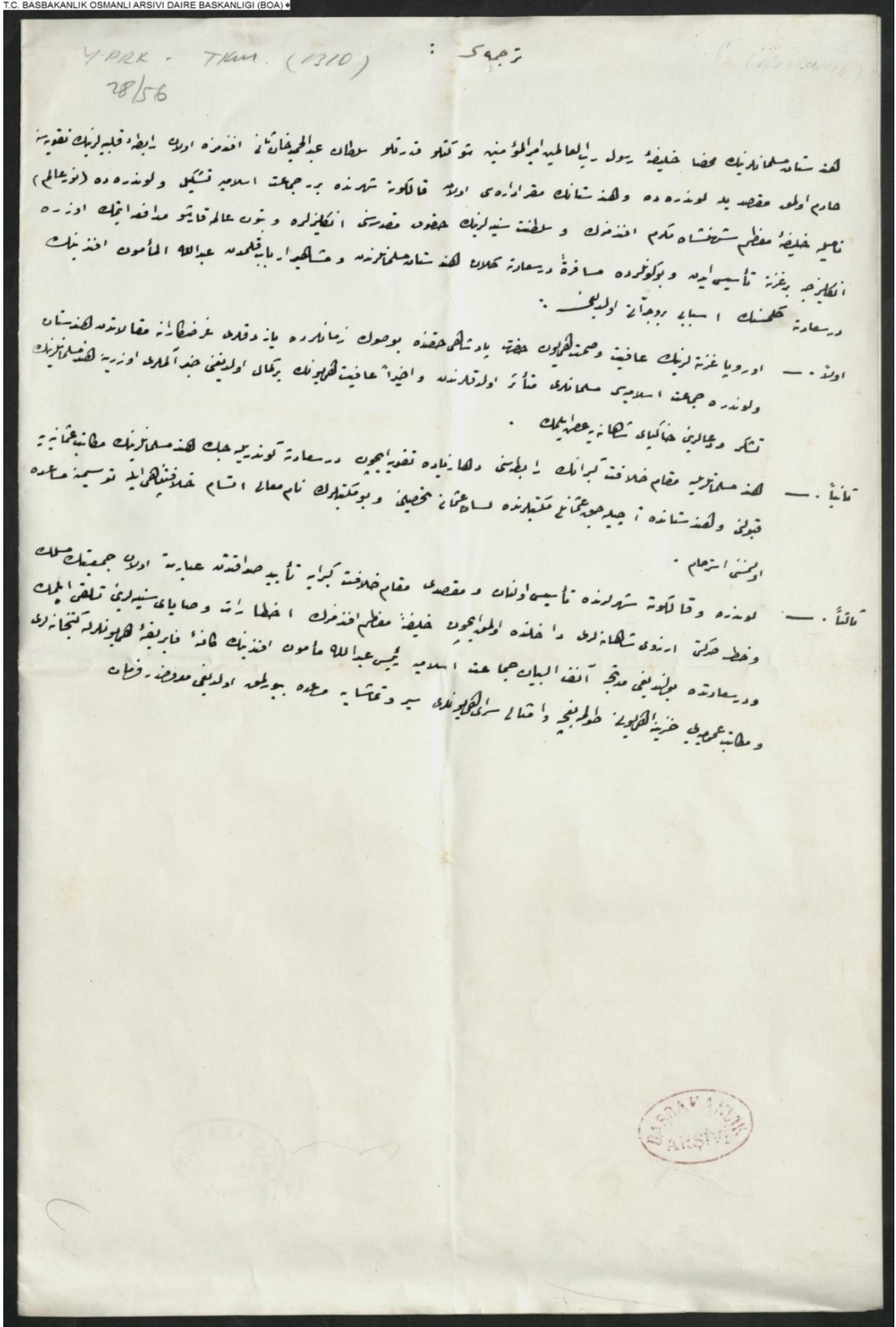
Ek 11: Hicaz Demiryolunun yapımı ile ilgili vesika.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BDA)

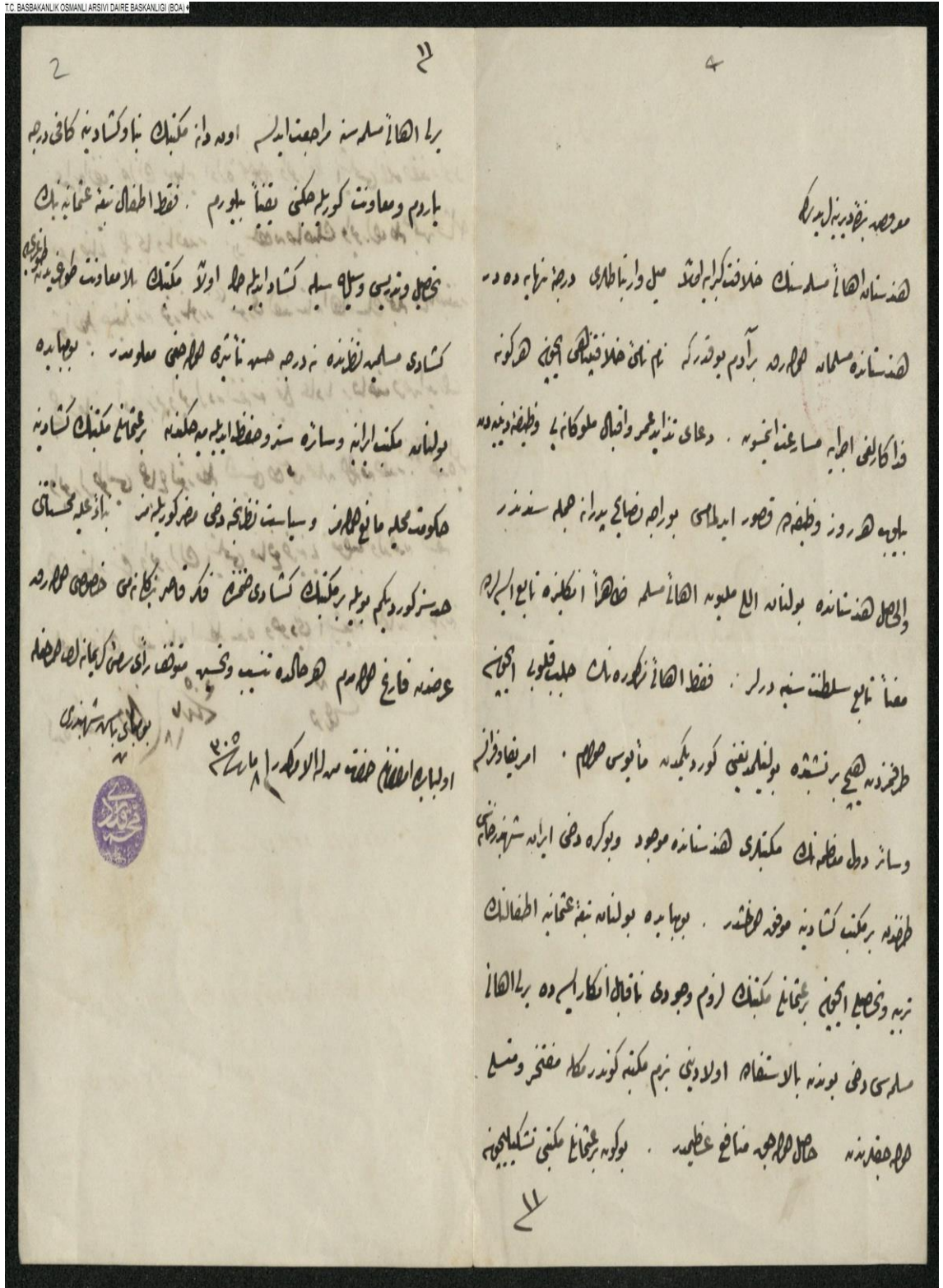

BEO.002700.202474.001

Ek 12: Kalküta'da İslam Cemaati teşkili ve Londra'da İslam'ı savunmak amacıyla bir gazete teşkil edilmesine dair vesika.

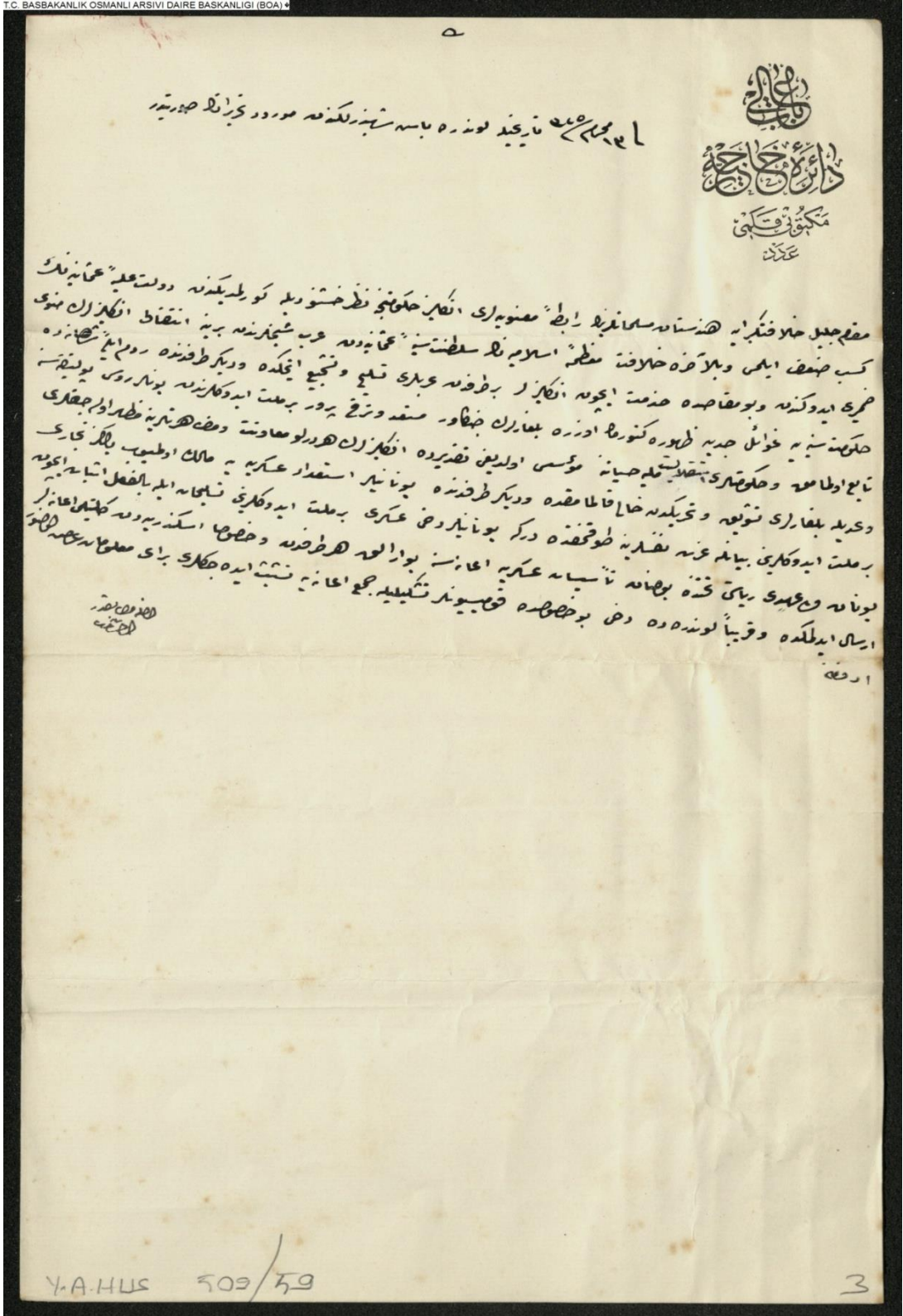

Ek 13: Hintli Müslümanların resmiyette İngilizlere tabi olmasına rağmen gerçekte Osmanlı Hilafetine tabî olduklarına dair vesika.

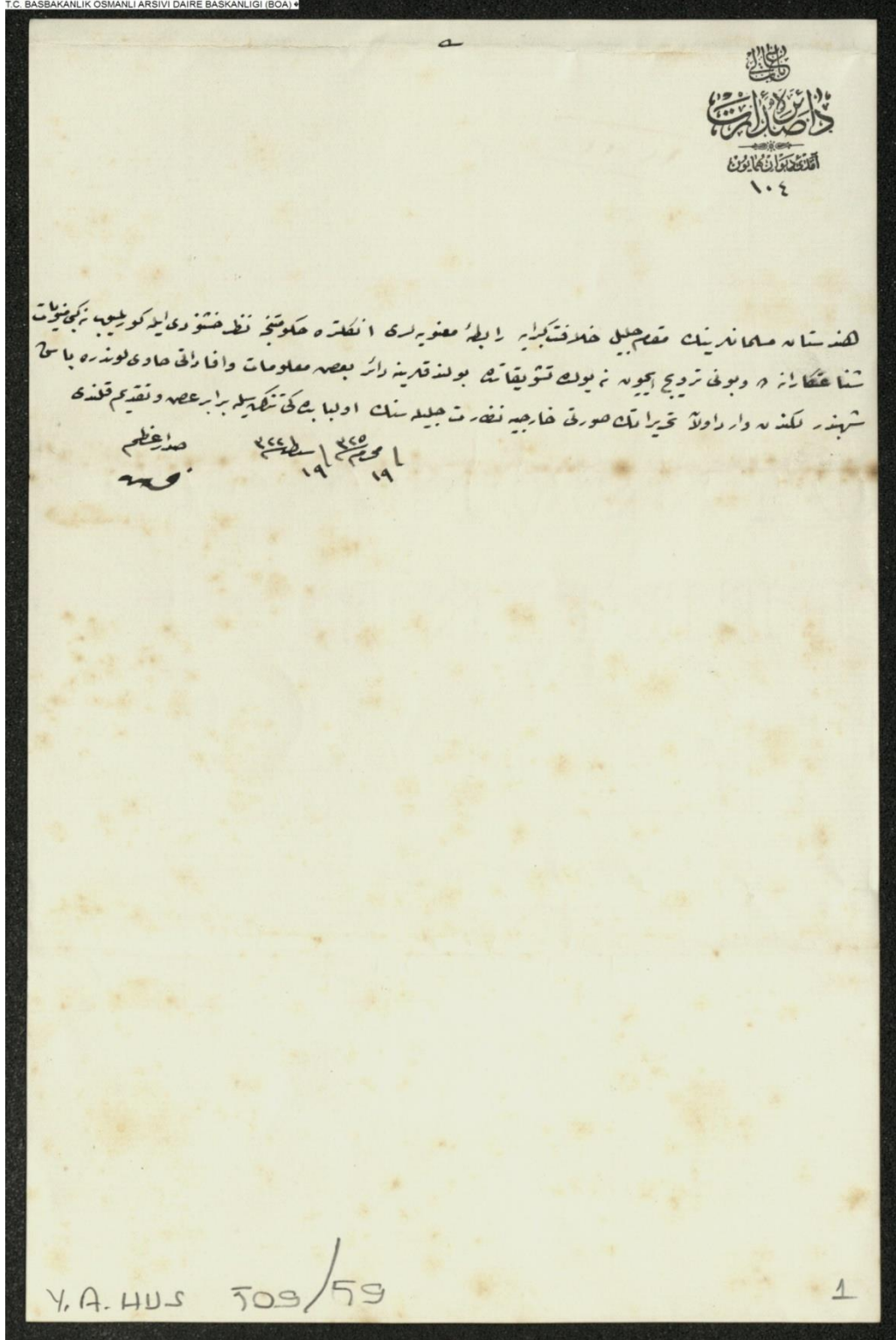
Y.PRK.EŞA.00009.00032.001

Ek 14: İngilizlerin Osmanlı Devletinin Müslümanlar arasında itibarını düşürüp hilafeti Araplara intikal ettirmek istediklerine dair vesika.

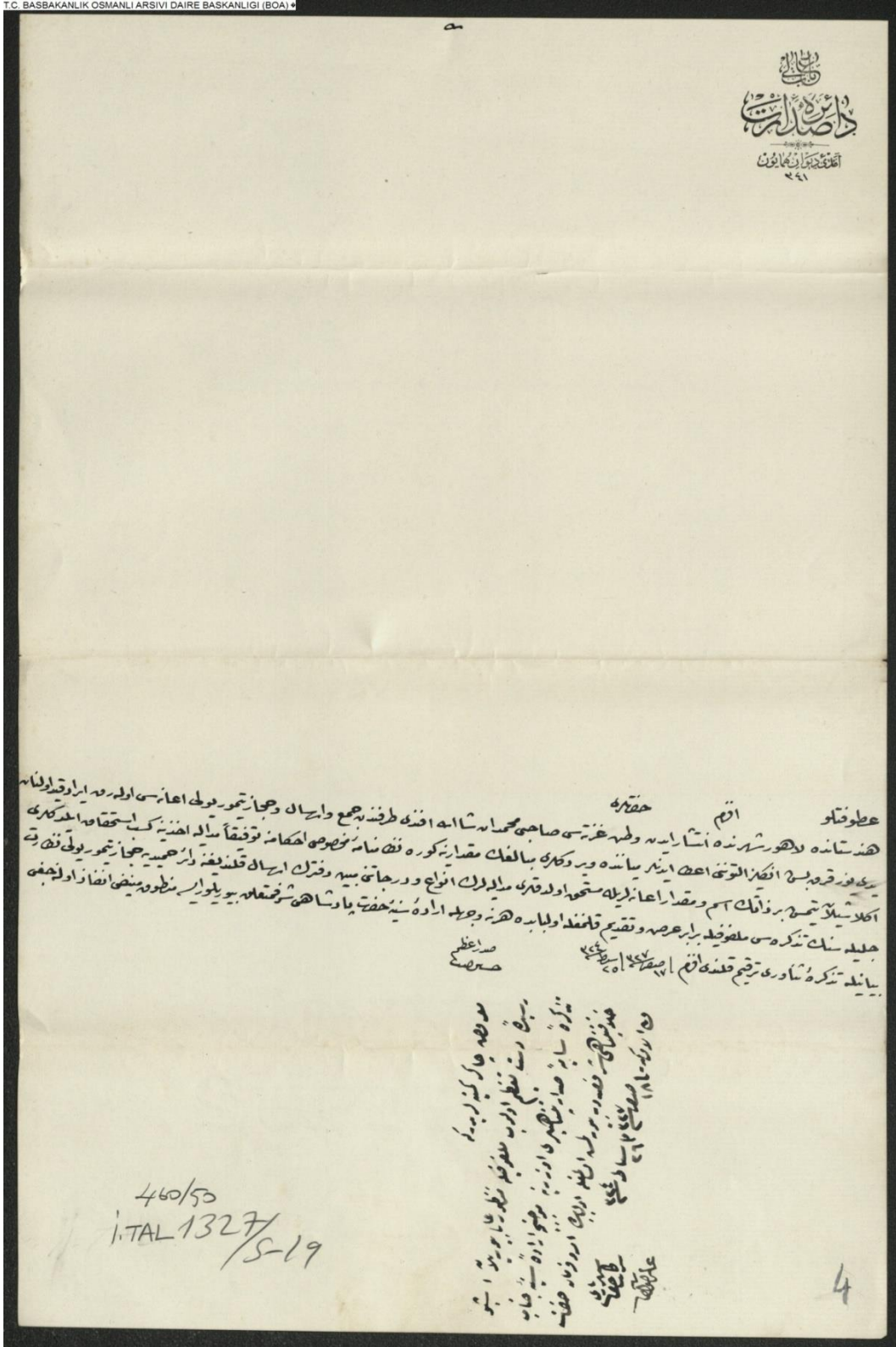
Y.A.HUS.00509.00059.003

Ek 15: İngilizlerin Hintli Müslümanların Osmanlı Devletine manevi bağlılıklarından rahatsız olduğunu ve bunu nasıl değiştirebileceklerine dair malumatın bilgisinin gelmesiyle ilgili vesika.

Y.A.HUS.00509.00059.001

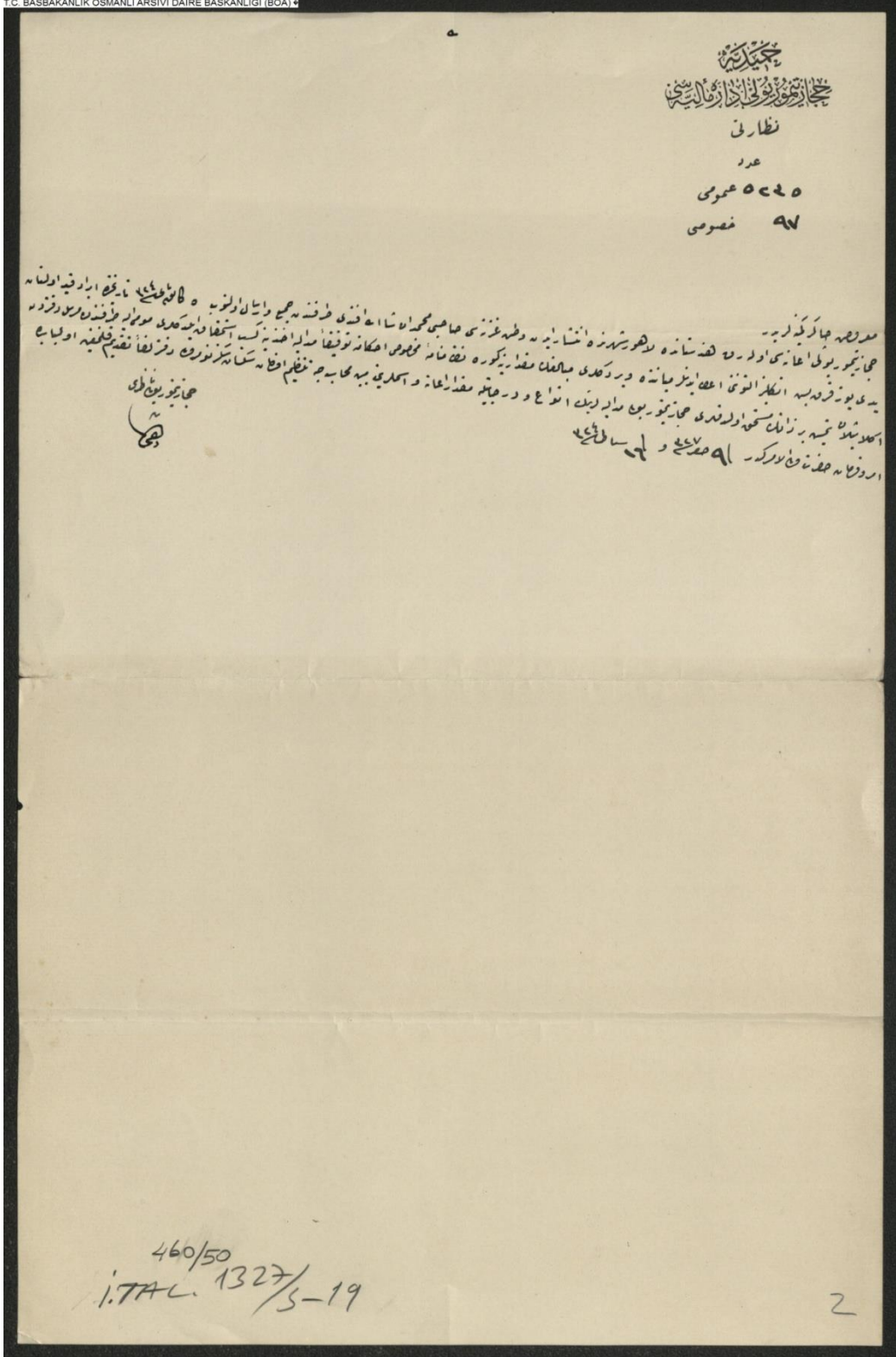
Ek 16: Hindistan tebaasından Mehmedînşallah Efendi sayesinde madalya almaya hak kazanan 71 kişi ile ilgili vesika.

I.TAL.00460.00050.004

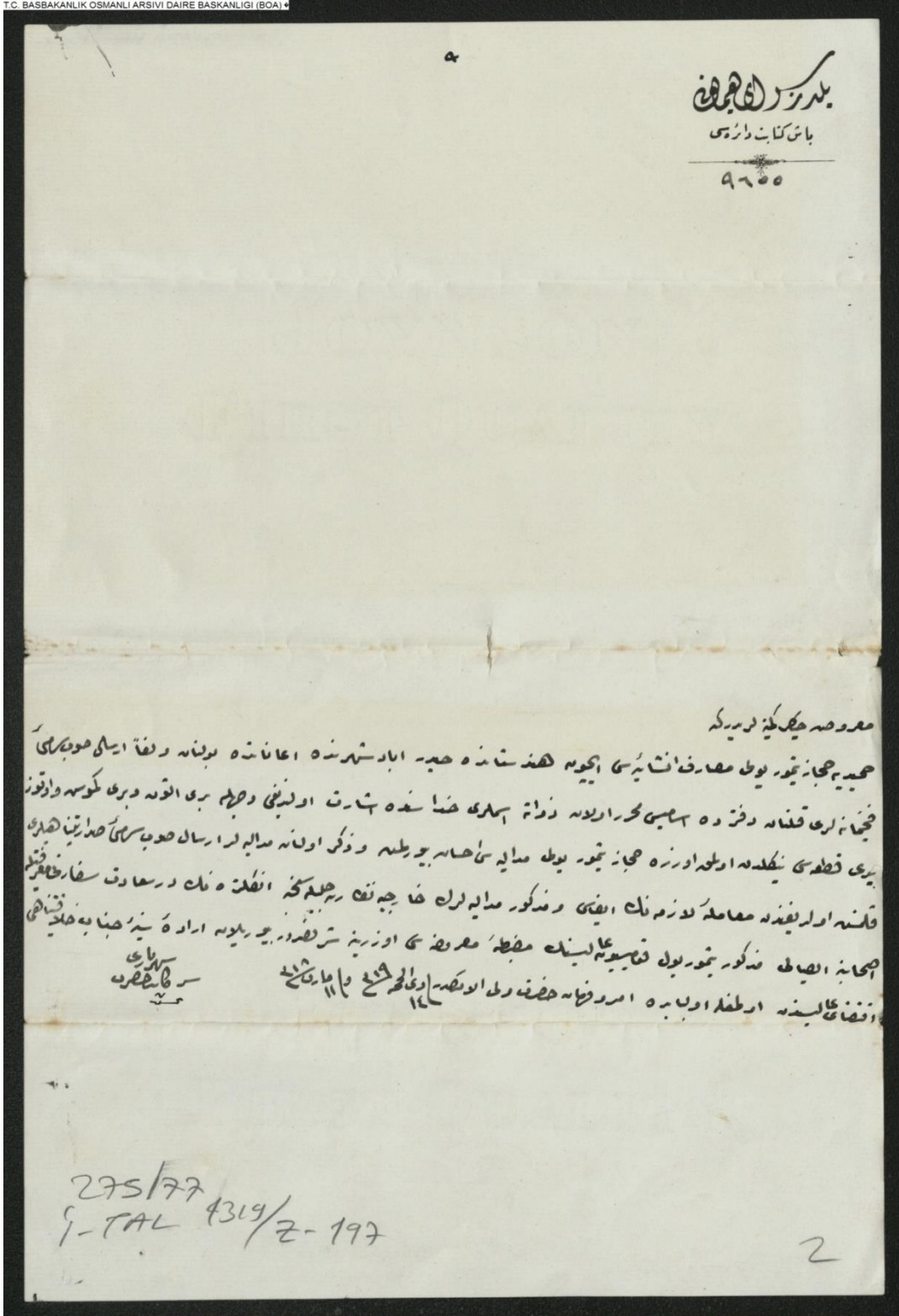

Ek 17: Hindistan tebaasından Mehmedİnşaallah Efendi sayesinde madalya almaya hak kazanan 71 kişi ile ilgili vesika.

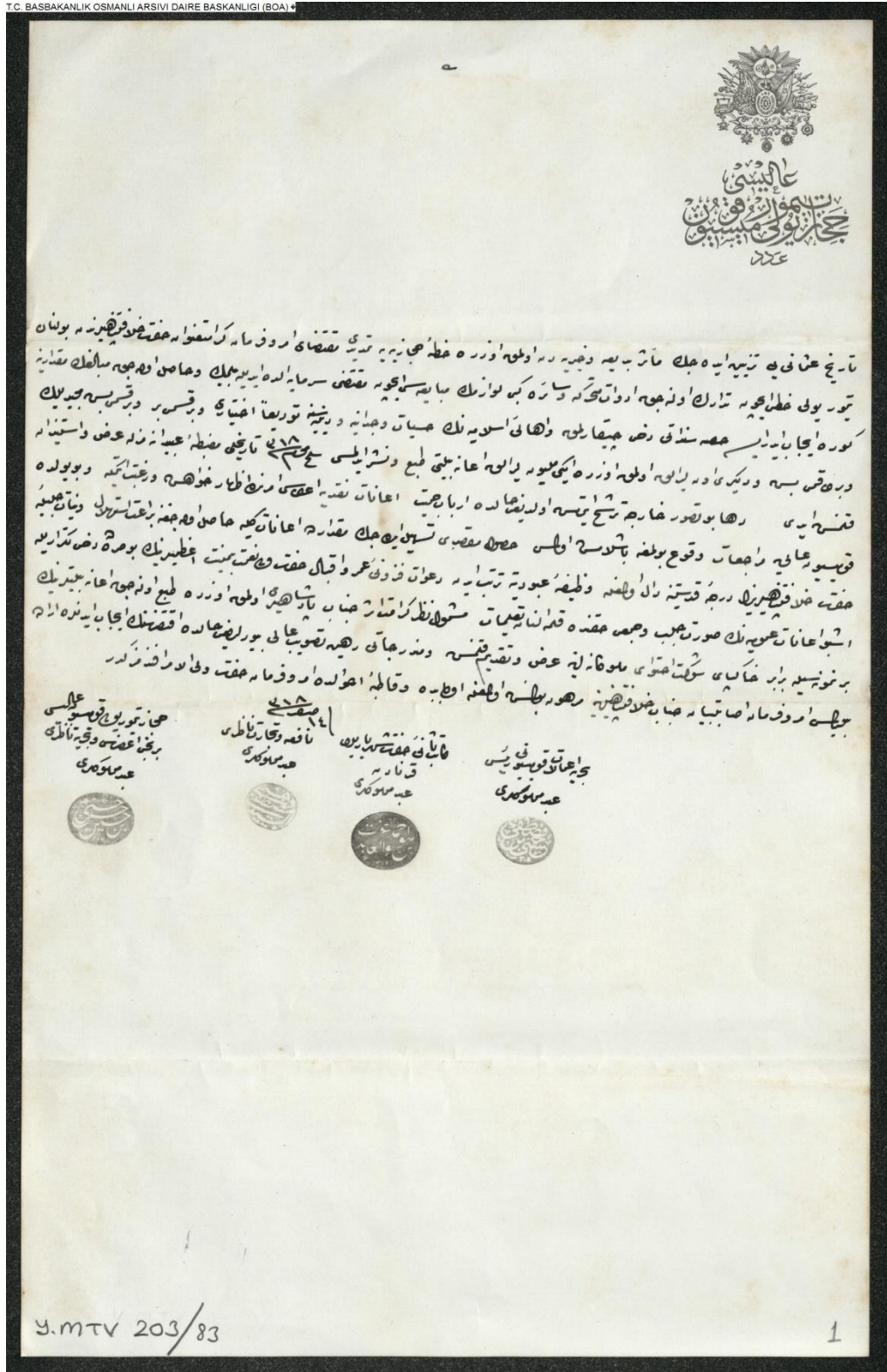
I.TAL.00460.00050.002

Ek 18: Osmanlı Devleti tarafından iane vermelerinden dolayı madalya almaya hak kazanan kimseler ile ilgili vesika.

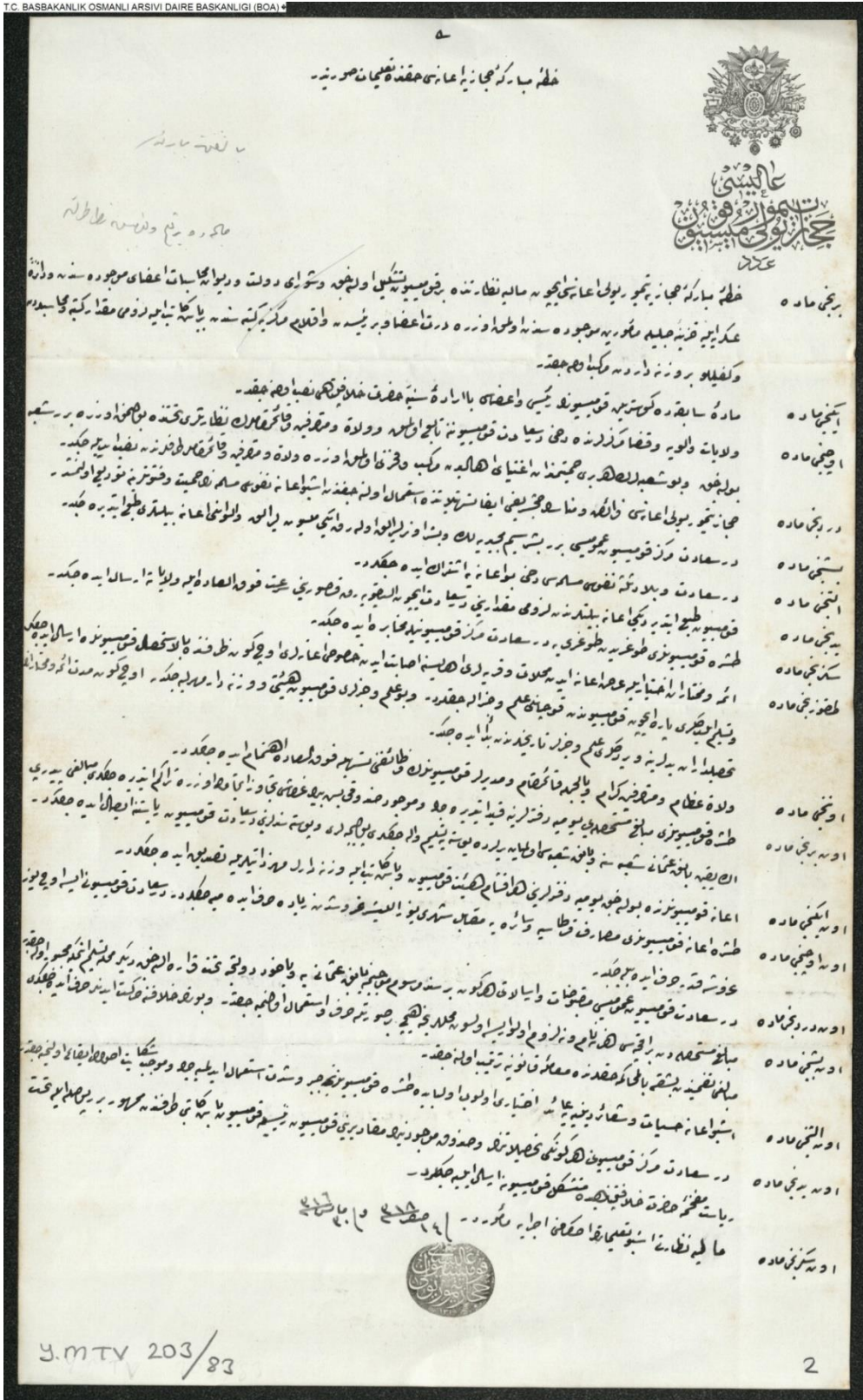
I.TAL.00275.00077.002

Ek 19: Hicaz Demiryolunun malzemelerinin alınması için iane biletlerinin tab edilmesi ile ilgili vesika.

Y.MTV.00203.00083.001

Ek 20: Hicaz Demiryolu inşaatının yapılması için kurulacak olan nezaret ve işleyişi ile ilgili vesika.

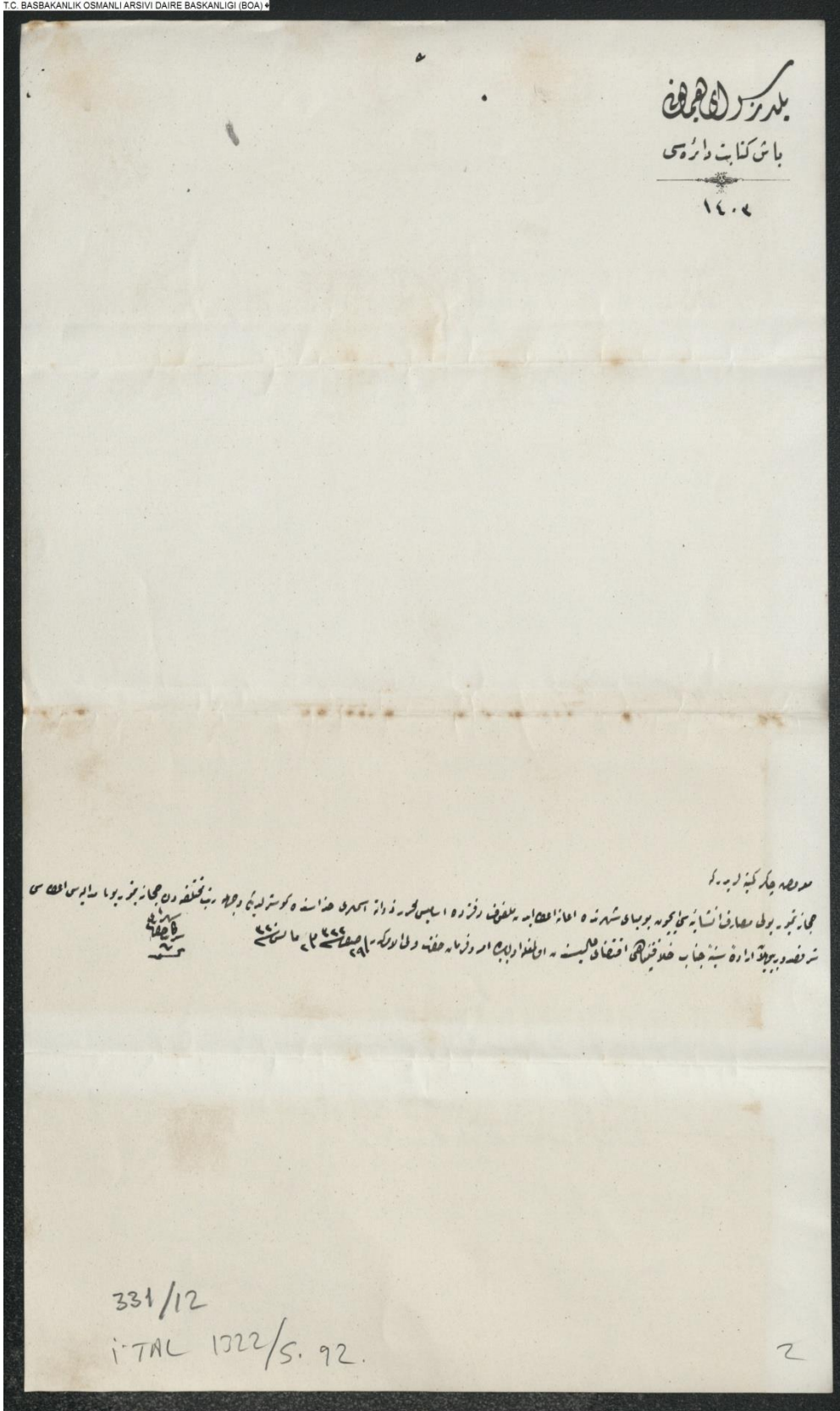
Y.M.T.V.00203.00083.002

Ek 22: Hindistan'da madalya verilecek kimseler için gönderilen üst yazı.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

İ.TAL.00331.00012.002

Ek 23: Hicaz Demiryolu için Hindistan'dan yardımda bulunan kimselere verilmek üzere gönderilen madalyalar için isim listesi.

۵۰
نورد
۵۸

 مکتبہ عثمانیہ
 دارالکتب و مطبعہ
 دارالاسلام
 کراچی

جدول آثار خیرہ حضرت خلیفۃ المسیح ہادی مجددی بجا تواریخ اعانہ و ہمدردی ہندستان کا کہ بعضہ ذوات طرفہ جمعہ دارالاسلام مدینہ
 مبالغہ میاں نفع نامہ مخصوصا حکمانہ تواریخا ملا با خدیوہ کتب صحافہ ایزدک سربسیدہ مقدارا عازہ و نوع مطابرتیہ
 ذوات صورتہ

شماره	اسم و لقب	مبلغ
۱	ہندستانہ کیورتالہ اباتق اذخندہ بچو وادہ سا کہ فضل محمد کھنجرہ حسن و نواب خان ملک زوچرس	۴۰۰
۲	مولوی مرآت علی صاحب	۲۰۰
۳	ہندستانہ اہالیہ سندہ سید نواب علی صاحب	۷۵۸
۴	محمد محمد رمضان	۵۷۰
۵	ہندستانہ کرناٹک سا کہ حکیم عبدالرزاق	۶۰۰
۶	لاہور شہر نہ وقتہ طیبہ جیدہ حسن خوری حکیم محمد ک زوچرس سات غلام فاطمہ	۶۰۰
۷	ہندستانہ اہالیہ سندہ شیخ احمد صبیہ	۶۰۰
۸	ہندستانہ کلکتہ شہر نہ سا کہ شیخ تاج علی	۶۰۰
۹	ہندستانہ لاہور شہر نہ وقتہ طیبہ خدیوہ مدبری محمد زشت ۱۹۱۱ فزیدک محمد رضا صاحب عبدالحامد	۶۰۰
۱۰	غزیرہ مدرسہ حسن مدبری غزیرہ محمد صاحب	۸۶۰
۱۱	ہندستانہ اہالیہ سندہ شیخ احمد صاحب	۸۶۰
۱۲	محمد زماہ صاحب	۸۶۰
۱۳	مولوی محمد رفیع زور زور و اعظ	۶۰۰
۱۴	شیخ خدیوہ	۶۰۰
۱۵	ملاح محمد	۶۰۰
۱۶	ہندستانہ بکرلہ رضا فائزہ شکار پور رئیس حبیب الرحمن	۶۰۰
۱۷	جن پور سا کہ مولوی عبدالرزاق ملک خلف مولوی عبدالرحیم صاحب	۶۰۰
۱۸	سیانوار احمد خانک جیدہ صالحہ بیگم	۶۰۰
۱۹	ہندستانہ اہالیہ سندہ حافظ فصیح الدینہ تاج	۷۰۰
۲۰		۶۰۰

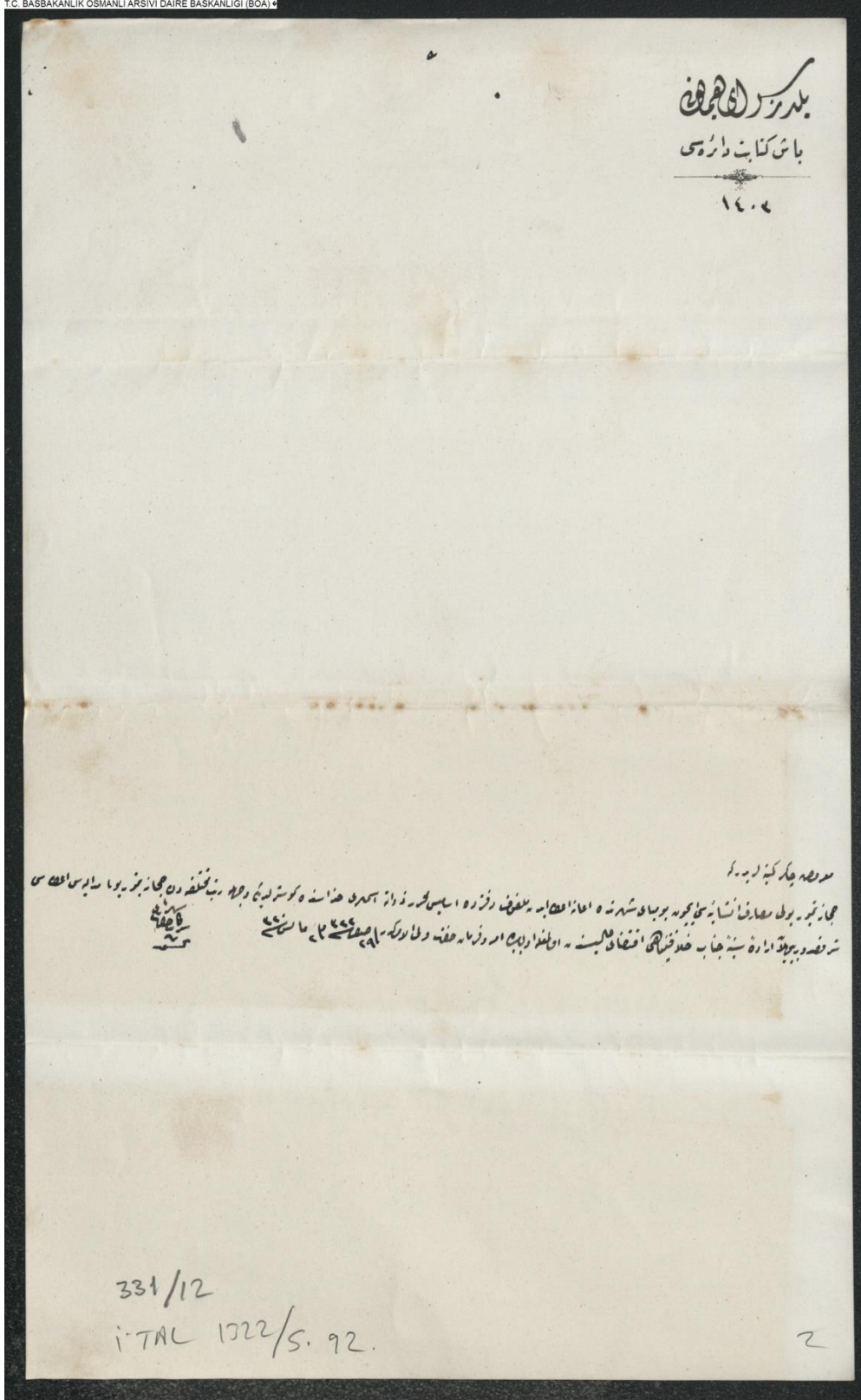

382/19
 I.TAL. 1322/L-84

Ek 24: Hindistan'da madalya verilecek kimseler için gönderilen üst yazı.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

İ.TAL.00331.00012.002

Ek 25: Hicaz Demiryolu için Hindistan'dan yardımda bulunan kimselere verilmek üzere gönderilen madalyalar için isim listesi.

۵
نومبر
۱۱

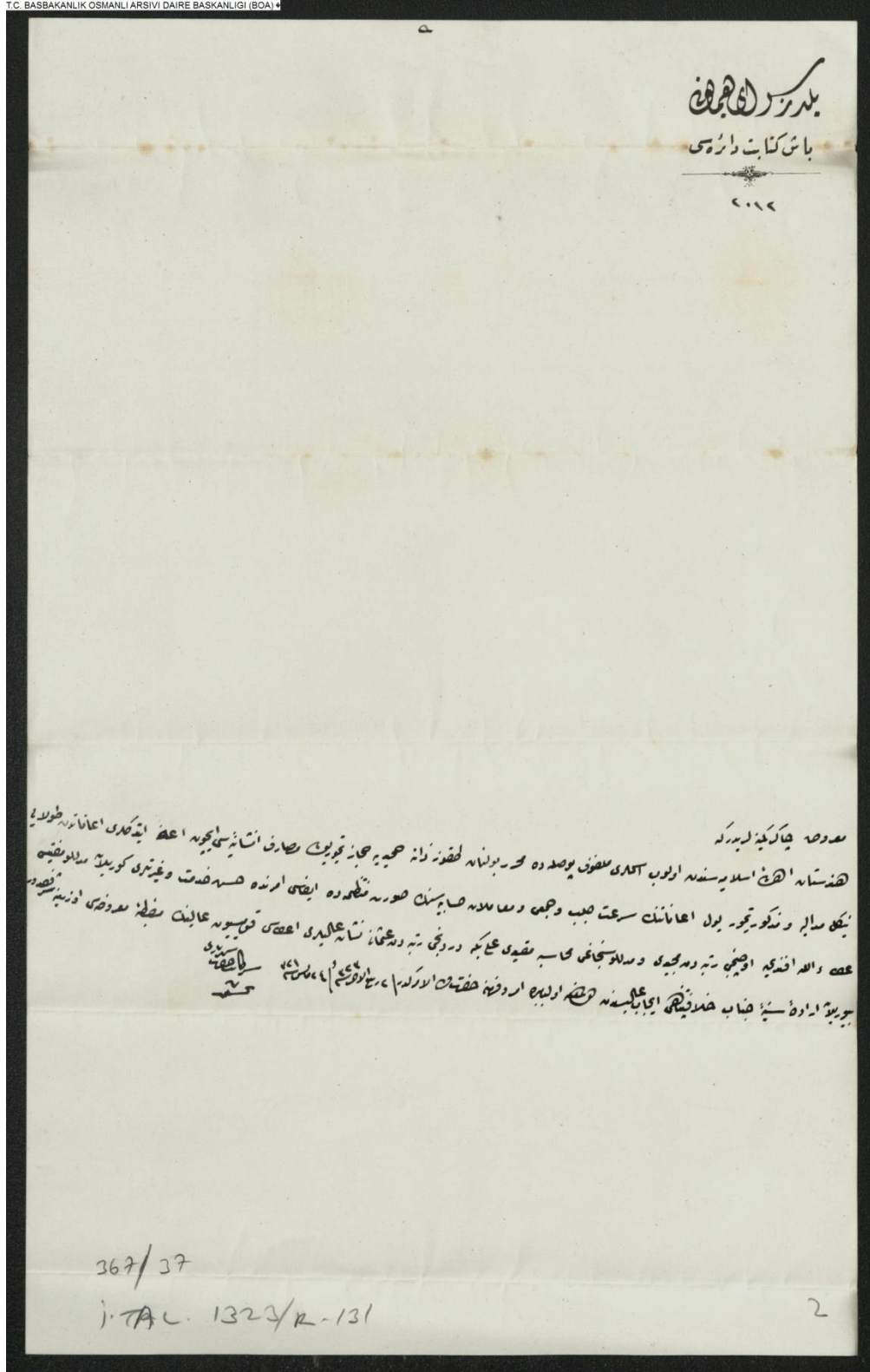

 بیکادریه
 حاکم کلان دولت عثمانیه
 عازم

نوع	نمبر	اسم
نیل حجاز	۶۰۰	هندستانه واقع باراشینا قلی معمارندہ بر محمد افندی
"	۶۰۰	بورما شہزادہ سائہ تقی محمد اعجاز افندی
"	۹۰۰	ردفوز محمد احمد احمد افندی
"	۶۰۰	رئیس محمد عظیم صاحب
"	۶۰۰	اسامہ دہ : ردفوز عیقبہ
"	۶۰۰	ریپور رئیس ری عبدشکور
"	۷۰۴	
"	۶۰۰	هندستانہ ہالینڈ سید نذیر احمد صاحب
"	۶۰۰	حاجی محمد احمد صاحب امیر و صوم حازرہ الملک
"	۱۱۸۰	سید ساجاد عیقبہ افندی

367/37
İ-TAL.1327/R-131

İ.TAL.00367.00037.001

Ek 26: Hindistan'da madalya verilecek kimseler için gönderilen üst yazı.

I.TAL.00367.00037.002

Ek 27: Hicaz Demiryolu için Hindistan'dan yardımda bulunan kimselere verilmek üzere gönderilen madalyalar için isim listesi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

۵۲

حجاز دیمیریولونون
تاسیسینده
مکاتیب

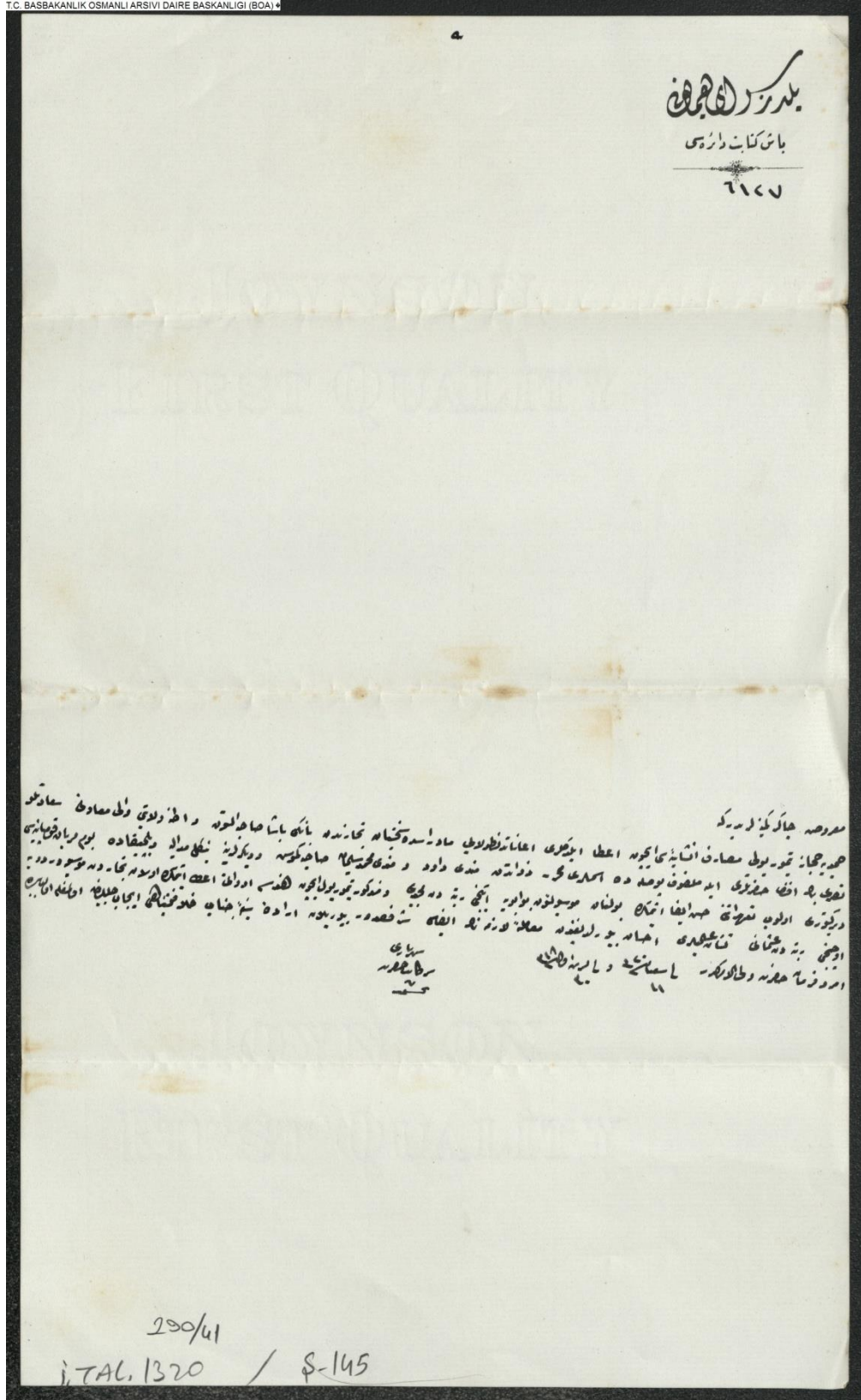
ع ۱۳۲۰

ع ۱۳۲۰	
۸۰۰	محمد افضل صاحب
۶۶۸	عبدل صاحب
۸۰۰	سید اسماعیل صاحب
۸۰۰	شکور صاحب
۲۰۰۰	عبدالغنی برتس صاحب
۱۶۰۰	برتس صاحب
۱۶۶۰	عبدل عیسیٰ بہ صاحب عبدالرشید
۸۰۰	عبدالکریم صاحب
۶۰۰۰	آرغوت برتس
۸۰۰	مونیالبت نام محلہ جناب شیخ اسماعیل صاحب
۶۰۰۰	عزیز جناب محمد داؤد صاحب و حفصہ اولاد عزیز محمد سلیمان صاحب
۸۰۰	زیلیقات ہفازہ جناب سلطان محمد کبریہ صاحب بیچارہ
۸۰۰	مونیالبت نام محلہ صاحب عثمان صاحب و شرکائی
۸۰۰	تجارہ جناب ذلوری عبدالرزاق صاحب
۸۰۰	مونیالبت نام محلہ جناب جلیلم زبیر العابدیہ صاحب
۱۶۰۰	زیلیقات نام محلہ تجارہ جناب محمد یوسف علی خان نام ذبیر ذوی جابہ صاحب

290/41
İ.TAL. 1320 / S-145

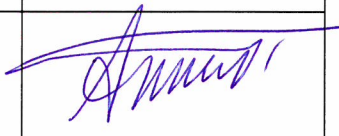
İ.TAL.00290.00041.002

Ek 28:Hindistan'da madalya verilecek kimseler için gönderilen üst yazı.

İ.TAL.00290.00041.001

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Abdulgaffar	TORUN	
Doğum Yeri ve Yılı	Bafra/SAMSUN	1993	
Bildiği Yabancı Diller			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise			
Lisans			
Yüksek Lisans			
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih	10.04.2020		
İmza			
Adı Soyadı	Abdulgaffar TORUN		

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Abdulgaffar TORUN
Tez Adı	II.Abdülhamid Devrinde İslam Birliği Bağlamında Osmanlı-Hint İlişkileri
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 10.04.2020

İmza:

